

Delphine
de Vigan

**Prema
istinitoj
priči**

Predivan književni
trompe l'oeil, roman
o identitetu i pisanju,
stvarnosti i fantastiji.
Mračan je, pametan,
neodoljiv i iznimno
francuski.

— *The Observer*

BALKANBOOKS

Knjiga je objavljena uz financijsku
potporu Grada Zagreba.

Cet ouvrage a bénéficié du soutien des Programmes
d'aide à la publication de l'Institut français.

Ova knjiga objavljena je uz potporu Programa pomoći
izdavaštvu koju dodjeljuje Francuski institut.

naslov izvornika

Delphine de Vigan, *D'après une histoire vraie*
copyright © 2015 by Editions Jean-Claude Lattès
© za hrvatsko izdanje Naklada OceanMore

Sva prava pridržana. Niti jedan dio ove knjige ne smije se
reproducirati u bilo kojem obliku bez prethodnog dopuštenja
nakladnika.

nakladnik

Naklada OceanMore d.o.o., Zagreb
www.oceanmore.hr

za nakladnika

Gordana Farkaš Sfeci

urednik

Neven Volić

prvo izdanje

Zagrebi rujan 2018.

Delphine de Vigan

Prema istinitoj priči

S francuskoga prevela

Vlatka Valentić

oceanmore

I.
ZAVOĐENJE

II.
DEPRESIJA

III.
IZDAJA

Nekoliko mjeseci nakon objavljivanja najnovijeg romana prestala sam pisati. Gotovo tri godine nisam napisala ni slova. Fraze katkad treba shvatiti doslovno: nisam napisala nijedno poslovno pismo, nijednu zahvalnicu, nijednu razglednicu s godišnjeg odmora, nijedan popis za nabavu. Ništa što bi tražilo bilo kakav napor pismena sastavljanja ili bi se trebalo uklopiti u neku formu. Ni slova, ni riječi. Bilo mi je mučno pri pogledu na blok za pisanje, bilježnicu ili podsjetnik.

Sama je gesta malo-pomalo postala neredovitom, kolebljivom, više nije išlo bez zebnje. Čak mi je i kemijsku bilo sve teže držati u ruci.

Nakon nekog vremena, počela me hvatati panika čim bih otvorila dokument u Wordu.

Tražila sam pravi položaj, najbolji kut monitora, pružala sam noge pod stolom. I potom bih satima nepomično sjedila i piljila u ekran.

Onda su mi se nakon nekog vremena ruke počele tresti čim bih ih približila tipkovnici.

Bez razlike sam odbijala sve ponude koje su stizale: za članke, ljetne novele, predgovore i priloge u zbornicima. Bilo mi je dovoljno da u pismu ili poruci vidim riječ *pisati* pa da mi se zgrči želudac.

Pisati više nisam mogla.

Ni pod razno.

Danas znam da su u mojoj okolini, u književnim krugovima i na društvenim mrežama, kružile svakakve glasine. Znam da se govorilo kako više neću pisati, da sam se potrošila i da svaka iskra dogori, a

nadahnuće ispari. Čovjek kojeg volim uvertio si je u glavu da sam u našem odnosu izgubila polet ili iscrpila žilu i da ću ga zato uskoro napustiti.

Kad bi se prijatelji, znanci, a katkad čak i novinari, odvažili na pitanja o toj šutnji, navodila sam razne razloge ili zapreke, među kojima su se našli umor, putovanja u inozemstvo, pritisak koji stvara uspjeh, pa čak i kraj jednoga književnog ciklusa. Izgovarala sam se da nemam vremena, da sam raspršena i nemirna, i izvlačila se uz osmijeh čija lažna vedrina nikoga nije zavarala.

Danas znam da je sve to puki izgovor. Sve to ništa ne znači.

S bliskim sam osobama valjda uspjela spomenuti strah. Ne sjećam se da sam govorila o užasu, no upravo je o *užasu* bila riječ. Sad to mogu priznati: pisanje mi je bilo tako dragocjeno, tako me dugo zaokupljalo i stubokom mi je promijenilo život, a užasavala sam ga se.

Ustvari, u trenutku kad sam trebala ponovno početi pisati, sukladno ciklusu u kojem se izmjenjuju razdoblja latencije, inkubacije, i razdoblja pisanja u pravom smislu riječi – gotovo kronobiološkom ciklusu po kojem sam funkcionirala više od deset godina – u trenutku kad sam kanila početi pisati knjigu za koju sam već napravila određenu količinu bilježaka i prikupila obilnu dokumentaciju, upoznala sam L.

Danas znam da je L. jedini razlog moje nemoći i da drugoga nema. I da su me dvije godine tijekom kojih smo bile povezane zamalo zauvijek ušutkale.

I. ZAVOĐENJE

*... činilo mu se da je lik čija se priča ne
pripovijeda poput istinitih događaja,
nego se razvija kao u kakvoj fikciji.*

STEPHEN KING, *MISERY*

Htjela bih ispričovijedati kako je L. ušla u moj život, u kakvim okolnostima, htjela bih točno opisati kontekst koji je L. omogućio da prodre u moj privatni prostor i njime strpljivo ovlada. To baš i nije jednostavno. I u trenutku kad pišem rečenicu *kako je L. ušla u moj život*, važem koliko je taj izraz pompozan, gdje je lagano isforsiran, kako podcrtava dramaturgiju koje još nema, onu želju da najaviš neki obrat ili novi razvoj događaja. L. je doista *ušla u moj život* i poremetila ga dubinski, polako, sigurno, podmuklo. L. je u moj život stupila kao na kazališnu pozornicu, usred predstave, kao da se neki redatelj potrudio da se sve drugo priguši da njoj ustupi mjesto, a L.-in je dolazak bio režiran tako da istakne koliko je bitna, da u tom trenutku gledatelj i drugi likovi na pozornici (u ovom slučaju, ja) gledaju samo nju, da se sve oko nas ukipi, a njezin glas dopre i do posljednjih redova: ukratko, da joj nastup bude efektan.

No trčim pred rudo.

L. sam upoznala krajem ožujka. Do jeseni je, poput kakve stare prijateljice, L. u mom životu već manevrirala na poznatom terenu. Do jeseni smo već imale svoje interne šale, zajednički jezik aluzija i dvosmislica, sporazumijevale smo se pogledima. Našem su dosluhu pridonosila povjeravanja, ali i neizgovorene stvari i prešutni komentari. S odmakom i s obzirom na nasilan karakter koji je naš odnos poslije poprimio, mogla bih doći u napast da kažem kako je L. u moj život provalila i da joj je jedini cilj bio da pripoji moj teritorij, ali to bi bila laž.

L. je ušla potihom, beskrajno pažljivo, i u našem je odnosu bilo nevjerojatno prisnih trenutaka.

Popodne uoči našega prvog susreta trebala sam se pojaviti na potpisivanju knjiga na pariškom Sajmu knjiga. Sastala sam se s prijateljem Olivierom koji je gostovao u emisiji uživo na štandu Radio France. Ja sam ga slušala iz publike. Zatim smo s njegovom starijom kćeri Rose pojeli sendvič: utroje smo sjedili na otrcanome sajamskom taponu. Mene su za potpisivanje najavili u 14:30, tako da nismo imali previše vremena. Olivier mi je smjesta rekao da doista izgledam iscrpljeno, zabrinuto je pitao kako izlazim na kraj sa svim tim, pri čemu se *sve to* u isti mah odnosilo na činjenicu da sam napisala onako osobnu i intimnu knjigu te da knjiga ima onoliki odjek – znao je da ga ni u snu nisam očekivala i zato na nj nisam bila spremna.

Poslije mi je Olivier ponudio da me otprati pa smo krenuli prema štandu mog nakladnika. Prošli smo pred ljudima koji su se tiskali u redu, zanimalo me za kojeg autora, sjećam se da sam podignula pogled da vidim plakat koji će nam otkriti ime, a Olivier mi je šapnuo mislim da čekaju tebe. I doista, red se protezao daleko pa je oštro skrenuo do štanda gdje su čekali mene.

U neka druga vremena, pa čak i prije nekoliko mjeseci, mene bi to ispunilo radošću, a vjerojatno i taštinom. Na raznim sam sajmovima znala krotko sjediti sa svojom hrpom knjiga i satima iščekivati čitatelje, a nitko mi ne bi prišao: ta mi smetenost, pomalo sramotna usamljenost, nije bila stranom. Sad me preplavio posve drukčiji osjećaj, svojevrсна ošamućenost, u jednom mi se času učinilo da je to previše, previše za jednu osobu, previše za mene. Olivier mi je rekao da me tu ostavlja.

Knjiga mi je izišla krajem kolovoza i već sam nekoliko mjeseci išla od grada do grada, od susreta do susreta i od čitanja do razgovora u knjižarama, knjižnicama i medijatekama, gdje bi me dočekivali sve brojniji i brojniji čitatelji.

To me znalo oboriti s nogu: osjećaj da sam pogodila kao prstom u pekmez i za sobom povukla tisuće čitatelja, vjerojatno varava slutnja da su me razumjeli.

Bila sam sretna, ushićena, zaprepaštena.

Ponosna i još u nevjerici.

Napisala sam knjigu o čijem dometu nisam ni sanjala.

Napisala sam knjigu čiji će se učinak u mojoj obitelji i oko mene širiti u nekoliko valova, čiju popratnu štetu nisam predvidjela, knjigu koja će vrlo brzo pokazati gdje su mi sigurni oslonci, ali i lažni saveznici, a čiji će se zakasnijeli učinci još dugo osjećati.

Nisam ni sanjala koliko će se taj predmet umnažati i kakve će to posljedice imati, nisam ni sanjala sliku svoje majke u stotinama, pa u tisućama primjeraka, fotografiju na ovitku koja je umnogome pridonijela promociji teksta, fotografiju koja se veoma brzo odvojila od nje, tako da više nije bila moja mati, nego lik iz romana, poremećen i pomaknut.

Nisam ni sanjala te dirnute, zastrašene čitatelje, nisam ni sanjala da će neki od njih plakati preda mnom i s kakvom ću se mukom susprezati da ne zaplačem s njima.

Onaj prvi put, u Lilleu, kad mi je neka krhka mlada žena, koju je niz boravaka u bolnici očito iscrpio, objasnila da joj je roman ulio ludu, sumanutu nadu da je njezina djeca možda još mogu voljeti unatoč njezinoj bolesti, unatoč svemu što se dogodilo i što se više ne da popraviti i unatoč svemu što su zbog *nje pretrpjela*...

Drugom mi je prigodom u Parizu jednoga nedjeljnog jutra neki slomljeni čovjek govorio o duševnim poremećajima, o tome kako drugi gledaju i njega i sve njih, sve koji izazivaju takav strah da ih trpaju u isti koš, bili bipolarni, shizofreničari ili depresivci, lijepe im etikete kao pilićima u plastičnoj foliji prema trenutačnim trendovima i

naslovnica časopisa, i kako moja presveta junakinja Lucile sve njih rehabilitira.

A bilo ih je još, u Strasbourgu, Nantesu, Montpellieru: katkad bi mi došlo da te ljude zagrlim.

Malo-pomalo uspjela sam koliko-toliko podignuti nevidljivi bedem, sanitarni kordon koji mi je omogućavao da idem dalje, da budem prisutna, da ostanem na pristojnoj udaljenosti, našla sam pokret ošita koji zaustavi dah u visini prsne kosti tako da oblikuje minijaturni jastučić, nevidljivi zračni jastuk koji ću potom postupno ispuhati na usta kad opasnost prođe. Tako sam mogla slušati, govoriti, razumjeti što se stvara u prostoru knjige, kako teče dvosmjerni promet između čitatelja i teksta, pri čemu knjiga gotovo uvijek – i to iz meni neobjašnjiva razloga – čitatelja upućuje na njegovu vlastitu priču. Knjiga je bila svojevrsno zrcalo čija dubina i vanjski rubovi više nisu pripadali meni.

No znala sam da će mi se kad-tad sve to obiti o glavu: broj, upravo tako, broj čitatelja, komentara, gostovanja, broj knjižara koje sam posjetila i sati koje sam provela u superbrzim vlakovima, i da će pod teretom mojih sumnji i proturječja tada nešto popustiti. Znala sam da se kad-tad neću uspjeti izmaknuti i da ću morati pogledati istini u oči i platiti ceh.

Te sam subote na Sajmu bez stanke potpisivala knjige. Ljudi su došli razgovarati sa mnom i jedva sam jedvice nalazila riječi da im zahvalim, odgovorim na njihova pitanja, da budem na visini njihovih očekivanja. Čula sam kako mi dršće glas, teško sam disala. Zračni je jastuk otkazao, više se s tim nisam bila u stanju nositi. Bila sam propusna. Ranjiva.

Okolo 18 sati zatvorili su red s pomoću rastezljive vrpce koju su napeli između dvaju stupica da odvrte pridošlice, tako da su se morali okrenuti i otići. Nekoliko metara dalje čula sam kako voditelj štanda objašnjava da sam gotova, *mora ići, gotova je, žao nam je, ide*.

Kad sam dovršila posvete posljednjim osobama kojima su još dopustili da ostanu u redu, nekoliko sam se minuta zadržala u razgovoru

sa svojom urednicom i direktorom prodaje. Razmišljala sam o putu koji trebam prevaliti do kolodvora, osjećala sam se iscrpljeno, došlo mi je da legnem na tapison i da ondje ostanem. Stajali smo na štandu, okrenula sam leđa sajamskim prolazima i stoliću za kojim sam sjedila do prije nekoliko minuta. Straga nam je prišla neka žena, pitala me mogu li joj napisati posvetu. Samu sam sebe čula kako odgovaram ne, tek tako, bez oklijevanja. Mislim da sam joj objasnila da će se, ako njoj potpišem knjigu, i drugi ponovno priključiti da nastavim potpisivati i nužno će se opet stvoriti red.

U očima sam joj vidjela da ne razumije, da ne može razumjeti, oko nas više nije bilo nikoga, pehisti su se raspršili, činilo se da je mir i tišina, u očima sam joj vidjela kako misli, ma što ta krava umišlja, što ti je knjiga-dvije više, niste li upravo zato došli, da prodajete i potpisujete knjige, nećete se valjda još žaliti...

Nisam joj mogla reći gospođo, žao mi je, ne mogu više, umorna sam, ja jednostavno nisam od tog formata, nisam taj kalibar, znam da drugi izdrže satima bez jela i pila, dok se svi ne izredaju i ne dobiju svoje, prave su mazge, šampioni, nema što, ali ja nisam, ne danas, mučno mi je od ispisivanja vlastita imena, moje je ime obmana, mazanje očiju, vjerujte mi, moje ime u toj knjizi nije vrednije od golubljeg izmeta koji je zlosretno pao na prvi list.

Nisam joj mogla reći ako potpišem vašu knjigu, gospođo, raskolit ću se, doslovno ću se raskoliti, upozoravam vas, udaljite se, držite se podalje, puknut će tanana nit koja povezuje dvije polovice moje ličnosti pa ću se rasplakati, možda počnem i urlati, a to bi nam svima moglo biti veoma neugodno.

Otišla sam sa Sajma i nisam se obazirala na grizodušje koje me počelo obuzimati.

Ukrcala sam se u metro na Versajskim vratima, vlak je bio dupkom pun, svejedno sam našla sjedalo. Prilijepila sam nos na staklo i počela u glavi vrtjeti taj prizor, preotao mi se prvi put pa još jedanput. Odbila

sam ženi potpisati knjigu, a bila sam ondje, razgovarala sam s ljudima: nisam mogla doći k sebi. Prao me osjećaj krivnje, bila sam si smiješna, bilo me sram.

Danas opisujem taj prizor i sav taj umor i prezasićenost jer sam gotovo sigurna da bez tog događaja ne bih upoznala L.

L. u meni ne bi našla tako krhak, sipak i krt teren.

Kao dijete sam na svoj rođendan plakala. Kad bi okupljeni uzvanici zapjevali tradicionalnu pjesmu čije su riječi više-manje iste u svim obiteljima koje poznajem, i kad bi prema meni krenula torta s nekoliko svjećica, ja bih briznula u plač.

Nisam mogla podnijeti da budem u središtu pozornosti, da budem stjecište iskričavih pogleda i svekolika uzbuđenja.

To nije imalo veze sa stvarnim užitkom koji mi je pružala proslava u moju čast i nije mi nimalo narušavalo radost u primanju darova, ali u tom bi trenutku došlo do svojevrzne mikrofonije, kao da sam na taj opći žamor na svoju adresu zauzvrat mogla proizvesti samo drugi šum, još oštrij, neku nečujnu i katastrofalnu frekvenciju. Ne znam do koje se dobi taj scenarij ponavljao (nestrpljivost, napetost, radost, pa odjedanput ja sva balava i izbezumljena pred svima), ali jasno se sjećam osjećaja koji bi me preplavio na *želimo ti sve najbolje, blistaj nam od dobre volje*, i želje da propadnem u zemlju. Jedanput sam i pobjegla, tad sam valjda imala osam godina.

Sjećam se da je, u doba rođendanskih proslava u dječjem vrtiću, moja majka morala pisati odgojiteljici i zamoliti je da moj rođendan preskoči: tu mi je poruku pročitala naglas da znam o čemu je riječ prije nego što će je umetnuti u omotnicu, a u njoj se našao pridjev *emotivna*, za koji još nisam znala što znači. Nisam je se usudila pitati, bila sam svjesna da je pisanje odgojiteljici već samo po sebi osobit potez, dodatan napor kojim kod nje nastoji isposlovati jednako neuobičajen postupak, poštedu, ukratko, povlašten tretman. Iskreno rečeno, dugo sam vjerovala da riječ *emotivan* ima veze s bogatstvom rječnika pojedine osobe: bila sam *e-mot-*

iv-na* djevojčica, što bi značilo da nisam od velikih riječi, pa očito zato nisam sposobna slaviti rođendan u zajednici. Tako sam zaključila da se za život u društvu trebam oboružati riječima i bez oklijevanja ih množiti i granati, proniknuti u najistančanije nijanse. Rječnik koji tako stekneš malo-pomalo sazda debeo i žilav oklop koji ti omogućí da budan i samopouzdan ideš kroza svijet. No toliko mi je riječi još ostalo nepoznato.

Kad je poslije u osnovnoj školi na početku školske godine trebalo ispuniti upisni obrazac, dalje sam lažirala datum rođenja i pomaknula ga za nekoliko mjeseci, tako da padne usred ljetnih praznika, za svaki slučaj.

Isto sam tako u školskoj kantini ili u gostima kod prijatelja više puta progutala ili skrila figuricu koju bih s užasom našla u svojoj kriški pogače za Sveta tri kralja. Nisam bila u stanju objaviti da sam ja sretna dobitnica i provesti nekoliko sekunda ili minuta u žarištu bilo kakve grupne pozornosti. Tajila sam dobitne srećke, brže-bolje bih ih zgužvala ili poderala u trenutku kad se trebalo javiti da pokupim nagradu, i to je išlo tako daleko da sam se u četvrtom osnovne na proslavi završetka školske godine odrekla bona u vrijednosti od sto franaka za robnu kuću *Galleries Lafayette*. Sjećam se da sam procijenila udaljenost do pozornice – trebalo ju je prevaliti bez posrtanja, prirodno i opušteno, te se popeti uz nekoliko stuba i valjda zahvaliti ravnateljici škole – pa sam zaključila da to ne vrijedi truda.

Jednostavno nisam mogla ni zamisliti da makar samo načas budem u središtu, na meti više pogleda u isti mah.

Kao dijete i djevojka bila sam silno stidljiva, no dokle mi sjećanje seže, ta se smetnja prije svega očitovala u skupini (to jest kad bih imala posla s više od tri ili četiri osobe odjedanput). Osobito sam razred doživljavala kao prvotnu manifestaciju kolektivne cjeline i nikad ga se nisam prestala groziti. Do samoga kraja školovanja, noć uoči recitacija ili referata nisam

---

* *Fr. mot*, riječ. (op. prev.)

mogla spavati, a neću ni spominjati kakve sam sve strategije izbjegavanja godinama razvijala u nastojanju da zaobiđem bilo kakav javni govornički nastup.

S druge mi se pak strane čini da sam se od malih nogu prilično dobro snalazila oči u oči, jedan na jedan, i da sam se bila istinski sposobna naći i povezati s Drugim čim je riječ o osobi, a ne o skupini. Kamo god bih pošla, gdje god sam boravila, uvijek bih našla druga za igru, razgovor, sanjarenje; svugdje bih usput našla prijatelj(ic)e i gradila trajne odnose, kao da sam veoma rano shvatila da ću upravo tu naći čuvstvenu sigurnost. Sve dok nisam upoznala L.

Te sam subote sa Sajma knjiga kanila odjuriti na kolodvor i pridružiti se na selu čovjeku kojeg volim da s njim provedem večer i sutrašnji dan. François je dan prije otišao u Courseilles, kao gotovo svakog vikenda. Ta kuća, koju je, kad sam ga upoznala, netom kupio, tijekom godina postala mu je utočištem, utvrdom; kad ga vidim kako petkom navečer prelazi prag s čujnim uzdahom slasti ili olakšanja, pomislim na slušalicu bežičnog telefona kad je položimo na postolje jer joj se ispraznila baterija, na onaj tihi zadovoljni pisak kojim se oglasi. Ljudi oko nas znaju do koje je mjere ta kuća za nj osnovica ravnoteže i kako ga je teško od nje odvabiti.

François me čekao. Dogovorili smo se da ću ga nazvati kad se ukrkam u putnički vlak koji staje na svakoj postaji, a katkad i u pustopoljini, nekoliko kilometara od Courseillesa.

Kad se metro zaustavio na kolodvoru Montparnasse, pokolebala sam se. Vjerojatno sam ustala, no nisam se iskrcala. Činilo mi se da sam previše obuzeta svojim mislima da odem na put. Neraspoložena. Nemio događaj na Sajmu naprasno mi je pokazao koliko sam iscrpljena, kako sam napeta i krhka: François je to stanje zabrinjavalo, a ja ga pak nisam imala tri čiste priznati. Krenula sam dalje prema jedanaestom arondismanu. Poslala sam mu SMS javljajući da se vraćam kući i da ću ga nazvati malo poslije.

Kad sam stigla u svoju četvrt, svratila sam u samoposluživanje *Super U*. Djeca su mi za vikend bila kod oca, a François na selu i usput sam isplanirala mirnu večer, u tišini i samoći, upravo mi je to trebalo.

Lunjala sam među policama samoposluživanja s plastičnom crvenom košarom preko ruke kad sam začula da me netko zove. Okrenula sam se i ugledala Nathalie, obradovala se, takoreći se nije ni iznenadila. Nekoliko puta na godinu sretnemo se u kvartovskom *Super U-u*. Silom prilika, taj se slučajni susret pretvorio u reprizni skeč u kojem i jedna i druga samo treba odguditi svoju dionicu: prasnemo u smijeh, zagrlimo se, pa ovo je stvarno ludo, kakva slučajnost, nikad ne dolazim u ovo doba, ni ja.

Nekoliko smo minuta razgovarale pred jogurtima. I Nathalie je tog popodneva potpisivala knjige na Sajmu i dala je intervju o svojoj najnovijoj knjizi *Bili smo živa bića*, htjela je doći na štand mog nakladnika da mi se javi, ali bila je u stisci s vremenom pa se radije ranije vratila kući jer večeras ide na neki tulum i zapravo je baš zato skoknula u *Super U*, da kupi bocu šampanjca. Kako sam u roku od manje od tri sekunde pristala da s njom odem na taj tulum, dok sam se čas prije radovala samoći, više nemam pojma.

Prije nego što sam prije nekoliko godina upoznala Françoisa, neko sam vrijeme izlazila s Nathalie i još jednom prijateljicom, Judith. Sve smo tri bile manje-više slobodne i željele smo se zabaviti. Te smo izlaske zvale *JDN* (Judith, Delphine, Nathalie). Za *JDN* je svaka trebala srediti da se utroje prošvercamo na tulume svih mogućih vrsta (rođendane, proslave useljenja, dočeke Nove godine), a znale smo se uvući na najčudnija mjesta kamo nijedna nije bila pozvana. Tako smo se uspjele ubaciti na otvaranja poslovnih prostora, plesnjake, oproštajke u tvrtkama, pa čak i na neku svadbu na kojoj ni jedna od nas nije poznavala mladence.

Tulume volim, ali gotovo uvijek izbjegavam takozvane *večernje domjenke* (ne mislim na večere s prijateljima, nego one otvoreno ili prešutno mondene naravi). Tu sam suzdržana jer se nisam u stanju prilagoditi pravilima okupljanja te vrste. Moja sramežljivost kao da naglo ponovno bukne i opet sam negdašnja djevojčica ili djevojka koja se rumeni, ne mogu prirodno i tečno sudjelovati u razgovoru, hvata me onaj strašni osjećaj da nisam na visini, da sam na pogrešnu mjestu:

uostalom, čim se za stolom nađe više od četvero ljudi, najčešće zanimam.

S vremenom sam shvatila – ili sam pak našla alibi koji mi stvari čini prihvatljivim – da me odnos s Drugim zanima tek kad dosegne određen stupanj prisnosti.

Više ne znam točno zašto, ali *JDN* su se prorijedili. Možda jednostavno zato što se svakoj od nas život promijenio. Te večeri u *Super U-u* pristala sam na Nathaliein poziv jer sam mislila da mi je tulum prilika za ples, a te su postale prava rijetkost. (Naime, iako dan-danas premrem od straha pri pomisli da moram ostaviti dobar dojam na nekoj večeri, s druge strane mogu plesati sama samcata usred dnevne sobe na tulumu na kojem nikoga ne poznajem.)

Svjesna sam da ovim pojašnjenjima mogu stvoriti dojam da se udaljavam prema drugim pričama, da lutam pod izgovorom da ocrtavam kontekst ili pozadinu. Ali ne. Čini mi se da je činjenični slijed bitan da bi se shvatilo kako sam upoznala L., i vjerojatno ću se tijekom ove pripovijesti ponovno morati vraćati natrag, i to još dalje u prošlost, da pokušam doći do onoga što je pri tom susretu stvarno bilo u igri.

S obzirom na nered koji je izazvala u mom životu, važno mi je da utvrdim što je L. omogućilo da me uzme pod svoje, a valjda i meni nju.

Uostalom, plesala sam kad mi se L. ukazala i u mom su nam se sjećanju ruke letimice dodirnule.

L. i ja sjedile smo na kauču. Prva sam napustila plesni podij kad mi se u neko doba glazba više nije sviđala.

L. je više od sat vremena plesala blizu mene i brzo mi se pridružila. Jednim je osmijehom uspjela dobiti uzano mjesto između mene i susjeda, on se pomaknuo prema priručju i dao joj da se raširi. Tu mi je urotnički uputila pobjednički mig.

– Veoma ste lijepi kad plešete, izjavila mi je čim je sjela. Lijepi ste jer plešete kao da mislite da vas nitko ne gleda, kao da ste sami: i sigurna sam da tako plešete kad ste sami u svojoj spavaćoj sobi ili dnevnom boravku.

(Kći mi je u tinejdžerskoj dobi jednom prigodom rekla da će me tako pamtiti kad odraste, kao majku koja pleše usred dnevnog boravka da pokaže kako je radosna.)

Zahvalila sam L. na komplimentu, ali nisam znala što bih joj odgovorila, a i činilo mi se da ništa ne očekuje, i dalje je s osmijehom na usnama gledala plesni podij. Kradomice sam je promatrala. L. je na sebi imala crne lepršave hlače i prljavobijelu košulju s tankim porubom od tamnog satena ili kože na ovratniku, nisam mogla pouzdano odrediti materijal. L. je bila savršena. Dobro pamtim da sam se sjetila reklama za marku *Gérard Darel*, bilo je to upravo to, jednostavna, moderna istančanost, vješt spoj klasičnih, građanskih tkanina i smionih detalja.

– Znam tko ste i drago mi je da smo se upoznale, dodala je nakon nekog vremena.

Valjda sam je trebala pitati kako se zove, tko ju je pozvao, možda i čime se bavi, ali imala sam tremu od te žene i njezina mirna samopouzdanja.

L. je bila baš onaj tip žene koji mene fascinira.

L. je bila besprijekorna, glatke kose, savršeno oblikovanih noktiju pod grimiznocrvenim lakom koji kao da je sjao u tami.

Oduvijek se divim ženama koje lakiraju nokte. Za mene lakirani nokti predstavljaju određen vid ženske istančanosti koja će mi – pomirila sam se s činjenicom – barem u tom pogledu ostati nedostižnom. Ja imam prekrupne, prevelike, nekako odveć snažne šake i kad pokušam lakirati nokte, doimaju se još krupnijima, kao da taj uzaludni pokušaj travestije samo podcrtava koliko su muževne (zahvat mi se sâm po sebi ionako oduvijek činio napornim jer taj rad traži pomnost i strpljivost koju nemam).

Koliko ti vremena treba da budeš takva žena, pitala sam se dok sam promatrala L., kao što sam prije nje promatrala desetke žena u metrou, u redu za kino, za stolovima restorana? Isfrizirana, našminkana, ispeglana. Kao iz kutije. Koliko ti vremena svakog jutra treba da dosegneš to savršenstvo, a koliko za doradu uoči večernjeg izlaska? Kako treba živjeti da bi imala vremena krotiti kosu fen-frizurama i iz dana u dan mijenjati nakit, da stigneš slagati i varirati kombinacije i ništa ne prepuštaš slučaju?

Danas znam da to nije samo stvar mogućnosti, nego i *tipa, tipa* žene koji za sebe biraš pod uvjetom da možeš birati.

Sjećam se da me pri prvom susretu s mojom urednicom u malenu uredu u Ulici Jacob prvo opčinilo kako je istančana: nokti, naravno, ali i sve ostalo, jednostavno i besprijekorno ukusno. Odisala je nekom pomalo klasičnom, ali savršeno odmjerenom i znalačkom ženstvenosti koja me se duboko dojmila. Kad sam upoznala Françoisu, bila sam sigurna da voli drugi *tip* žene, dotjeraniji i rafiniraniji, koji sve drži pod kontrolom, i sjećam se kako sam prijateljici u kafiću objašnjavala razloge fijaska na pomolu, pa da, to je razlog, François voli žene glatke i podatne kose (riječi sam pratila gestama), a ja sam kuštravica. Činilo mi se da taj

otklon već sam po sebi sažima najdublje, čak temeljne razlike i da je naš susret sve u svemu tek puka pogreška u ranžiranju: trebalo mi je vremena da priznam da se varam.

L. je nakon nekog vremena ustala i ponovno zaplesala u krugu desetak ljudi među koje se ubacila i okrenula licem prema meni. S obzirom na sve što se dogodilo, danas ne sumnjam da se taj prizor može tumačiti kao zavođenje i tako ga i vidim, no u danom je trenutku prije bio svojevrsna igra između nje i mene, neki prešutni sporazum. Nešto je draškalo moju znatiželju, zabavljalo me. L. bi katkad sklopila oči, tijelo joj se gibalo nenapadno senzualno, bez razmetanja, L. je bila lijepa i muškarci su je gledali, pokušavala sam uhvatiti kako je muškarci gledaju i trenutak kad se taj pogled zamuti. Ženska me ljepota dira, oduvijek. Rado gledam žene, divim im se, pokušavam zamisliti koja oblina, uleknuce, jamica, blaga govorna mana ili nedostatak u njima izaziva žudnju.

L. je plesala gotovo nepomično, tijelo joj se nježno bibalo u ritmu, sljubila se sa svakom notom, svakom nijansom, stopala joj se više nisu dizala od poda, nisu se micala. L. je bila stabljika, povijuša, prepustila se dahu, ritmu, i prizor je bio krasan.

Danas ne mogu uspostaviti vezu između tih dvaju trenutaka, no poslije smo se L. i ja našle za kuhinjskim stolom pred bocom votke. Mislim da se sjećam da su mi u međuvremenu prišli neki nepoznati ljudi, neko sam vrijeme razgovarala s njima, a onda mi je L. pružila ruku da opet dođem plesati, Nathalie sam izgubila iz vida, možda je otišla kući, bilo je mnogo ljudi i na tulumu je bilo veselo.

Ne znam kako sam L. počela pripovijedati o ženi sa Sajma knjige, o kajanju i gorku okusu u ustima kojeg se nisam mogla riješiti. Neprestano sam mislila na taj trenutak, na svoju reakciju, u prizoru je bilo nečega što me ogorčavalo, što nisam bila ja, nisam imala načina da ponovno dođem do te žene, da joj se ispričam i potpišem joj knjigu. To se dogodilo, odigralo se i povratka definitivno nije bilo.

– Vas zapravo ne muči samo činjenica da je ta žena ostala povrijeđena, da je možda prevalila puste kilometre da vas vidi, ostavila djecu kod sestre, posvađala se s mužem jer je on planirao odlazak u nabavu i nije mu bilo jasno zašto je njoj bilo toliko stalo da vas upozna. Ne, progoni vas pomisao da vas ta žena sada možda više ne voli.

Glas joj je bio blag, bez ironije.

– Možda, priznala sam.

– Pretpostavljam da vam trenutno nije lako. Komentari, reakcije, nenadano svjetlo reflektora. Pretpostavljam da negdje zacijelo postoji opasnost od sloma.

Pokušala sam umanjiti stvar, ne treba ni pretjerivati.

Ona nastavi:

– Svejedno, sigurno se katkad osjećate veoma usamljenom, kao da ste goli golcati nasred ceste u svjetlu automobilskih farova.

Skamenjeno pogledam L. Upravo sam se tako osjećala, *gola golcata nasred ceste*, i upravo sam to tako sročila prije nekoliko dana. Komu sam se povjerila? Urednici? Nekom novinaru? Kako je L. mogla doslovno uporabiti moje riječi? No jesam li to uopće ikomu rekla?

Dan-danas ne znam je li L. te večeri ponovila riječi koje je pročitala ili joj ih je netko prenio, ili ih je doista sama pogodila. Veoma ću brzo shvatiti da L. ima nečuven osjećaj za Drugoga, dar da nađe prave riječi, da svakomu kaže što ima potrebu čuti. L. bi uvijek smjesta postavila najumjesnije pitanje ili primjedbom sugovorniku pokazala da ga je samo ona u stanju razumjeti i utješiti. Ne samo da je L. na prvi pogled znala prepoznati izvor pomutnje, nego bi, štoviše, uočila onu pukotinu koju svatko od nas ima, ma kako je duboko skrio.

Sjećam se da sam L. objasnila svoje viđenje uspjeha, bez pretvaranja, sigurna da neće pogrešno protumačiti moje riječi. Za mene je uspjeh knjige nezgoda. U pravom smislu riječi. Grub i neočekivan događaj kao posljedica slučajna podudaranja različitih neponovljivih čimbenika. Neka u to ne učitava neku moju lažnu skromnost, naravno da je i knjiga tu donekle pridonijela, ali ona je samo jedan od parametara. Druge su

knjige vjerojatno mogle požeti sličan, ili čak veći uspjeh, no za njih je konjunktura bila manje povoljna, nedostajao je ovaj ili onaj parametar.

L. je netremice gledala u mene.

– Ali, nastavi i naglasi izraz da istakne kako nije njezin, nezgoda izazove štetu, i to katkad nepopravljivu štetu, zar ne?

Ispijem čašu votke koja je stajala preda mnom i koju mi je već nekoliko puta točila, nisam bila pijana, naprotiv, činilo mi se da sam dosegнула rijetko dostupan stupanj svjesnosti. Bilo je veoma kasno, tulum je naglo opustio, ostale smo same u kuhinji koja je do prije nekoliko minuta vrvjela ljudima. Prvo joj se nasmiješim pa odgovorim.

– Istina. Uspjeh knjige nezgoda je koju nećeš preživjeti neozlijeđen, ali nije red da se žališ. U to sam sigurna.

Zajedno smo sjele u taksu. L. je inzistirala, stanovala sam joj usput pa me bez problema mogla iskrcati, ne treba ni skretati.

U autu smo ušutjele. Osjećala sam da mi umor obuzima udove, naliježe mi na zatiljak, malo-pomalo me umrtvljuje.

Vozač je stao pred mojom zgradom.

L. mi je pomilovala obraz.

Često se sjetim te geste, koliko je u njoj bilo blagosti, nježnosti, možda i žudnje. Ili možda od svega toga nije bilo ničega. Jer o L. u biti ne znam ništa i nikad nisam ništa znala.

Iskrkala sam se iz auta, popela se stubištem i odjevena od glave do pete srušila se na krevet.

Sljedećih se dana ne sjećam točno, valjda sam još morala riješiti neke obveze: susrete u knjižarama, u medijatekama, nastupe u razredima. Putovanja izvan Pariza pokušala sam svesti na samo jedno na tjedan, da budem s djecom, i kanila sam sve obustaviti krajem svibnja. Dođe trenutak kad moraš oko sebe opet sve utišati, vratiti se na posao, ponovno naći svoju putanju. Koliko sam žudjela taj trenutak, toliko sam ga se i bojala, no sve sam uredila da dođe i odbila sve pozive po isteku tog roka.

Jednog petka navečer, na povratku kući nakon dvodnevna izbivanja (ugostio me neki književni kružok u Ženevi) u poštanskom sandučiću među nekoliko računa našla pismo. Moje ime i adresa bili su otisnuti na etiketi prilijepljenoj na donji dio omotnice. Zaključila sam da je riječ o reklamnom letku i zamalo sam ga bacila ne pogledavši što je unutra. No jedna mi je sitnica privukla pozornost. Na etiketi je velikom brojkom pisao broj mog stana, a taj se broj inače nikad ne pojavljuje na službenoj pošti. Dugo nisam ni znala da postoji. Zapravo ćete ga naći na brončanoj pločici u stubišnom hodniku, na letvici kraj starih telefonskih kutija PTT-a. Trebalo mi je nekoliko godina da ga primijetim. Moj je stan broj osam, susjedov je pet, i zbog te su mi nelogičnosti ti brojevi još zagonetniji.

U znatiželji sam otvorila omotnicu i rastvorila pismo u njoj, otipkano na listu formata A4. Tko u današnje vrijeme još posjeduje pisaći stroj, pomislila sam prije nego što sam počela čitati.

Ovdje prenosim cijeli tekst koji je gramatički i u izboru riječi očito bio napisan tako da ne mogu odrediti autorov spol.

Delphine!

Vjerojatno misliš da si se spasila. Misliš da se možeš izvući jer je tvoja knjiga navodno roman i jer si tu i tamo promijenila koje ime. Misliš da ćeš se moći vratiti u svoj bijedni mali život. Sad je kasno. Posijala si mržnju, žet ćeš što te ide. Dvoličnjaci oko tebe tobože su ti oprostili, ali vjeruj mi, slažu se sa mnom, bijesni su i samo čekaju svoj čas, a kad dođe, nadrljala si. Postavila si bombu i sama ćeš zbrajati štetu. Tu ti nitko neće pomoći.

Nemoj pogrešno shvatiti moje namjere. Ne želim ti zlo. Štoviše, želim ti sve najbolje. Želim ti sjajan uspjeh, za poreznu stopu od 75 %, jer pretpostavljam da si ljevičarka, kao sva buržoaska boema tvoje vrste, i da ćeš glasovati za Françoisa Hollandea.

Prodala si majku i masno zaradila. Mlatiš pare, zar ne? Obiteljska se saga isplati, ha, lova do krova?

Pa molim te, proslijedi ček.

U to sam doba primala mnogo pošte posredovanjem nakladničke kuće, svakog tjedna dobivala sam desetke pisama čitatelja koje su mi pakirali u debele smeđe omotnice. Prosljeđivali su mi i mejlove s nakladnikovih internetskih stranica.

No sad sam prvi put primila anonimno pismo na kućnu adresu. I prvi put sam zbog neke svoje knjige primila tako nasilno pismo.

Tek što sam pročitala, zazvonio mi je mobitel. Broj mi je bio nepoznat, oklijevala sam prije nego što sam se javila. Načas sam pomislila da je riječ o istoj osobi, da me zove autor pisma, iako to uopće nije imalo smisla. Bila sam tako smetena (i tako mi je laknulo) da mi nije bilo čudno kad sam prepoznala dubok i blago prigušen L.-in glas, iako joj nisam dala broj.

L. je od našeg susreta često mislila na mene i sad mi je predlagala da ovih dana popijemo čaj, kavu, čašu vina ili bilo kojega drugog pića po mom

izboru kad mi bude odgovaralo, bila je svjesna da bi mi njezin potez mogao biti čudan, pomalo smion, nasmijala se i onda je dodala:

– Ali na sentimentalcima svijet ostaje.

Nisam znala što bih odgovorila, no pred očima mi je bljesnuo *Sentimentalni vuk, slikovnica* koju sam svojoj djeci stoput čitala kad su bili maleni, i u kojoj glavni lik, mladi i prpošni vuk Lucas, napušta obitelj da samostalno krene u život. Na oproštaju, potreseni mu otac daje popis hrane koju može jesti: tu je Crvenkapica, tri praščića, koza i kozlići itd. Lucas kreće u pustolovine sav ustreptao i samopouzdan, u bermudama i dolčeviti (te pojedinosti spominjem jer pridonose neporecivoj draži lika). No svaki put kad naiđe na koju od mogućih žrtava s popisa, smekša se i umjesto da je proždre na licu mjesto, nastavlja put. Nakon što propusti nekoliko četveronožnih gozbi – s kojima se svaki put sprijatelji – izgladnjeli Lucas naposljetku naiđe na strašnog Diva (koliko se sjećam, riječ je o Divu iz *Palčića*), proguta ga više-manje u jednom zalogaju i tako sve ugrožene stvorove u kraju izbavi od opasnosti.

Iskreno rečeno, osim te priče nisam se mogla sjetiti nijednoga drugog primjera koji bi dokazao sretnu sudbinu sentimentalaca. Naprotiv, činilo mi se da su najčešće povlaštene žrtve zlikovaca i silnika.

Kako god bilo, samu sam sebe čula kako joj odgovaram da, zašto ne, rado, nešto u tom stilu. Dogovorile smo se da ćemo se sastati sljedećeg petka u kafiću koji L. zna. Tijekom razgovora nekoliko me puta pitala je li sve u redu, kao da odande gdje se nalazi vidi kako sam rastrojena.

Poslije, kad sam pitala odakle joj moj broj telefona, L. mi je odgovorila da ima dovoljno *veza* da dođe do bilo čijeg mobitela.

U rokovniku sam našla trag toga prvog sastanka. Kraj L.-ina sam imena zapisala njezin broj telefona i adresu kafića.

U ono doba, i još neko vrijeme poslije, mogla sam držati kemijsku u ruci i u tom mi je crnom rokovniku *Quo Vadis* bio cijeli život, isti sam model rabila već petnaest godina i svake jeseni nabavljala novi. Na osnovi tih stranica pokušala sam zamisliti kako sam raspoložena bila kad sam se ponovno sastala s L., rekonstruirati kontekst. Ispada da sam tog istog tjedna sudjelovala na susretu u nekoj pariškoj knjižari, u restoranu Le Lutetia sastala sam se sa znanstvenicom iz CNRS-a koja je pripremala studiju o medijskoj izloženosti pisaca, bila sam na broju 12 Ulice Édouard-Lockroy (adresa je istaknuta zelenim markerom, bez ikakvih pojašnjenja), u Le Pachydermeu sam se podružila sa Sergeom, kojeg viđam jedanput na godinu da podvučemo crtu svako ispod svog života i rada (tog je dana u pitanju bila potraga za idealnom stolicom, Serge mi je ispričavao urnebesnu priču o svojim prolaznim ushitima ovom ili onom sjedalicom i broju odbačenih stolica koje mu se gomilaju na stubištu). Tomu treba dodati desetak sastanaka kojih se samo maglovito sjećam. Zaključujem da sam u to doba bila u gužvi, vjerojatno sam bila pomalo napeta, takva sam kad me život prestiže, kad galopira brže od mene. Usto vidim da sam počela učiti engleski sa Simonom. S L. sam se u L'Express Baru sastala baš nakon tog sata.

O njoj nisam znala bogzna što jer smo one večeri kad smo se upoznale uglavnom razgovarale o meni. Taj je zaključak po povratku kući u meni izazvao blagu nelagodu pa sam joj zato, čim sam sjela, prvo postavila

nekoliko pitanja da ne stigne preusmjeriti razgovor. Nije mi promaknulo da je navikla voditi kolo.

L. se nasmiješila, podnijela je to sportski.

Prvo mi je objasnila da piše za druge. To joj je struka. Pisala je tuđe ispovijesti, misli i osjećaje, zavidne životopise koje samo treba prepričati, a rjeđe i glatke životne putove koje valja pretvoriti u epopeje. Bila je novinarka, a onda se prije nekoliko godina prebacila na tu vrstu pisanja. Među nakladnicima je L. bila veoma tražena i čak si je dopuštala da odbija ponude. S vremenom se više-manje specijalizirala za ženske autobiografije; za nju su se otimala glumice, pjevačice, političarke. L. mi je pripovijedala kako funkcionira tržište: većinu krupnih zalogaja dijele tri-četiri pera. Najčešće bi se našla u konkurenciji s dvama poznatim autorima koji uz vlastiti rad pišu i umjesto drugih. Oni su *zvijezde u sjeni*, nevidljiva književna vrsta u koju i samu sebe ubraja. Naime, ni njihovo ni njezino ime ne figuriraju na naslovnicama, u najboljem se slučaju pojave na unutarnoj naslovnici u ulozi *suradnika*. No zapravo, ništa u knjizi ni na ovitku najčešće ne daje naslutiti da navodni autor u nekim slučajevima nije napisao ni riječ. Spomenula mi je svoje najnovije radove, među kojima su bili memoari međunarodnog top-modela i priča iz zatočeništva neke mlade žene koja je nekoliko godina provela lišena slobode. L. mi je potom pripovijedala o satima razgovora koje s tim ljudima vodi da prikupi materijal, koliko joj treba da ih pripitomi, o vezi koja se uspostavlja malo-pomalo, isprva je nesigurna, a onda sve snažnija i s više povjerenja. Smatrala ih je svojim *pacijentima*, što očito ne treba shvatiti doslovno, ali izraz nije odabrala ni nasumično jer u biti sluša njihove more, proturječja, najskrovitije misli; neki su se čak imali potrebu skloniti od njezina pogleda ili leći. Najčešće ona odlazi k njima, izvadi diktafon i mobitel (jedanput je izgubila cijelu radnu sesiju jer se uređaj isključio tijekom intervju, a ona nije primijetila; otad snima dvostruko da se osigura), i pusti da poteče priča, uspomene. Prethodno je ljetno provela na Ibizi, u kući neke slavne televizijske voditeljice s kojom je tako živjela nekoliko tjedana. Preuzela je njezin ritam, upoznala joj

prijatelje, stopila se s pozadinom. Povjeravanje je krenulo malo-pomalo, uz doručak, na noćnoj šetnji, dan nakon tuluma u pustoj kući. L. je snimala sve, sate bezazlenih razgovora u čijem bi krivudanju tu i tamo iskočilo neko otkriće. Nakon nekoliko mjeseci rada upravo je dovršila tu knjigu. L. je rado govorila o materijalu koji dobiva, sirovoj, živoj građi, nečemu kroza što se, na kraju krajeva, prozire Istinitost, tu je riječ nekoliko puta ponovila jer je, na kraju krajeva, jedino Istinito bitno. A sve je to plod susreta, jedinstvena odnosa koji se malo-pomalo gradi između nje i njih. I teško joj je završiti jednu knjigu da bi počela drugu, svaki se put osjeća krivom, krivom što diže sidro, poput vjetropiraste, neodlučne ljubavnice koja prekida vezu prije nego što joj dodija.

Poslije mi je tijekom te večeri L. rekla da živi sama, muž joj je odavno pokojni. Nisam pitala kako je umro, činilo mi se da taj podatak sadrži dodatnu bol koje se L. nije bila spremna dotaknuti. Povjerala mi je da nikad nije rodila i nije joj žao, ili, bolje rečeno, žao joj je, ali s tim se žaljenjem ne može pomiriti i od njega bježi kao od kuge. Što se razloga i opravdanja tiče – jednostavno se nije dogodilo. U tom sam trenutku shvatila da joj ne mogu procijeniti dob. L. je mogla imati trideset pet ili četrdeset pet godina, bila je jedna od onih djevojaka koje stasaju u žene brže od drugih i od onih žena koje zauvijek ostaju djevojke. L. me pitala živim li s Françoisom (sjećam se da je uporabila njegovo ime), objasnila sam joj zašto smo odlučili ostati svako u svom stanu dok još djeca žive s nama. Da, vjerojatno se bojim navike, habanja, peckanja, kompromisa, svih onih krajnje banalnih stvari koje nakon nekoliko godina zajedničkog života snađu ljude koji se vole, ali prije svega je u pitanju ravnoteža koju se bojim ugroziti. A osim toga, u našim godinama, kad svako sa sobom vuče svoje breme poraza i razočaranja, čini mi se da je bolje živjeti ovako, tako dajemo i primamo najbolje od sebe.

Volim onu lakoću koju osjetimo u komunikaciji s pojedinim osobama, taj način na koji smjesta prodrete u srž. Volim razgovarati o bitnim,

emocionalno nabijenim stvarima, čak i s prijateljima koje viđam jedanput-dvaput na godinu. Kod Drugoga (i to često kod žena) volim kad je u stanju govoriti o intimnim stvarima a da pritom ne ode u bestidnost.

Tako smo sjedile u kafiću, jedna nasuprot drugoj, L. više nije bila u onome zavodničkom i pomalo napadačkom stavu u kojem sam je vidjela na tulumu, kao da se u njoj nešto smekšalo. Bile smo dvije žene koje se upoznaju, dijele određen broj interesa i smjesta uočavaju koje ih sklonosti povezuju. Meni je to uvijek u isti mah i banalno i čudesno. Razgovor se vratio u ležernije vode. Sjećam se da me L. veoma brzo navela da joj pripovijedam o prijateljicama. Tko su, odakle su, kako smo često u vezi? Meni je to draga tema i mogla bih o njoj satima govoriti. Imam prijateljice iz vrtića, iz nižih i viših razreda osnovne škole, iz gimnazije, s pripreme godine za fakultet, odasvud kuda sam prošla. Prijateljice sam skupljala po uredima u kojima sam radila, a dvije su s festivala i književnih sajмова. Nema spora da sam osoba koja se veže, i to trajno. Neke su mi prijateljice davno otišle iz Pariza, druge su se vratile. Upoznala sam nove. Svima im se divim, iz raznih razloga, moram znati što je s njima, što proživljavaju, što ih dira, čak i ako smo u životu veoma zauzete. Također mi je drago kad mi se prijateljice međusobno družu, a neke su se od njih tako sprijateljile da njihove veze danas više nemaju veze sa mnom.

Upravo sam to pokušavala objasniti L., i koliko mi je svaka bitna sama po sebi i jedinstvena, kad me zapitala:

– Ali nijedna te ne zove svaki dan? Nijedna s tobom ne dijeli svakodnevicu?

Ne, nijedna nije bila tako redovito prisutna. Činilo mi se da je to prirodno. S vremenom su nam se odnosi razvili. Činjenica je da su nam se susreti prorijedili, ali to ne znači da su manje intenzivni. Imamo svaka svoj život. Štoviše, svaki put se opet nađemo bez imalo truda, i to vrijedi za svaku od njih, i za najstarije i za najnovije. Tomu se inače vječno čudim: kako možemo smjesta prijeći na intimne stvari nakon što se nismo vidjele nekoliko tjedana ili mjeseci. Moja su se nerazdvojna

prijateljstva pretvorila u prozračnije veze koje nisu tako isključive i stapaju se sa životom koji tvore druge veze.

L. kao da se začudila. Smatrala je da u zrelim godinama ne možeš imati više prijateljica. *Više pravih* prijateljica. Ne govori o frendicama, nego o *onoj* osobi s kojom možeš sve podijeliti. Jednoj jedinoj. Koja može sve čuti, sve razumjeti, koja neće osuđivati. Rekla sam joj da ih kod mene ima više. Svaki od tih odnosa ima svoj tonalitet, svoj ritam i učestalost, omiljene teme i tabue. Prijateljice mi se međusobno razlikuju i s njima dijelim različite stvari. Svaka mi je bitna na jedinstven način. L. je htjela znati više. Kako se zovu, čime se bave, žive li same ili s partnerima, imaju li djecu?

Dok danas pokušavam rekonstruirati taj razgovor, u napasti sam da pomislim kako je L. ispipavala teren, procjenjivala izgleda da ga osvoji. No zapravo nisam sigurna da su stvari bile tako jasne. L. je bila istinski znatiželjna, zanimanje joj je bilo duboko i jačalo je i nisam imala razloga da budem nepovjerljiva.

Malo je ljudi koji postavljaju prava, bitna pitanja.

Pala je noć, konobarica je na svakom stolu zapalila svijeću. Djeci sam poslala SMS da im javim kako malo kasnim i da me ne čekaju s večerom. Sve je bilo jednostavno.

Kad sam poslije iz torbice izvadila kemijsku da nešto zabilježim na papir, valjda neku adresu ili ime dućana, L. mi se nasmiješila.

– I ja sam ljevakinja. Znaš da se ljevaci međusobno prepoznaju?

Tog dana L. nije spominjala ni moju knjigu ni što ću dalje raditi.

L. je napredovala mic po mic, imala je vremena kao u priči.

U doba kad sam upoznala L., kanila sam napisati roman kojemu bi pozadina ili polazište bio *reality show*. Odavno sam se vrtjela oko tog fenomena i u prethodnih sam deset godina prikupila zamašan materijal. Godine 2001., nekoliko mjeseci prije nego što je na malim ekranima osvanuo famozni *Loft Story*, na TF6 sam pratila emisiju čija me premisa fascinirala (u usporedbi sa svime čega danas ima, veoma je blijeda): tri ekipe veoma mladih ljudi zatvorili su u tri različita i posve prazna stana. Sudionici su morali izvršiti određen broj zadataka i sukladno uspjehu dobivali su vrijeme na internetskoj vezu koja im je služila za nabavu namještaja i hrane. Tad su prvi put u Francuskoj ljude snimali dvadeset četiri sata na dan s pomoću više kamera. Koliko ja znam, *Pustolovine na netu* prvi su *reality show* koji se emitirao u Francuskoj. Stjecajem okolnosti koji sam zaboravila, uspjela sam upoznati jednog od sudionika natjecanja – bio je prijatelj sina nekog prijatelja ili nešto slično. Kad je izišao iz stana, prepričao mi je svoje iskustvo. Tad me zanimalo kako se ti mladi ljudi nakon nekoliko tjedana u izolaciji vraćaju u stvarni život. Činilo mi se da smo na pragu televizijske revolucije, no daleko od toga da sam mogla zamisliti kakve će razmjere poprimiti. A onda je *Loft* poput bombe provalio u audiovizualni krajolik i nekoliko je mjeseci bio jedinom temom. Mislim da u prvoj sezoni nisam propustila ni jednu večer koju su emitirali u udarnom terminu i od te sam revnosti naposljetku izgubila želju da o tome pišem.

Nakon nekoliko godina, kako su *reality showovi* neprestano pomicali granice i ispraznosti i voajerizma, počele su me zaokupljati druge stvari. Povrh kandidata i njihova duševnog razvitka, zanimalo me kako te

emisije karakteriziraju likove, kako ih dovode u više ili manje scenaristički određene odnose ili situacije (ili ih pak uspostavljaju u montaži), a gledatelju pritom pružaju iluziju stvarnosti. Kako ti savezi, napetosti i sukobi – koje izmišljaju i orkestriraju nevidljivi tvorci – poprimaju privid Istinitoga?

Preko prijateljice stupila sam u vezu s producenticom koja je nekoliko sezona zaredom radila na jednoj od najrazvikanijih emisija tog žanra. Napustila je produkcijsku kuću za koju je radila i nadala sam se da će se osjećati slobodnom da mi prepriča anegdote. Telefonski sam stekla dojam da je voljna i bez oklijevanja mi je odgovorila:

– Naravno da izmišljamo likove! No što je najbolje, izmišljamo ih tako da osobe koje ih glume toga nisu ni svjesne.

U doba kad sam upoznala L. već sam neko vrijeme skupljala bilješke: u vidu sam imala roman koji bi se vrtio oko tog pitanja, ili bi mu ono bilo u potki. Tražila sam materijal. Gotovo sam uvijek tako radila: prvo bih istraživala, onda pisala (što se, naravno, svodi na drugu vrstu traganja). Za mene je to bila faza uranjanja i prožimanja u kojoj sam skupljala streljivo. U tim fazama prikupljanja građe prije svega sam vrebala poticaj koji će mi dati želju da smišljam i pišem i svakog me jutro vući pred dokument u Wordu koji ću uskoro početi opsesivno sejtati.

Sve je bila stvar iskre, trenutka u kojem ti nešto klikne. Slijedilo je pisanje, mjeseci samoće pred računalom, goloruka borba u kojoj pobjedu nosi samo izdržljivost.

Imala sam nekoliko tjedana prije nego što ću stvoriti vrijeme i nužni mentalni prostor da se dam na posao. I Louise i Paul polagali su maturu, htjela sam biti uz njih, da sam im potpuno na raspolaganju. Novu sam knjigu kanila započeti nakon ljeta, kad se s prvim danima jeseni svi vraćaju na posao.

Naravno, predosjećala sam da neće biti jednostavno. Morat ću ponovno naći svoju brazdu, neprimjetne putokaze na vlastitoj putanji, nevidljivu nit koja se provlači od jednog do drugog teksta: mislimo da je držimo, a neprestano nam izmiče. Morat ću apstrahirati sve što sam čula

i primila, sve što se govorilo i pisalo, sumnje i strepnju. Sve sam to znala. I sve će to nadalje tvoriti svojevrsnu nejednadžbu s nekoliko nepoznanica na koju moram pristati i u čijem mi je rješavanju barem prvi redak poznat: moram se vratiti u tišinu, izmaknuti se, ponovno stvoriti svoje zvono.

Imala sam još nekoliko tjedana, više nisam bila ni onako zauzeta ni onako umorna, vrijeme sam provodila kod kuće s djecom, Françoisu sam išla kad god bi bilo prilike, ili je on dolazio k meni. Stvari su išle svojim tijekom. Činilo mi se da sam u nekom međuprostoru; u jednom od onih prijelaznih razdoblja maglovita iščekivanja koja obilježavaju kraj jednog doba i početak drugoga. U jednom od onih trenutaka kad u strahu od kratkog spoja pazimo da se događaji ne preklope, da ne dođu u koliziju, i da bude što mora biti.

Jedva sam čekala da ušutim.

Tijekom tog razdoblja, ako se mogu pouzdati u rokovnik, nekoliko sam se puta sastala s L. Ne sjećam se točno kako smo ponovno stupile u vezu. Pretpostavljam da je nakon večeri u L'Express Baru jedna nazvala drugu. Čini mi se da mi je L. meglom poslala neke adrese o kojima smo razgovarale. Pozvala me da s njom odem na kazališnu predstavu koja je već nekoliko tjedana igrala i bila rasprodana, a ja nisam uspjela dobiti ulaznice. Sjećam se da smo drugom prigodom popile kavu u nekom baru u Ulici Servan, nazvala me iz podnožja moje zgrade, upravo se vraćala s nekog sastanka u četvrti. L. mi je raznim znacima pažnje dala do znanja da želi da se naš odnos nastavi i nakon tih prvih izlazaka.

Početkom svibnja L. mi je predložila da odemo u kino. Neko vrijeme prije toga pripovijedala sam joj kako volim gledati filmove usred popodneva, o studentskom užitku koji sam tu ponovno otkrila nakon odlaska s uredskog posla i o onom prijestupničkom osjećaju kad bih dva sata provela u mraku daleko od radnog stola. Voljela sam ići u kino u društvu i odmah poslije razgovarati o filmu, u onom pomalo lelujavom, katkad potresenom trenutku nakon projekcije, no rado sam išla i sama

da mi ništa ne pomuti te prve dojmove i ne poremeti mogućnost da film nastavi odzvanjati u meni kad se upale svjetla i dok se vrti špica, da budem sama ne bi li se trenutak razvukao, produžio, da ostanem sjediti u ugođaju filma i potpuno upijem njegovo raspoloženje. Taj smo razgovor vodile na jednom od prvih zajedničkih izlazaka, a L. mi je priznala da nije u stanju sama ići u kino: bude uvjeren da je svi gledaju. Zapravo me upravo zato pozvala da s njom odem na *17 djevojaka*, prvi dugometražni film Delphine i Muriel Coulin. Film je u kina stigao netom prije Božića, ona ga nije stigla pogledati zbog teksta koji je morala hitno predati, igrom slučaja trebao je još nekoliko dana igrati u nekom kinu u Latinskoj četvrti. Ja sam poznavala književni rad Delphine Coulin i negdje sam pročitala da je sa sestrom napisala scenarij i režirala film. Kreativna su mi bratstva simpatična ideja i rado sam pristala.

U mom rokovniku tom sastanku nema traga, valjda smo ga improvizirale istog dana pa ga zato nisam zabilježila. Našle smo se pred kinom, L. je stigla ranije i kupila ulaznice.

Film je priča o sedamnaest djevojaka iz iste gimnazije koje odluče istodobno zatrudnjeti. Nadahnula ga je vijest iz crne kronike iz Glouceстера u SAD-u 2008. Sestre Coulin zaplet su prenijele u gradić u Bretanji. Film je lijep, prožima ga ona neizvjesna čežnja, svojevrsna čamotinja za koju nema imena, žudnja za nekim drugim mjestom koje kao da se nikad ne može predočiti. Kadrovi nepomičnih djevojaka, svake u svojoj sobi, sjetne su slike koje sinkopiraju film poput odbrojavanja. Slika su u malome onog trenutka koji više ne pripada djetinjstvu, ali ne pripada ni zreloj dobi, nego je nejasno, neodređeno međuvrijeme. Za te je djevojke trudnoća bila čin oslobođenja, obećanje drugog života. Povrh trudnoća koje se samo množe, film je i priča o utjecaju. Naime, Camille, koja prva zatrudni, gimnazijska je zvijezda. Riječ je o tipu djevojke kojoj svi silno žele sličiti. Svi smo sretali takve mladenačke idole koji na kraju nestanu i nitko ne zna što je s njima bilo. Kad su se upalila svjetla, okrenula sam se prema L., učinilo mi se da je malo napeta. Smjesta sam primijetila kako joj se zgrčila čeljust, obraz joj je nadimalo neko polagano kucanje, čas bi stvorilo udubinu, čas blagu kvrgu tik ispod uha, dok joj

je ostatak lica ostao staložen. Kad smo izišle, ponudila mi je da me odveze kući. Taj je put izvanredno došla autom, inače ga ne rabi u Parizu, ali vraća se sa sastanka u predgrađu i nije ga stigla ostaviti na svom parkiralištu. Pristala sam.

L. je našla parkirno mjesto nedaleko od kina i donde smo hodale šutke, jedna kraj druge.

Kad je sjela na sjedalo i vezala pojas, L. je otvorila prozor sa svoje strane. Prvo ga je zaustavila napola, a onda ga spustila do kraja. Zrak je navalio u kabinu. Nekoliko je sekunda ostala tako, gledala je ravno preda se, vidjela sam kako joj se bluza diže u ritmu disanja. Nakon nekog vremena naposljetku je progovorila:

– Oprosti, ne mogu krenuti.

S obje ruke na upravljaču, pokušala je duboko udahnuti, no dah joj je bio kratak, sputan.

– Zbog filma?

– Da, zbog filma, ali ne brini se, proći će.

Čekale smo. L. je netremice gledala cestu baš kao da joj auto juri autocestom sto pedeset kilometara na sat.

Pokušala sam ublažiti dramu. I ja sam podložna takvim trzajnim ozljedama. Kad ti film eksplodira kao bomba s kasnim paljenjem, kad krene špica. Poznat mi je taj osjećaj, više me puta spopao, do te mjere da bih sjela na rub pločnika i ni makac (*Strašilo* Jerryja Schatzberga) ili ne bih bila u stanju izustiti ni riječ (*Vodencvjetovi* Céline Sciamma). Itekako sam razumjela. Katkad film u nama odzvoni do srži. Da L. odvratim pozornost, ispričovijedala sam joj što se dogodilo kad sam prvi put gledala film *Sati* prema romanu Michaela Cunninghama. Tijekom cijele predstave nisam pustila ni suzu, a kad je film završio, samo sam se slomila. Došlo mi je kao iz vedra neba, bez ikakvih naznaka, počela sam roniti suze, nisam bila u stanju izići iz dvorane, ili bilo što objasniti ocu moje djece kojemu sam se srušila u naručje.

Očito mi je u obrambenom mehanizmu nešto popustilo.

Pokušala sam dodati tračak samopodsmijeha, u nadi da će se malo opustiti. L. me pozorno slušala, ali vidjela sam da se ne može ni nasmiješiti ni složiti se sa mnom, kao da je cijelim tijelom pokušavala vratiti stvari pod kontrolu.

Još je nekoliko minuta prošlo u tišini dok nije okrenula ključ, a onda još nekoliko minuta dok nije pokrenula motor.

Ni cijelim putem na povratku nismo progovorile, u glavi sam vrtjela prizore iz filma koji su me dirnuli ne bih li našla naznaku nečega što ju je moglo do te mjere uzrujati. O L. nisam znala dovoljno da bih mogla shvatiti gdje ju je pogodio. No sjećam se da sam pomislila na lik Florence, pomalo neugledne riđokose djevojke koju upoznajemo na početku filma, a druge je djevojke drže po strani. Njoj se rugaju, blago je nespretna i smiješna, iako se zapravo ne zna zašto, ni u čemu ne kiksa pa je odbacuju. Florence će prva Camille povjeriti da je i sama trudna. Majčinstvo joj otvara vrata skupine iz koje je bila isključena i Florence nehotice pokreće sljedbu. Zatrudnjet će i druge djevojke, pa onda njih još. Poslije, u silno okrutnu prizoru, djevojke otkrivaju da je Florenceina trudnoća puka varka, sve je bila samo laž da je uključe u krug koji će je sad po kratkom postupku prognati.

L. se zaustavila ispred moje zgrade. Nasmiješila mi se i zahvalila mi. Vjerojatno jednostavnom rečenicom "hvala ti što si mi pravila društvo", ali izgovorila ju je kao da sam je pratila u bolnicu na bolne pretrage ili da joj objave kako je teško bolesna.

Osjetila sam neku provalu osjećaja prema njoj, želju da je uzmem u naručje.

Sjećam se da sam, vođena čudnom intuicijom, pomislila kako L. nije oduvijek zanosna i otmjena žena koju imam pred sobom. Nešto jedva primjetno, što je u sebi duboko zakopala, nagovješćivalo je da je L. prevalila dug put, da stiže iz nekoga mračnog i glibovitog predjela i da je doživjela preobrazbu.

Od tog smo se dana počele sve češće viđati.

L. je stanovala na pet minuta od mene. Radila je kod kuće i sama odlučivala o svome radnom vremenu i rasporedu. L. bi me nazvala jer mi je prolazila ispod prozora, jer je pročitala knjigu o kojoj je poželjela sa mnom razgovarati, jer je otkrila mirno mjesto na kojem možeš popiti čaj. Uklopila mi se u život jer je slobodno dolazila i odlazila, jer si je dopuštala nepredviđene i iznenadne stvari, jer joj je bilo prirodno reći ja sam dolje, kao da imamo petnaest godina, čekam te na križanju, nađemo se u pekarnici, u Monoprixu, na postaji Réaumur-Sébastopol, danas popodne si moram kupiti sako, dođi sa mnom da mi pomogneš odabrati svjetiljku za radni stol. L. je voljela odlučivati u posljednji čas, mijenjati planove, otkazivati sastanke da produži uživanje u nekom susretu, pojede kakvu slasticu ili jednostavno da ne bi prekidala razgovor koji je zanima. L. je njegovala neki oblik trenutačne raspoloživosti zbog čega je u mojim očima bila jedinstvena: ja sam pak odavno nastojala vlastitu tjeskobu ublažiti više-manje učinkovitim nastojanjem da mislim unaprijed.

Divila sam se L. jer je bila u stanju odbiti prisilu i budućnost doživljavati samo kao nešto neposredno. Za nju je postojao sadašnji trenutak i trenutak poslije njega, dalje joj ništa nije bilo ni važnije ni hitnije. L. nije nosila sat, nikad na mobitelu nije provjeravala koja je ura. Bila je potpuno prisutna i tako se ponašala u svakoj prilici. Bila je to stvar izbora, način bivanja, odbijanje bilo kakva odvrćanja ili rasipanja. Znalo mi se dogoditi da s njom u razgovoru provedem cijelo popodne, a da se ona ni u jednom trenutku ne zapita koliko je sati i čini mi se da nikad tijekom te dvije godine nisam čula da joj zvoni mobitel.

L. nikad nije odgađala sastanke: stvari su se događale istog časa, ili nikako. L. je živjela *sada*, kao da bi danas sve moglo stati. L. nikad ne bi rekla “čujemo se pa ćemo se za nešto dogovoriti” ili “daj da se pokušamo naći prije kraja mjeseca”. L. je bila dostupna smjesta, bez dodatnog čekanja. Što je zauzeto, više nije na raspolaganju.

Divila sam se njezinoj odlučnosti i mislim da ni kod koga drugoga nisam uočila takvu prisutnost u trenutku. L. je odavno znala što je za nju bitno, što treba i od čega se treba zaštititi. Provela je svojevrstnu trijažu

tako da je odmah mogla odrediti što ima prvenstvo, a što unosi nered, pa je to neopozivo isključila iz svoga kruga.

Njezin mi se način života – koliko sam mogla vidjeti – činio izrazom unutarnje sile kakvu malo tko posjeduje.

Jednog me dana L. nazvala u sedam ujutro jer je shvatila da joj je digitalni diktafon pokvaren. Imala je dogovor u osam i trideset s nekom političarkom za koju je počela raditi. Nije bilo šanse da nađe otvoren dućan i pitala je mogu li joj posuditi svoj. Našle smo se za pola sata za šankom neke pivnice. Gledala sam kako prelazi cestu, promatrala njezin samopouzdan i siguran hod unatoč visokim potpeticama, plava kosa koju je podigla ukosnicom isticala joj je dužinu vrata i otmjeno držanje glave, izgledala je kao da je duboko zamišljena. Očito joj je najmanja briga bila kako zakoračiti. (Meni je to katkad velik problem.) Kad je ušla, glave su se okrenule prema njoj, imala je nastup koji je plijenio. Savršeno pamtim taj trenutak jer sam ga se poslije sjećala: bilo je sedam i trideset ujutro, a na njoj je sve bilo besprijekorno. Ništa nije bilo ni zgužvano ni zgnječeno, svaki joj je djelić vanjštine bio savršeno sređen, no L. se pritom nije doimala ni najmanje ukočeno ili umjetno. Obraze joj je jedva primjetno zarumenila studen, ili neko rumenilo prirodne boje, na trepavicama je imala nježnu maskaru. Nasmiješila mi se. Odisala je pravom senzualnošću, nečim što ima veze s lagodom i lakoćom. U mojim je očima L. bila ono zagonetno utjelovljenje spoja dinamike i vanjskog sjaja.

Odavno sam se pomirila s mišlju da nisam od onih žena bez mane, kojima nemaš što prigovoriti, o čemu sam nekoć sanjala. Kod mene je uvijek nešto negdje visjelo, stršalo ili propadalo. Imala sam čudnu kosu, i ravnu i kovrčavu u isti mah, ruž mi na usnama ne bi izdržao duže od sat vremena i uvijek bih u neko doba u poodmakloj noći protrljala oči jer bih zaboravila maskaru na trepavicama. Morala sam biti krajnje pozorna da se ne sudaram s namještajem, znala sam promašiti stubu i kosinu, na povratku kući završila bih na pogrešnom katu. Prihvatila sam i to i sve ostalo. I tomu se bolje smijati.

No kad sam tog jutra vidjela L. kako dolazi, pomislila sam da od nje mogu mnogo naučiti. Ako si dam vremena da je promotrim, možda mogu uloviti nešto što mi oduvijek izmiče. U njezinoj bih blizini mogla shvatiti kako sve to spaja: dražest, sigurnost i ženstvenost.

Trebalo mi je deset godina da se naučim uspravno držati i gotovo još toliko da naučim hodati na visokim potpeticama: na kraju krajeva, možda jednog dana uspijem postati takva žena.

Tog je jutra L. sjela na barsku stolicu kraj moje. Na sebi je imala ravnu, prilično pripijenu suknju, vidjela sam kako joj se pod tkaninom ocrtava bedreni mišić. Čarape su joj bile tamne i blago se presijavale. Sjedila je uspravno, divila sam se njezinu držanju i kako joj ističe oblinu prsa koju sam joj nazirala pod bluzom, načinu na koji je otvarala ramena, taman koliko treba, da izgleda prirodno, gotovo nehajno. Pomislila sam da se moram naučiti tako držati, a i noge, prekrižila ih je unatoč uskoj suknji, L.-ino je tijelo bilo u ravnoteži na barskoj stolici, bila je to nepomična koreografija koja nije trebala glazbu, a privlačila je poglede. Je li to držanje moguće kopirati ako za nj nemaš predispozicije?

Bilo je sedam i trideset ujutro, ja sam se samo istuširala, navukla traperice, pulover i visoke cipele i prošla prstima kroz kosu da se počešljam. L. me pogledala i ponovno mi se nasmiješila.

– Znam što misliš. I varaš se. Postoji velika razlika između onoga što ti osjećaš, načina na koji sebe vidiš i slike koju daješ drugima. Svi u sebi nosimo trag pogleda kojim su nas gledali kad smo bili djeca ili tinejdžeri. Nosimo ga na sebi kao bijeg koji samo neke osobe mogu vidjeti. Kad te gledam, na koži ti vidim tetovažu poruge i zajedljivosti. Vidim kako su te gledali. S mržnjom i nepovjerenjem. Nabrušeno i nepopustljivo. Pogled pod kojim se teško izgraditi. Da, vidim ga i znam odakle dolazi. Ali vjeruj mi, malo tko ga primjećuje. Malo tko ga može naslutiti. Jer ti to sjajno prikrivaš, Delphine, mnogo bolje nego što misliš.

L. bi najčešće pogađala *u sridu*. Iako je iz njezinih usta sve često zvučalo dramatičnije nego što je zapravo bilo, iako je bila sklona miješati stvari, uvijek je to bilo istina.

Kao da je L. znala sve o meni a da joj ja nisam ništa rekla.

Dok pokušavam objasniti kako sam se vezala uz L. i prepoznati etape tog vezivanja, prisjećam se drugog trenutka iz više-manje istog razdoblja.

Otišle smo na neku izložbu, jedne večeri kad je bila otvorena dokasna, a onda smo otišle na topli sendvič u kafiću nedaleko od muzeja. Padala je gusta kiša, čekale smo da prestane. Na metro smo otišle prilično kasno. Sjedile smo jedna kraj druge, do vrata, na sklopivim sjedalima. Vlak je bio pun, ali ne toliko da bismo morale ustati. Ušli su neki muškarac i žena. Ona se smjesta grčevito uhvatila za središnji rukohvat, točno pred nama. Riječ grčevito pala mi je na pamet na prvi pogled, činilo mi se da teško stoji. Muškarac je bio stariji od nje. Smjesta je nastavio monolog koji je očito počeo na peronu, govorio je glasno i dobar ga je dio vagona čuo. Žena je stajala pognute glave, blago pogrbljena. Lice sam joj teško razabirala, no činilo mi se da vidim kako joj se tijelo povija pod verbalnim napadom. Muškarac joj je prigovarao kako se ponašala na večeri na kojoj su upravo bili. Od ogorčenja je zgađeno izvio usta i izvikivao rečenice kao da drži politički govor: držiš se kao jadnica, jedeš kao jadnica, govoriš kao jadnica, sramotiš me (prenosim takoreći od riječi do riječi, mislim da nisam ništa zaboravila, tako me zaprepastila nasilnost tog čovjeka i javna sramota kojoj je izlagao ženu). Ljudi su se odmaknuli, neki se i preselili. Muškarac nije ni najmanje ublažio ton, nego je nastavio.

– Tebi jedinoj nije jasno, Magali, svi su se zgranuli, nego što, i svi su mislili: ma kog on vraga radi s takvom ženskom? Tebi nelagoda izlazi na pore, što da ti kažem, ljude bude frka. A da ne velim kad si počela govoriti o svom poslu: ma jel ti misliš da ljude zanima kako živi tamo neka lijeva teta iz vrtića? Boli njih, nikog nije briga, misliš da to ljude zanima?

L. muškarca nije gledala oprezno i kradomice, kao mi ostali. Napadno je zurila u nj, okrenula mu se licem kao u kazalištu. Čeljust joj se zgrčila, opet joj je tu kucalo i na obrazu bi joj se svako toliko pojavila jamica.

– Ma daj gle kako se držiš, nevjerojatno, kao neka grbavica. Joj, pa da, zaboravio sam, ti nosiš sve jade ovog svijeta, Magali, moja greška, ha

ha ha, koja fora, pa da, živa istina, sve su nesreće ovog svijeta gospođi za vratom, a Bog dragi zna da njih ima koliko voliš: klinci kojima su roditelji ilegalci, klinci kojima su roditelji ostali bez posla, klinci kojima su roditelji luđaci i što ti ja znam, ali molim lijepo, gospođa svaki dan u 16:30 poslije dobre užine udri brigu na veselje. Ma daj se pogledaj, Magali, fali ti još samo bluza iz *Burde* i prava si kućanica.

Zaustavili smo se na postaji Arts et Métiers. L. je ustala, bila je veoma staložena, izgledalo je kao da je unaprijed u milimetar proračunala svaki pokret, stala je pred muškarca, točno sučelice i bez ijedne mu se riječi zagledala ravno u oči. Čovjek je umuknuo, oko nas su zamrla došaptavanja. Vagon je preplavila neka čudna tišina. L. je stajala pred muškarcem, netremice ga je gledala dok je nekoliko putnika ulazilo i izlazilo. Muškarac je rekao “koji je ovoj kozi vrag”, začuo se znak za zatvaranje vrata.

U tom je času L. začudnom brzinom gurnula čovjeka na peron. Pao je natraške, dočeka se na ruke, vrata su se zatvorila prije nego što je uspio doći k sebi. Kroza staklo smo vidjeli njegovo zabezegnuto lice i nevjericu. Zaurlo je kurvetino i tu je njegov obris nestao.

Tad se L. okrenula prema mladoj ženi i izgovorila joj rečenicu koja mi se urezala u pamćenje:

– To ne smijete trpjeti, nitko to ne smije trpjeti.

Nije to bila ni molba ni riječi utjehe. Nego naredba. Žena je sjela malo dalje, izgledala je kao da joj je laknulo. Nakon nekoliko minuta vidjela sam da se nasmiješila, odlutala u mislima, a onda se zasmijala, kratko i oporo, gotovo kao krivac. Učinilo mi se da joj se tijelo malo uspravilo.

Dan-danas mi je teško objasniti kako se naš odnos razvio tako brzo i kako je L. u roku od nekoliko mjeseci uspjela zauzeti toliki prostor u mom životu.

L. me istinski opčinjavala.

L. me zapanjivala, zabavljala, intrigirala. Zastrášivala me.

L. je imala jedinstven smijeh, način govora, hod. L. se naoko nije trudila da mi se sviđa, nije igrala nikakvu igru. Naprotiv, moje je divljenje izazivala sposobnošću da bude svoja (dok pišem ove retke, sviće mi koliko su naivni, kako sam nakon tako kratka vremena mogla znati tko je L.?). Kod nje se sve doimalo tako jednostavnim, kao da je dovoljno da pljesne rukama i takva je, prirodna i potpuno prilagođena. Kad bih se oprostila od L. nakon što smo neko vrijeme bile zajedno, ili nakon duga telefonskog razgovora, često bih ostala pod utjecajem tog druženja. L. je na mene vršila neki blagi, prisni i zbunjujući utjecaj kojemu nisam znala ni uzrok ni doseg.

Nekoliko tjedana nakon što smo se upoznale, L. je među nama uspostavila tako učestao kontakt kakav više nisam imala ni s jednom prijateljicom. Javila bi mi se barem jednom na dan, u ovom ili onom obliku. Jutarnja kratka poruka, večernja misao, crtica koju bi napisala samo za mene (L. je u nekoliko riječi znala majstorski ispričovijedati zgodu koja joj se dogodila ili dati portret osobe koju je upravo upoznala). L. mi je slala fotografije s raznih mjesta, neobične i pomaknute migove više-manje vezane uz naše razgovore ili situacije koje smo zajedno proživjele: nekog čovjeka u vlaku koji zadubljeno čita moju najnoviju knjigu u kineskom prijevodu, plakat za koncert La Grande Sophie, jer sam joj rekla da volim njezine pjesme, reklamu za novu crnu čokoladu moje omiljene marke. L. je otvoreno izražavala želju da bude u doticaju sa mnom. Da mi postane prijateljica.

Nesvjesno sam počela čekati te znakove. I pozive. Počela sam je češće zvati da joj pripovijedam beznačajne stvari. Počele smo se dopisivati mejlom.

Nisam smjesta primijetila do koje je mjere L. u meni probudila nostalgiju za postadolescentskim godinama, trenutkom kad sam koraknula u zrelu dob i otkrila vlastiti životni polet. L. je u meni ponovno oživila svemoć koju sam osjećala sa sedamnaest godina, nevjerovatnu energiju koja me nosila nekoliko mjeseci dok me nisu sustigli strah, tjeskoba i osjećaj krivnje. L. je oživila upravo taj

trenutak mog života, povratak u Pariz nakon četiri godine kod oca, prve studentske razgovore u kafićima u Ulici Rome, kinopredstave u Latinskoj četvrti, susret s Coline, naše psine u metrou, jezik slavenskog prizvuka koji smo izmislile, naše nečujne razgovore porukama koje smo si slale tijekom nastave i pisale ih zdesna nalijevo u čast Abelu Tiffaugesu, a čitale su se kroz prozirni papir ili u zrcalu. Bila je to neprekidna nit, neiscrpna žila koja održava sponu. Tu sve dijeliš: i strah i žudnju.

L. je oživila upravo taj isključivi i neodoljivi oblik veze s drugom osobom kakvu možeš doživjeti sa sedamnaest godina.

Uza sve to, snažni i redoviti odnos koji se uspostavio između L. i mene prilično se dobro uklapao u parametre moga odraslog života. Primjerice, iako me o Françoisu gotovo ništa nije pitala, potpuno je usvojila način na koji smo živjeli i ritam naših sastanaka. Znala je moj raspored i da su pojedini dani rezervirani za njega. Osim toga, L. se veoma brzo počela zanimati za moju djecu. Valjda je shvatila da joj takav stav pruža povlašten pristup mojoj intimi i da je, štoviše, nužan preduvjet da na bilo koji način produbimo odnos. L. me često ispitivala o Louise i Paulu, pitala me da joj opišem kakvi su im karakteri ili prepričavam uspomene iz djetinjstva. Katkad bih pomislila da L. želi nadoknaditi propušteno vrijeme, vrijeme u kojem je nije bilo. No L. je s jednakim zanimanjem pratila razdoblje u kojem su trenutno bili: jesu li sigurni u sebe uoči maturalnih ispita, jesu li odlučili kamo žele dalje?

L. mi je obratila pozornost na dokument ili dva vezan uza struku koja je zanimala Paula i poštom mi je poslala materijal o Državnoj školi za civilno zrakoplovstvo, kamo mi je kći kanila na prijamni ispit. Poslije mi je mejlom poslala vrlo iscrpnu dokumentaciju o Umjetnosti i obrtu, kao i klasifikaciju pripremnih škola znanstvene orijentacije.

Moram priznati da me zanimanje koje je L. pokazala prema mojoj djeci isprva začudilo. Poslije mi je sinulo da ta zbunjenost dolazi iz glupe predrasude: zašto se žena koja nema djecu ne bi zanimala za tuđu djecu? Činjenica je da moje majčinske brige nitko nije znao slušati kao L. Louisein i Paulov blizanački odnos, strepnja pred pomišlju da će se

razdvojiti, vjerojatno i obostrani osjećaj da se to mora dogoditi, izbor i jednog i drugog djeteta, administrativne procedure, materijali koje treba prikupiti, motivacijska pisma, unos prijave u zagonetni poslijematuralni informatički program za učenike pa čekanje... L. je sve te korake prošla sa mnom kao da je se tiču najviše na svijetu.

L. je postavljala pitanja, pitala za vijesti, katkad je nudila i svoje mišljenje.

Danas bih mogla doći u napast da kažem kako L. nisu zanimali Louise i Paul, nego prostor koji su zauzimali u mom životu: njihov očit utjecaj na moje raspoloženje, san, raspoloživost. Danas bih lako mogla napisati da sam L. kao majka zanimala samo zato što sam je zanimala kao pisac. L. je brzo shvatila da te dvije strane moje ličnosti nisu odvojene. L. je vjerojatno htjela procijeniti do koje mi se mjere Louise i Paul mogu uplesti u pisanje, koliko ga mogu remetiti, ometati, ili mu pak ići na ruku. Osim toga, zbog studija koje su odabrali oboje su trebali napustiti Pariz: jedno će studirati drugdje u Francuskoj, drugo u inozemstvu. Danas bi bilo lako pomisliti da se L. radovala što bi nakon ljeta trebali otići. No znam da je to nepravедno i da stvari nisu tako jednostavne. Istini za volju, s L. nikad ništa nije bilo tako jednostavno. S odmakom mogu reći da je zanimanje koje je L. pokazala prema mojoj djeci u isti mah bilo i dublje i složenije. L. su iskreno općinjavale majke općenito, a osobito ja kao majka. Sigurna sam da je voljela slušati moje priče o djeci, uspomene na prve godine njihova života, kako su rasli, što ih je zanimalo kao tinejdžere. L. je tražila pojedinosti, naša ju je malena obiteljska mitologija zabavljala. Iz ove udaljene perspektive moram reći da je L. zapanjujuće dobro razumjela moju djecu. Više sam joj puta znala povjeriti kakvu brigu, svađu ili nesporazum, bilo između njih dvoje ili sa mnom, a ona bi smjesta uočila u čemu je problem i tako mi pomogla da se ispravno postavim. Međutim, L. nikad nije osjetila potrebu da ih upozna. Čak bih rekla da je izbjegavala sve prilike za taj susret. Ne bi pošla sa mnom u kino kad sam išla s njima, a kad bih joj predložila da se negdje nađemo, raspitala bi se da vidi jesam li sama. Isto tako, nikad ne bi navraćala k

meni kad je znala da su djeca kod kuće, a kad nije bila sigurna, nije se kockala.

Trebalo mi je malo vremena da mi to sine.

Naposljetku sam zaključila da to čini iz sramežljivosti ili da sebe želi poštediti emocije s kojom je se bilo strah sučeliti. Naposljetku sam pomislila da joj je pitanje majčinstva bolnije nego što je spremna priznati.

Mislim da je L. u roku od nekoliko mjeseci uspjela dobiti prilično dobar pregled mog načina života: što mi je najvažnije, koliko vremena svakomu posvećujem, koliko loše spavam.

Kad razmislim, L. se veoma brzo postavila kao kontakt-osoba: netko pouzdan, na raspolaganju kao malo tko, netko na koga mogu računati. Netko tko se brine za mene, tko daje svoje vrijeme kao nijedna druga odrasla osoba koju poznajem.

L. je bila velikodušna žena, duhovita i osobita, koju sam upoznala na večernjem izlasku: barem sam je u tim okvirima prvi put spomenula Françoisu.

François je znao kako teško puštam ljude, da mi usputni susreti nisu dovoljni i da poslije imam potrebu znati što je s njima, da ih odbijam potpuno izgubiti. Pa je rekao s nježnom ironijom:

– Kao da nemaš dovoljno prijatelja...

Jedne večeri u lipnju, L. mi je poslala fotografiju divovskoga crvenocrnoga grafita koji je uočila na nekome prljavom zidu u trinaestom arondismanu. U visini očiju, netko je napisao: WRITE YOURSELF, YOU WILL SURVIVE.

Oduvijek sam voljela promatrati žene. U metrou, u dućanima, na ulici. Volim ih gledati i u kinu, na televiziji, volim ih vidjeti u igri, kako plešu, čuti kako se smiju ili pjevaju.

Mislim da to zanimanje ima veze s djetinjstvom, da je uza nj tijesno vezano. Produžetak je igara po ulogama koje sam kao curica vodila s pojedinim prijateljicama, kad je bilo dovoljno da si smišliš novo ime da se preobraziš. Reći ćemo da se ti zoveš Sabrina, a ja Johanna. Ili obrnuto. Ja ću biti prelijepa kraljevna s kovrčama poput Candy i neodoljivom rupicom na bradi, bit ću darovita mlada glumica kao Jodie Foster u *Bugsy Maloneu*, imat ću plave oči i porculansku put, bit ću Christina Rosenthal koja je plesala na *Belindu* na priredbi za kraj godine u osnovnoj školi u Yerresu, bit ću Christelle Portal ili Isabelle François, tamnokose i magnetične zvijezde gimnazije u L'Aigleu, bit ću jedina djevojka u muškoj škvadri i svi će samo mene gledati, bit ću prekrasno biće duge i glatke kose i baršunasto mekanih grudi.

Bit ću neka druga.

L. je ponovno budila tu neostvarenu nadu da mogu biti ljepša, duhovitija, samopouzdanija, sve u svemu, netko drugi, kao u pjesmi Catherine Lare koju sam u djetinjstvu bez prestanka vrtjela: *Fatalna, fatalna, kad bih barem bila žena na kakve se svi pale, luduju, gube glave...*

Čak i danas, iako sam se s vremenom malo-pomalo potpuno saživjela sa samom sobom, iako mi se čini da živim u miru, pa čak i skladno s osobom koja jesam, čak i ako više nemam neodoljivu potrebu da se u cijelosti ili djelomično zamijenim za privlačniji model, mislim da žene i

dalje gledam na isti način: to mi je uspomena na vlastitu dugovječnu žudnju da budem neka druga. Pogledom koji će kod svake žene na koju naiđem tražiti ono najljepše, najmističnije, najblistavije. Bez obzira na to, kod mene je seksualna žudnja dosad redovito bila usmjerena prema muškarcima. Onaj val, drhtaj, toplinu u međunožju i bedrima, teško disanje, tijelo pod uzbunom, naelektriziranu kožu – sve sam to osjećala samo s muškarcima.

No jednog dana, prije nekoliko godina, činilo mi se da sam za neku ženu osjetila nešto što kola krvlju, što bi moglo proći kroz kožu. Pozvali su me na neki inozemni festival prigodom objavljivanja prijevoda jedne od mojih knjiga. U mračnoj i klimatiziranoj dvorani, dok je vani žegla pasja vrućina, odgovarala sam na pitanja čitatelja. Nakon svog nastupa slušala sam tu ženu koja je govorila o svome najnovijem romanu. Pročitala sam nekoliko njezinih knjiga, nikad je prije nisam sreala. Bila je sjajna, iskričava, duhovita. Govorila je u nizu pirueta, skokova i digresija, dvorana je bila očarana, ja također, igrala se riječima i višeznačnostima, zabavljala se. Kao da su publika, smijeh i pozornost u čijem se središtu našla bili puka igra, kao da cijeli taj folklor (pisca pred publikom) ne treba shvaćati ozbiljno. Bila je lijepa na neki muški način, što nije imalo nikakve veze s crtama lica, nego s držanjem, iako nisam mogla točno odrediti što je izvor te čudne privlačnosti kojom na mene djeluje. Muževnost je poprimala na neki krajnje ženstven način, preuzimala je njezina pravila i obrtala ih.

Te smo večeri zajedno popile piće nedaleko od luke.

Prije je tijekom večeri, dok smo još bile u društvu (s desetak pisaca i organizatora festivala), govorila o sebi, o svojoj strasti prema automobilima i brzini, ljubavi prema vinu, o predavačkom radu na sveučilištu. Iznenada me spopala želja da pokaže zanimanje za mene, da mi predloži da pobjegnemo, istakne me među ostalima. Da me odabere. I upravo se to dogodilo.

Sjedila sam joj sučelice u vreloj noći, a iako smo bile takoreći vršnjakinje, činilo mi se da sam nespretna klinka jer me šila u svakom

pogledu. Sve me kod nje opčinjavalo: duh, govor, glas. Sjećam se da smo razgovarale o gradu u kojem sam živjela, o ljepoti zračnih luka, o tome kako nam knjige dalje žive u sjećanju unatoč zaboravu. Sjećam se da sam joj pripovijedala o majčinu samoubojstvu, koje se dogodilo prije nekoliko mjeseci, i o pitanjima koja su me još progonila.

Prvi put sam poželjela leći kraj žene, dirati joj kožu. Zaspali u njezinu naručju. Prvi put sam pomislila da bi to bilo moguće, da bi mi se moglo dogoditi da poželim žensko tijelo.

U hotel smo se vratile pješice, kasno u noći. Na hodniku smo se rastale bez oklijevanja: ispalo je čisto, jasno, svaka u svoju sobu. Često bih je se poslije sjetila: nikad je više nisam vidjela.

Je li L. za mene bila predmet žudnje? S obzirom na način na koji smo se upoznale i na brzinu kojom je zauzela tako veliko mjesto u mom životu, naravno da sam se to zapitala. I odgovor je potvrđan. Da, i dan-danas bih mogla točno opisati L.-ino tijelo, dužinu šaka, pramen koji bi zadjenula za uho, teksturu kože. Podatnost kose, osmijeh. Željela sam biti L., biti kao ona. Željela sam joj sličiti. Znala bi me spopasti želja da joj pomilujem obraz, da je uzmem u naručje. Voljela sam njezin parfem.

Ne znam koliko udjela u svemu tome ima seksualna žudnja, možda je nikad nisam osvijestila.

Na dan rezultata mature, L. me prva nazvala da čuje jesu li Louise i Paul položili. Dječji smo uspjeh odlučili proslaviti kod kuće s prijateljima te iste večeri, računala sam na intimnu i veselu večer prije nego što iziđu u kvart, vjerojatno do jutra. Predložila sam L. da dođe, da ih napokon upozna, kao i Françoisu, kojeg još nije vidjela. L. se načas krzmala, a onda se oduševila: pa da, odlična ideja, što može donijeti? – vino, sitna predjela uz aperitiv, nešto slatko?

U neko doba večeri L. mi je ostavila glasovnu poruku da neće doći, žao joj je, ali grozno je bole leđa i boji se da su to prvi znaci napadaja bubrežnih kolika, koje je, nažalost, često hvataju, radije bi ostala kod kuće i odmorila se.

Sutradan sam je nazvala da čujem kako joj je. Mislila je da je izbjegla napadaj, ali osjećala se umorno. Po svome običaju, smjesta je preuzela ispitivanje: kako nam je sinoć bilo, jesu li Louise i Paul sretni, ponosni, je li im laknulo? Jesu li poslije izišli s prijateljima? I kako je meni u svemu tome? Slutila je da je za majku to šakkljiv trenutak: slavi dječju maturu, uskoro i osamnaesti rođendan, priprema se da ih pusti od sebe, raduje se njihovom uspjehu i što su se upisali na željene fakultete, ali sve to u isti mah znači da ću uskoro ponovno ostati sama. Kako to proživljavam? Ne zbiva li se sve prebrzo, ne čini li mi se da se dogodilo odjedanput, bez upozorenja, iako sam djecu rodila prije osamnaest godina? Nije li sve to jednostavno da ti pamet stane?

I taj je put L. stvari sročila točno onako kako bih i ja: kao osjećaj da želim zaustaviti vrijeme, uzaludno nastojanje da se brojilo načas zaustavi, ili da se sati barem malčice produže, nevjericu da sam dotle došla.

L. je imala pravo. Bilo je i bolno i čudesno. Dogodilo se odjednom. Bilo je vrtoglavo. Imala sam stotine slika i osjeta koje nisam htjela izgubiti, krhke uspomene koje su već blijedjele i sad sam ih morala sačuvati.

A bilo je tu i pitanje koje bi mi katkad palo na pamet kad bih pokušala spojiti dvije slike: Louise i Paula u rodilištu (rođeni s dvije minute razlike zajedno su težili jedva pet kilograma), i Louise i Paula danas (dvoje mladih krepkih ljudi od metar 78 i metar 95), pitanje koje bih katkad znala naglas izgovoriti kad bih ih ujutro gledala u kuhinji, pitanje koje je sažimalo moju zatečenost, da, to je prava riječ, kao da sveg vremena između tih dviju slika nije ni bilo:

– Ali što se dogodilo?

Kad me L. prvi put pitala što kanim pisati, učinilo mi se da napokon prelazimo na stvar. Ne znam zbog čega sam smjesta pomislila: sve što se dosad dogodilo između nje i mene imalo je samo jednu svrhu: da nas dovede do ove točke, i sad mi je L. otvorila karte.

Sjedila sam za šankom, ona mi je stajala sučelice, kuhinja je gledala na dnevnu sobu, prostorom se malo-pomalo širio miris mesa u umaku. L. je sjeckala povrće, za aperitiv smo pijuckale čašu crnog vina.

Pitanje mi je postavila naglo, neočekivano, ništa ga što mu je prethodilo nije moglo opravdati, razgovarale smo o posve drugim stvarima i onda me iznenada pitala:

– Što ćeš sad pisati?

Čitatelji, prijatelji, ljudi s raznih strana već su me mjesecima ispitivali što slijedi. Obično bi pitanje postavili ovako: “Što *dalje* kanite pisati?” Katkad bi pitanje poprimilo općenitiji oblik: “Ali što *čovjek* može *dalje* pisati?” U tom mi se slučaju činilo da pitanje u sebi već sadrži odgovor: *dalje* nema ničega, to je sigurno. Otvorila sam crnu kutiju, profućkala zalihe, na lageru više nemam ničega. Kako god bilo, pitanje nije bilo bezazleno. Činilo mi se da skriva neku nejasnu prijetnju, neko jedva prikriveno upozorenje.

Možda samo ja nisam bila svjesna onoga što su svi znali. Ta je knjiga bila završetak, kraj sâm po sebi. Ili, bolje rečeno, prag koji ne možeš prijeći, krajnja točka do koje *čovjek* može otići, barem kad je riječ o meni. Dalje više neće biti ničega. Famosna priča o staklenom stropu, o dometu. Pitanje je značilo upravo to. No možda sam ga pogrešno tumačila, možda je to bilo samo moje paranoično buncanje. Pitanje je doista bilo

jednostavno, nije skrivalo nikakve primisli, nikakve aluzije. Međutim, kako su mi ga ponavljali, malo-pomalo nametnula mi se strašna pomisao da sam nesvjesno napisala svoju posljednju knjigu. Knjigu iza koje više nema ničega, povrh koje se više ne može ništa napisati. Knjiga je zatvorila krug, razbila alkemiju, iscrpila polet.

Moja me urednica katkad pratila na susretima s čitateljima i primijetila je koliko me opetovanje tog pitanja može lecnuti. Nekoliko sam se puta pred njom suspregnula da ne podlegnem panici i odgovorim: ništa, gospođo, baš ništa, *čovjek* poslije ovoga više uopće ne piše, ni retka, ni slova, nego zaveže jedanput za svagda, imate pravo, bome da, gospodine, pregorjela sam kao žarulja, ispucala sam sve metke, vidite ovu hrpicu pepela pred sobom, mrtva sam jer sam sve sažgala.

L.-ino pitanje nije bilo posve isto. Nije rekla *dalje*, rekla je *sad*.

Što ću sad pisati.

Skok u nepoznato, skok u vatru, skok u prazno, trenutak istine (izrazi su me rešetali dok je L. zabrinjavajuće odlučno sjeckala svoje povrće): znači, *sad* je čas.

François je upravo otputovao u Sjedinjene Države, gdje će snimati dokumentarnu seriju o američkim piscima, a Louise i Paul za vikend su bili kod oca. L. me pozvala k sebi na večeru. Tad je prvi put jedna od nas drugu ugostila tako pomalo svečano i prema prethodnom dogovoru. I tom sam prigodom ja prvi put bila kod nje, a na ulasku u stan spopao me neobičan osjećaj da ulazim u filmsku scenografiju. Sve mi je izgledalo novo, kao da su tog jutra isporučili. To mi je sinulo, a onda mi je L. dala čašu vina i dojam se raspršio.

Iskapila sam čašu i počela L. pripovijedati o svom projektu s *reality showovima*. Stvari su se počele konkretizirati, u glavi sam već nekoliko tjedana imala ženski lik o kojem sam naveliko pravila bilješke (nacrtala sam je na prvoj stranici bloka koji mi je vječno na dnu torbe). Moja je buduća junakinja bila zvijezda udarne emisije, dvadesetpetogodišnja mlada žena, potpuno izmišljena, na meti pogleda i laskanja. Lik na pola

puta između Loane iz *Loft Storyja* i Trumana Burbanka iz *Trumanova showa*.

Dok sam govorila i pokušavala objasniti svoj projekt, brzo sam uočila da je razočarana, ili, točnije, ozlojeđena. Osjetila sam po načinu na koji je ubrzala rezuckanje, nakon poriluka bacila se na mrkve, nadvila se nad dasku, pokreti su joj bili brzi i točni, slušala me pozorno, ali nije me gledala.

Kad sam u grubim crtama dovršila izlaganje svoje zamisli, dala si je malo vremena prije nego što je progovorila.

Ovdje prenosim razgovor koji sam vodila s L. Zapisala sam ga iste večeri, čim sam se vratila kući. Nisam bila u stanju poći na počinak.

U bilježnici koju sam našla u kutiji sa školskim priborom pokušala sam rekonstruirati taj razgovor do najsitnijih pojedinosti, valjda zato što sam se htjela odmaknuti od njega, izbaciti ga iz sebe. Možda sam slutila da će i ta razmjena mišljenja imati svoje kasno paljenje, i to s polaganim otpuštanjem. Sjećam se da sam se bojala da ću ga zaboraviti i da će djelovati bez mog znanja.

U prvim sam mjesecima našeg odnosa u tu bilježnicu nastavila bilježiti naše razgovore ili L.-ine monologe. Do dana kad više nisam uopće mogla pisati, no na to ću se vratiti.

L. je digla pogled prema meni, učinilo mi se da nastoji kontrolirati boju glasa, a riječi još i više.

– Ni u snu nisam pomišljala da kaniš pisati nešto slično. Čitala sam članak u *Le Monde des Livres* u kojem si govorila o nekoj fantomskoj, još osobnijoj knjizi, na koju ćeš kad-tad doći. Knjizi koja se skriva u ovoj, u njezinoj potki.

Dobro sam znala na koji intervju misli. Pretvarala sam se da ga se mutno sjećam.

– Zbilja, to sam rekla?

– Jesi. Govorila si o autorskom putu koji prolazi kroz različite točke i da ćeš se ubuduće teško vraćati fikciji. Tvoju sam najnoviju knjigu čitala s tom pomišlju: da je u njoj i buduća knjiga, još važnija i opasnija.

Postalo mi je vruće.

Objasnila sam L. da sam se prevarila. Taj sam intervju dala u kolovozu, nekoliko tjedana prije objavljivanja knjige. Nisam mogla ni zamisliti što će se dogoditi, što će knjiga izazvati. Mislim da sam predvidjela kakve će posljedice imati, ali preračunala sam se. Nisam za to bila dovoljno čvrsta. Jednostavno sam bila nedorasla. Zato se sada, naprotiv, želim vratiti fikciji, ispriповijedati priču, izmišljati likove bez ikakva polaganja računa stvarnosti.

– Znači, to je iz komfora?

Nije skrivala svoj jed. Ostala sam zatečenom.

– Jest, na neki je način iz komfora, za mene i za druge. Održiv, podnošljiv položaj koji omogućava...

– Ljude nije briga. Siti su bajki i likova, obrata i novih razvoja događaja. Ljudima je dosta zapleta koji idu kao po loju, s vještima mamcima i raspletima. Ljudima je dosta trgovaca maglom i šarlatana koji štancuju priče kao na traci i tako im prodaju knjige, aute ili jogurt. Priča iz masovne proizvodnje koje možeš beskonačno vrtjeti. Vjeruj mi, čitatelji od književnosti očekuju nešto posve drugo i imaju pravo: očekuju Istinito, autentično, da im pripovijedaš život, razumiješ? Književnost ne smije zalutati na pogrešan teritorij.

Načas sam razmislila pa sam joj odgovorila:

– Zar je tako važno je li život koji u knjigama pripovijedamo istinit ili izmišljen?

– Jest, važno je. Važno je da bude istinit.

– Ali tko bi to znao? Ljudima, kako ti kažeš, možda treba samo da stvar zvuči pogodeno. Kao kad odsviraš notu. Osim toga, možda je tajna pisanja upravo u tome: ili si pogodio, ili nisi. Mislim da ljudi znaju da nam ništa što napišemo nije posve strano. Znaju da uvijek postoji nit, motiv, žila koja nas povezuje s tekstom. No mire se s činjenicom da transponiramo, sažimamo, premještamo, prerušavamo. I da izmišljamo.

Tako sam mislila. Ili sam htjela vjerovati. Iz iskustva sam dobro znala do koje mjere *ljudi*, ili barem neki čitatelji, vole Istinitost i nastoje je

odvojiti od bajke i za petama su joj iz knjige u knjigu. Koliko ih je htjelo doznati koji su mi elementi u prethodnim romanima bili autobiografski? Što je osobno iskustvo. Koliko me njih pitalo jesam li doista živjela na ulici, jesam li bila šašavo zaljubljena u egocentrična i lažljiva televizijskog voditelja, jesu li me šikanirali na radnome mjestu? Koliko me njih nakon što su pročitali najnoviji roman pitalo: “Je li *sve* istina?”

No ja sam htjela vjerovati u nešto drugo: da se prisno, bitno, osjećajno i estetski s knjigom srodiš negdje drugdje.

Osjetila sam da je L. obuzeo prigušen i surov gnjev.

– Znači da je tvoj posljednji roman samo još jedna priča? To nije bitno? Misliš da si već dovoljno učinila da istina iziđe na vidjelo? Pa nakon što si napravila iskorak i zamalo uganula gležanj, smatraš da se smiješ vratiti u vlastitu zonu komfora?

U pogledu koji je u mene uperila poput pištolja osjetila sam ogorčenost. Počela me hvatati krivnja zbog nečega što nije postojalo, od čega nisam napisala ni prvi redak, situacija nije imala nikakva smisla:

– Ali istine nema. Istina ne postoji. Moj je najnoviji roman samo nespretna i nedorečen pokušaj da dođem do nečega neuhvatljivog. Način da ispriповijedam priču kroz prizmu koja izobličuje, prizmu boli, grizodušja, bježanja od istine. I ljubavi. Sve to veoma dobro znaš. Čim počneš ispuštati, rastezati i zbijati, čim počneš puniti rupe, već si u fikciji. Imaš pravo, tražila sam istinu. Usporedila sam izvore, točke gledišta, prikaze. No kad pišeš o sebi, pišeš roman. Prikaz je samo privid. Toga nema. Tu etiketu ne bi trebalo lijepiti nijednoj knjizi.

Tu je L. zašutjela.

Došlo mi je da joj citiram slavnu rečenicu Julesa Renarda (“kad je istina duža od pet redova, riječ je o romanu”), no suspregnula sam se. L. nije bila tip koji bi pao na citat izvan konteksta. Dotočila nam je vino i prišla mi:

– Ne govorim o rezultatu. Nego o namjeri. O pobudi. Pisanje mora biti traganje za istinom ili nije ništa. Ako ti pisanje nije nastojanje da spoznaš sebe, da prekopaš što nosiš u sebi, što te tvori, da otvoriš stare rane, da pogrebeš i kopaš rukama, ako ne dovedeš u pitanje vlastitu

osobnost, podrijetlo i sredinu, onda nema smisla. Svako pisanje jest pisanje o sebi. Ostalo se ne računa. Zato je tvoja knjiga naišla na onoliki odjek. Napustila si teritorij romana, napustila si namještenost, laž, pretvaranje. Vratila si se Istinitosti i čitatelji su to prepoznali. Od tebe očekuju da budeš uporna, da odeš dalje. Hoće ono što je skriveno, zabašureno. Hoće da uspiješ reći što oduvijek zaobilaziš. Hoće znati kojeg si soja, odakle si. Kakvo je nasilje stvorilo tog pisca. Nisu lakovjerni. Zadigla si samo jedan kraj koprene i oni to veoma dobro znaju. Ako se kaniš vratiti pričicama o beskućnicima ili o depresivcima na šefovskim položajima, bolje bi ti bilo da si ostala u svojoj marketinškoj tvrtki.

Skamenila sam se.

Ja se u sukobima izbezumim, ostanem bez daha, mozak mi presuši, nisam u stanju izgovoriti niz suvislih argumenata. Branila sam se smiješno, ispravila sam pojedinost kao da je bit:

– Radila sam na društvenoj analitici u privredi, ne u marketingu. Jedno nema veze s drugim.

Rado bih L. objasnila o čemu je riječ da promijenim temu, no L. je odložila nož i nestala. Nije je bilo nekoliko minuta, čula sam kako joj u kupaonici teče voda.

Kad se vratila, učinilo mi se da je plakala.

No sve to nije imalo smisla. Zašto bi L. bilo toliko stalo do moje nove knjige? Dodala je malo rumenila na obraze i vezala kosu. Navukla je prsluk preko bluze. Progovorila sam tiho, da pokažem da želim smiriti situaciju:

– Znaš, izbor fikcije, autofikcije ili autobiografije za mene nikad nije stvar stajališta, nešto što zagovaram, pa čak ni namjera. U krajnjoj je liniji ishod. Zapravo mislim da mi granice nisu tako jasne. Fikcionalne su mi proze jednako osobne kao i nefikcionalne. Katkad građu moramo prerušiti da bismo je istražili. Bitna je autentičnost geste: hoću reći, da gesta bude bezuvjetna, neproračunata.

Nisam znala naći prave riječi. Pred L. bila sam svjesna da nastupam žalosno naivno. Uzrujala sam se. Htjela sam otići dalje, braniti se. No u tom se sučeljavanju zbivalo nešto što me razoružavalo.

Nakon kraćeg tajca, ona dosoli:

– Ja ti ne govorim o tome. O tome ti govoriš. Mene nije briga za kodove, nagodbe, etikete. Govorim ti o gesti. O onome što će te posjesti za stol. O razlogu zbog kojeg ćeš danima ostati vezana za stolicu poput psa iako te nitko ne prisiljava.

– Pa što?

– Pa to više ne možeš ignorirati.

Više nisam znala što bih rekla.

Više nisam znala o čemu razgovaramo ni gdje je to počelo.

L. je nastavila pripremati hranu. Promatrala sam je dok je brisala povrće koje je netom, oprala pod tekućom vodom. Slutila sam da se trudi usporiti pokrete, naći ritam koji bi pokazao da se smirila i da sve to uopće nije bitno. Gledala sam kako se L. brzo kreće u razmjerno tijesnu prostoru, kako se giba oko bara, otvara ormariće i usput bi se očešala o predmete, uglove, rubove: onu bezrazložnu, nestrpljivu žurbu. L. je bacila povrće u vrelo ulje u voku.

Uzela je nož kojim ga je rezala i oprezno ga oprala pod vodom: spužva puna deterdženta slijedila je oštricu; zatim ga je nježno obrisala krpom. Spremila ga je u ladicu, izvadila vrećicu indijskih oraščića i istresla je u zdjelicu. Nije me gledala kad je nastavila:

– Ja znam koju knjigu u sebi skrivaš. Znam to od početka. Shvatila sam kad sam te prvi put vidjela. Ti to nosiš u sebi. Mi to nosimo u sebi. Ti i ja. Ako je ne napišeš, obit će ti se o glavu.

Nakon te večere L. mi se sutradan nije javila.

Na nekoliko je dana nestala iz mog života, stvorila je svojevrsan prekid, prazninu na koju nisam bila spremna.

L. mi je nedostajala. Mislim da sam pomislila da me kažnjava, iako to uopće nije imalo smisla. Nekoliko sam joj puta pokušala telefonirati i ostavila sam joj poruku ili dvije, no ona mi nije odgovorila.

Sljedećeg su vikenda Louise i Paul otišli na praznike, svako sa svojim prijateljima. Paul je kampirao u Bretanji, Louise su pozvali na jug Francuske. Te mi je večeri dostavljač isporučio prekrasan buket cvijeća s L.-inom porukom, zaboravila sam što je točno pisalo. U biti se ispričavala što se raspalila, bilo joj je žao što je razgovor krenuo onako žestoko. Poslala sam joj SMS da joj kažem da je sve u redu.

Bila sam sama u Parizu i nestrpljivo sam čekala Françoisov povratak: trebao je na dva tjedna doći u Francusku pa ponovno otići na duži boravak u Sjedinjene Države. Znala sam koliko mu je ta dokumentarna serija bila važna, koliko je o njoj sanjao. Razgovarali smo o tim dugim razdobljima u kojima ćemo biti razdvojeni. Poticala sam ga da ode. François nikad nije dovodio u pitanje vrijeme koje sam ja posvećivala pisanju kao ni moj način života.

Kad se vratio, smjesta smo krenuli na selo.

Tijekom prethodnih godina, kako su ga sve više tražili, François se u obrnuto proporcionalnoj reakciji malo-pomalo povukao: na svoj teritorij, na neki način, na mjesto koje je odabrao kao sidrište na glatkoj i skliskoj površini svijeta.

Kad sam upoznala François, uz margaritu u baru pokrajinskoga noćnog kluba, govorio mi je o toj kući nedaleko od Pariza, gdje su tada radovi bili u jeku. Objasnio mi je do koje mu je mjere ta mogućnost da bude u tišini, da se udalji, postala nužnom, štoviše, životno važnom. Otvoreno sam mu rekla da ja pak ne podnosim selo. Nema to veze s prirodom, nemam ja ništa protiv nje, riječ je o nečemu drugom. U mojoj je predodžbi selo bilo ravno izolaciji, nosilo je neki osjećaj iskonske opasnosti i gušilo me.

Ja se tog razgovora uopće ne sjećam, François mi je mnogo kasnije rekao koliko su ga moje riječi uzdrmale. Očito smo se počeli zavoditi, a on nikad prije nije doživio da si tu netko na samom početku zabije autogol, da ne poštuje pravila, ne traži podudarnosti i zajedničke točke, nego, naprotiv, ističe suprotnosti i neuskладivosti. Unatoč svemu, naposljetku smo našli zajednički jezik dok smo spominjali pjesme koje smo slušali u doba radija Hit FM (nabrojili smo popriličan broj, veselila nas je ta zajednička kultura ljetnih hitova.)

Mogla bih prepričati kako sam prvi put došla u Courseilles, gotovo tri godine nakon toga prvog razgovora, i neobičan put koji me napokon doveo do tog muškarca (i njega do mene), kako sam to prepričala L. – i to na njezin zahtjev, nedugo nakon što smo se upoznale. L. mi nikad nije skrivala da joj je naše združivanje neobično – čak mislim da je uporabila upravo tu riječ (nije rekla “vaša veza” ili “veza između vas dvoje” ili “vaša ljubav”) – iz njezinih je usta to nedvosmisleno zvučalo kao kruške i jabuke. Oduvijek mi se činilo da L. moj odnos s Françoisom intrigira i očito ju je donekle zbunjivao. Nije jedina. Trebalo mi je vremena da shvatim, a vjerojatno i da si mimo vlastitih predrasuda priznam da imamo štošta zajedničko. Isprva sam se fiksirala na nabranje svega što nas suprotstavlja, po čemu se razlikujemo, tješila se pomišlju da se naši svjetovi nigdje ne križaju – ili se eventualno križaju samo slučajno i provizorno. Kad sam poslije doprla do njega i napokon shvatila tko je taj čovjek, što ga pogoni, odakle mu energija i mane, kad je moj pogled prodro pod masku koju je pokazivao svijetu – čas pristupačnu i

kontroliranu, čas drsku i nedostupnu – shvatila sam kakva se ljubav može roditi iz našeg susreta i prestala sam se bojati.

L. me naposljetku nazvala dok sam bila u Courseillesu. Bilo mi ju je drago čuti. Ponašala se kao da među nama nije bilo nikakva nesporazuma, htjela je čuti što je kod mene novo, odmaram li se pošteno, posljednji su mi mjeseci bili silno emotivno nabijeni, prirodno je, čak i poželjno da si dam vremena, da malo stanem na loptu. Sjećam se da sam dugo ostala na telefonu s njom – sjećam se jer je vjetar puhao u krivom smjeru i morala sam se preseliti na kraj vrta i popeti se na humak, to jest, na jedino mjesto gdje imaš više-manje postojan pristup mreži kad vjetar puše sa sjevera. Sjećam se da me poziv dirnuo, uspokojio. L. je mislila na mene. I taj je put ispalo da L. bolje od svih drugih razumije što je meni značila godina koja je upravo završila, koliko je energije iziskivala, kakve su se sve sumnje tu nakotile, kako se osjećaj ispunjenosti tijesno prepleo s osjećajem praznine. Još mi se jedanput učinilo da samo L. zna kako stojim, čak i na daljinu. Naime, L. je primijetila neobičnu podudarnost dvaju trenutaka: odmaknula sam se od najnovije knjige, koja je moje mogućnosti premašila i doslovno i u prenesenu značenju, a sad su mi se i djeca pripremala za odlazak.

L. mi je rekla da će cijelo ljeto biti u Parizu da dovrši neki tekst koji treba predati na jesen, neko svjedočanstvo o nedavnoj vijesti iz crne kronike, zasad mi ne može ništa više reći, ali njoj je to velik i veoma zahtjevan projekt. Ne, ne boji se ostati sama u Parizu, voli kad je usporeni grad prepušten turistima, otkupovat će malo poslije. Pitala me kakvi su mi planovi za kolovoz, sjećam se da sam joj pripovijedala o našoj famoznoj *vikendici*, kako su je djeca zvala kad su bila malena, općem pojmu koji se nije odnosio na određeno mjesto, nego na trenutak, na nezaobilazni susret koji se ponavljao iz godine u godinu. Svakog bismo ljeta s istim prijateljima koje sam upoznala kad sam imala dvadesetak godina na dva-tri mjeseca unajmili veliku kuću, nikad dvaput istu i nikad dvaput na istome mjestu. Prvih ljeta na tim zajedničkim odmorima nismo imali djece. Danas su naša djeca iste dobi

kao mi kad smo obilazili barove u turističkom mjestišcu na atlantskoj obali Španjolske. Danas se u *vikendici* okupi od osamnaest do dvadeset i pet ljudi, kako koje godine, uključujući i djecu. Geometrija skupine redovito se razvija oko iste čvrste jezgre na koju se s vremenom nakalemilo nekoliko pridruženih osoba koje je zajednica prigrllila.

Malo je prijatelja za koje možemo reći da su nam promijenili život, s onom neobičnom sigurnošću da nam bez njih život jednostavno ne bi bio isti, s dubokim uvjerenjem da se učinak i utjecaj te veze ne svodi na nekoliko večera, tuluma ili godišnjih odmora, nego da je pustio zrake i proširio se daleko dalje, da je djelovao na naše najvažnije odluke, bitno nam preinačio biće i potvrdio nas u vlastitu načinu života. Moji su prijatelji iz *vikendice* takvi: temeljni. Na moju žalost (no prema svemu sudeći, na njihovu sreću), odavno su se odselili iz Pariza.

Istini za volju, većina mi se prijatelja odselila iz Pariza. Danas žive u Nantesu, u Angersu, u Valence, u Rocbaronu, u Caenu, u Évecquemontu, u Montpellieru.

Ne znam kako sam navrh humka na kraju vrta u Courseillesu, dok je postajalo sve hladnije (da sam otišla po vestu, izgubila bih mrežu i prekinula razgovor), počela L. govoriti o tom valu odlazaka poslije kojeg sam prije nekoliko godina ostala kao siročić i trebalo mi je vremena da se budem u stanju povezati s novim ljudima. L. sam prepričala kako su mi prijatelji pokupili krpice i djecu kao da je gradom zavladao kuga i o bezrazložnu osjećaju gubitka, pa čak i napuštenosti, koji me spopao kad su u roku od manje od pet godina svi otišli.

L. mi je rekla da razumije. Taj joj je osjećaj bio poznat, sama ga je doživjela. Njezini se prijatelji nisu pokupili iz Pariza, nego su se nakon smrti njezina muža jednostavno pokupili. Obećala mi je da će mi jednog dana ispričati. Poželjela mi je ugodne praznike, mislit će na mene.

François je u kolovozu odletio u Wyoming, a ja sam s Louise i Paulom otišla u *vikendicu*.

Prvi mi se put nakon dugo vremena činilo da stvari dolaze na svoje mjesto i u svoje prave razmjere, kao da svega skupa nije ni bilo – kao da

nije ni bilo romana koji sam objavila prije nekoliko mjeseci i njegova odjeka u valovima, niza koncentričnih krugova koji se širio u nemjerljivu radijusu i dubinski mi promijenio odnos s pojedinim članovima obitelji.

Ondje, među ljudima čiji se pogled nije ni promijenio, ni zamutio, niti se zastro bilo kakvom koprenom, među ljudima koji su ostali daleko od cijele isprazne strke, činilo mi se da mi se tijelo opušta.

Smijali smo se, pili, plesali, satima smo razgovarali i hodali. Zarekla sam se da ću jednog dana pisati o njima, o prijateljima koji su se razišli na razne strane, prijateljima iz djetinjstva i iz zrele dobi, i o tih dvadeset pet ili četrdeset godina u kojima smo odrasli, postali roditelji, mijenjali si život, struku, kuće, katkad i ljubavi.

U tom razdoblju L. mi se nije javljala. Mislim da je prijateljima nisam spominjala.

Za tri smo se tjedna Louise, Paul i ja vratili vlakom, bili smo veseli, u TGV-u smo sjedili na obiteljskim sjedalima, izgledali smo odmoreno. Odjedanput sam se osjetila živom, nevjerojatno, bila sam s djecom u vlaku na povratku iz Landesa, napravila sam im sendviče kakve vole, s maslacem ili bez maslaca, sa salatom ili bez salate, prekrasno smo proveli praznike, kroz prozor sam gledala kako priroda samo leti, djeca će mi otići i krenuti svako u svoj život, bila sam ponosna na njih, ponosna u kakve su ljude i jedno i drugo stasali, mislila sam kako sam im mimo obiteljskih tjeskoba i rana prenijela nešto što unatoč svemu slični radosti.

U autobusu, dok smo se sve troje tiskali u zbijenoj gužvi prometne špice, odjedanput su mi od osjećaja navrle suze. Nešto se primicalo kraju, početak će nešto drugo, imala sam nevjerojatnu sreću, od početka, sve vrijeme, sreća me nije napustila. Na pomolu je blaga i intenzivna godina, vraćam se pisanju i često ću posjećivati djecu gdje već budu. Istražit ću novi život u novoj konfiguraciji, moći ću se naviknuti na nju, treba imati odmak od nostalgije i usidriti se u sadašnjosti. Nemam se čega bojati.

Delphine!

Teško je. Danas je teško biti član tvoje obitelji, nositi isto prezime kao ti. Ti si to prezime prisvojila, ukaljala si ga, posrala si se na nj. Vidiš što si nam svima priredila: da nam probijaju uši tim napornim pitanjem: "Vi ste u rodu s književnicom?" Jesam, u rodu sam s književnicom i to mi ide na jetra. I meni i drugima, vjeruj mi, stvarno nam je dopizdilo. Je li danas moguće živjeti neovisno o tom pitanju, biti netko tko nije samo u rodu s književnicom? Nismo se usrećili.

Ti kao da zaboravljaš da si bolesna. Baš bolesna. Luda u glavu. I to ti je nasljedno. Misliš da si se izvukla, ali zaboravljaš posljedice. A i svi će ti liječnici reći: te se stvari samo sele, nikad ne nestanu. Stvar je genska, u tebi je.

Čujem da se rješavaš djece. Savršena je majka napokon pokazala pravo lice! Svaka čast. Sad si slobodna, zar ne, možeš lumpati, spiskati svu lovu, furati se na sredovječnu grabežljivicu na tulumima za velike zvjerke. Ja znam da si loša majka koja grabi prvu priliku da djecu otpremi što dalje, pod izgovorom da su odlučila studirati.

Djeci ti je majka lažljivica i medijska kurva.

Žalim ih.

Ostala sam stajati s pismom u ruci.

Prvo me spopala neka nelagoda, kad sam udahnula, bila je jedva prepoznatljiva, a onda mi se u prsima počela napuhavati neka lopta, osjećaj mi je bio poznat otprije i neobuzdan. Malo su mi drhtali prsti. Nisam stigla raspakirati kovčeg ni spremite stvari, na stol sam odložila hrpu pisama koju sam pokupila iz poštanskog sandučića, pristavila sam si čaj i počela odvajati prospekte od pošte pa otvarati omotnice jednu po

jednu, dok nisam stigla do te koja je nosila datum prethodnog dana. Louise i Paul bili su svako u svojoj sobi, mogli su izići svaki čas, nije dolazilo u obzir da se rasplačem. Došlo mi je da nazovem Françoisisa, ali shvatila sam da zbog vremenske razlike nema šanse da se javi.

Vratila sam list u omotnicu. Duboko sam udahnula i prešla na sljedeću. Točno mi je u tom trenutku zazvonio mobitel. Zvala je L. Sjećala se da se ovih dana vraćam s praznika pa je htjela čuti kako sam. Načas sam se zapitala je li L. vidjela kad sam ušla u stan i nekim sam čudnim refleksom pogledala kroz prozor. Ništa se nije micalo. Većina je zastora bila navučena, rolete spuštene, malo niže kroz otvoren se prozor vidio par koji je pušio za niskim stolićem.

L. je u roku od nekoliko sekunda shvatila da sa mnom nije sve u redu. Glas mi najviše odaje kako sam raspoložena, nastojala sam ga naučiti modulirati i svladavati, ali ništa od toga, glas mi odaje kakva sam, *emotivka* iako neprestance obogaćujem rječnik. L. mi je smjesta predložila da odemo na piće, baš je tog jutra dovršila rukopis na kojem je radila, i njoj treba da malo otpuhne. Pristala sam da se sastanemo poslije, dok se malo odmorim i skoknem u samoposluživanje da napunim hladnjak. Pismo sam stavila u torbicu s namjerom da joj ga pokažem.

U dnu kafića, L. je preda mnom rastvorila papir. Promatrala sam je dok joj je pogled letio duž redaka, kosa joj je bila raspuštena, na vjeđe je nanijela metalnosivo sjenilo koje joj je isticalo blijedu put, usne su joj bile blago ružičaste, bila je veoma lijepa. Dala si je vremena da pročita, vidjela sam kako joj ogorčenost preobražava lice.

- Znaš tko je to?
- Ne.
- Misliš da je netko od tvojih rođaka?
- Ne znam.

Dok je L., vidno uzrujana, ponovno čitala pismo, spomenula sam joj pismo koje sam primila prije nekoliko tjedana. Koliko sam se sjećala, nije

bilo tako otrovno. L. mi je nekoliko sekunda izgledala zamišljeno, onda me ponovno pogledala.

– Nikad nisi razmišljala o tome da napišeš knjigu o onome što je *dalje* bilo? Knjigu o objavljivanju tvoga posljednjeg romana, njegovim posljedicama, što je izazvao, što je ubrzao, što je otkrio. Kako djeluje sa zadržskom.

Jesam, pomišljala sam na to. Palo mi je na pamet. Da govorim o odjeku knjige, neočekivanoj potpori, potresnim pismima. O naporu koji su pojedini ljudi uložili da prihvate tekst, o nepokolebljivoj volji da uspiju. O poštovanju prema književnosti. O zakašnjelim ispovijestima izrečenim šaptom nakon tiskanja knjige, o uspomenama koje su isplivale na površinu. O strategijama obrane, sporovima bez riječi. Da, bila sam u napasti da pišem o tome: poremećaj nije uzdrmao samo unaprijed očite *rizične zone*. *Rizične* su zone omeđile točku udara, probavile ga, podnijele. Razorniji je potres pogodio druge predjele, one koje sam očešala, zaobišla, koje sam hotimice isključila iz pripovjednog polja.

Svaki autor koji je pisao o sebi (ili o svojoj obitelji) vjerojatno je jednog dana došao u napast da piše o onome što je *dalje* bilo. O ranama, gorčini, napadima, raskidima. Neki su to i učinili. Vjerojatno zbog zakasnjelih posljedica. Naime, knjiga je ni manje ni više nego radioaktivna tvar sa sporim otpuštanjem koja još dugo zrači. A mi u tuđim očima na kraju uvijek ispadnemo što i jesmo, ljudske bombe strahovite moći jer nitko ne zna kako ćemo je iskoristiti. Upravo sam tako razmišljala, no svejedno sam i dalje šutjela.

Budući da nisam odgovarala, L. je preformulirala pitanje:

– Možda bi tako mogla odgovoriti toj osobi? Da objaviš pisma od riječi do riječi, ne promijeniš ni zarez, pa da shvati da ti se fućka je li njemu ili njoj zaguljeno nositi prezime koje ti sama nisi izabrala, kažeš da to prezime može nositi na tisuću različitih načina i neka si slobodno izmisli neko drugo...

– Ali nije da mi se fućka.

– Kako ne. *Mora* ti se fućkati! Moraš sve napisati, sve što mi pripovijedaš otkako smo se upoznale, kako ti se odnos s pojedinim

osobama mijenja i kviri unatoč tebi, kako te neki više uopće ne pitaju kako si, sad te radije trpaju među *zvijezde* – kao da to u današnjem svijetu za bilo kojeg pisca ima smisla – kako ih više zanima koliko ti honorar ima nula nego kakva ti je ovo prekretnica na književnom putu, radije bi krepali nego te izravno pitali, uvjeravaju se da si se promijenila, da si se udaljila, stvorila distancu, da više nisi onako pristupačna, da si manje na raspolaganju, jedni te više ne pozivaju jer su jedanput za svagda proglasili da si pretrpana poslom, drugi bi te odjedanput svake nedjelje zvali na ručak, treći zamišljaju da večeri provodiš na koktelima ili na mondenim večerama, umišljaju da ne odgajaš vlastitu djecu, pitaju se piješ li u potaji ili jesi li bila na liftingu. Nisi li mi to neki dan pripovijedala u šali, Delphine? Pročitaj sad opet to pismo, ponovno ga pročitaj. Tu nema nikakve šale, riječ je o mržnji, o želji da ti se naškodi.

Kako je L. govorila, osjetila sam da u njoj buja srdžba i ogorčenje i silno mi je godilo što netko tako cijelim bićem i bezuvjetno staje na moju stranu.

Da, naravno, o svemu se tome moglo pisati, no to ne bi imalo nikakve svrhe. Bila sam odgovorna za ono što se zbivalo, nisam to htjela, no sama sam to izazvala, moram preuzeti odgovornost, ili barem s tim računati, sama se prilagoditi okolnostima. Osim toga, nema toga što bi ljude spriječilo da o nama fantaziraju. To ni meni nije bilo strano. Kad bih napisala knjigu o onome što je *dalje* bilo, samo bih produbila jaz ili nerazumijevanje. Činilo mi se da imam pametnijeg posla. Podsjetila sam L. da već nekoliko mjeseci razmišljam o nečemu drugom, o *pravoj fikciji*, na praznicima sam nastavila praviti bilješke, projekt mi se uobličavao, zaplet je dobio jasan obris.

L. me je prekinula.

– Zaplet? Ti to ozbiljno? Ne treba ti zaplet, Delphine, ni obrati. Sad si iznad toga, moraš to kad-tad shvatiti.

Ovaj put je govorila veoma nježno. U glasu joj nije bilo nikakvog napadanja. L. se trudila da mi pokaže u kakvoj je nevjerici ostala pred onim što je upravo čula. Zar sam dosta zamislila i razradila *zaplet*? Nastavila je:

– Ne moraš ništa izmišljati. Vlastiti ti život, osobnost i pogled na svijet moraju biti jedina građa. Zaplet je zamka, klopka, misliš da ti nudi zaklon, stup, ali varaš se. Zaplet te ne štiti ni od čega, brzo će ti izmaknuti tlo pod nogama ili ti se srušiti na glavu. Budi svjesna: zaplet je priprosta optička varka, ne nudi nikakvu odskočnicu, nikakav potporanj. Ti to više ne trebaš. Sad si negdje drugdje, shvaćaš? Podcjenjuješ svoje čitatelje. Tvoji čitatelji ne očekuju priče za miran san ili za utjehu. Preziru konfekcijske likove koje možeš prenijeti iz jedne knjige u drugu, preziru više-manje vjerodostojne, vješto naštrikane situacije koje su već dvadeset pet puta pročitali. Boli ih živo. Ti si im dokazala da znaš raditi druge stvari, da se možeš uhvatiti ukoštac sa stvarnosti, pograbiti se s njom, zaprljati ruke, shvatili su da tražiš drugu istinu i da se više ne bojiš.

Među nama više nije vladala napetost koju sam osjetila u njezinoj kuhinji prije nekoliko tjedana. Bile smo prijateljice u razgovoru o mom poslu i njegovim posljedicama i dirnulo me što L. tu temu shvaća tako osobno.

L. se nije pitala jesam li u stanju *dalje* pisati. L. je bila sigurna da jesam i imala je veoma jasnu zamisao kako bi to trebalo izgledati.

Zagolicalo me pa sam joj odgovorila da se igra riječima i karikira moje izjave. Rekla sam *zaplet*, no to je samo uvjetno rečeno, nijedna od mojih knjiga čitatelju nikad nije ponudila zaplet i rasplet u onom smislu kako je ona rekla. Neka mi barem dopusti da joj objasnim što sam zamislila. Zanima je kako možemo iskoristiti stvarnost pa možda ovdje dođe na svoje.

L. je mahnula konobaru da nam donese još dva *mojita*, tako mi je dala znak da ima vremena koliko god hoću, i cijelu noć ako treba, zavalila se na naslon stolice, držanjem tijela mi je rekla: reci, slušam te, nazdravimo knjizi koju odbijaš napisati i knjizi koju tobože nosiš u sebi. Ispila sam čašu i počela.

– Junakinja... zapravo... glavni lik... mlada je žena koja... koja je netom napustila *reality show* u kojem je pobijedila. Gledatelji su je strastveno zavoljeli od prvih dana emitiranja, društvene su se mreže

zapalile za nju, našla se na naslovnicama tabloida i u TV-emisijama. U roku od nekoliko tjedana, dok je još bila u natjecanju – na onu foru da su u izolaciji, razumiješ? – djevojka je postala zvijezda.

Čekala sam da mi L. da neki poticaj, no lice joj je odavalo samo krajnju budnost. Nastavila sam.

– Mene zapravo toliko ne zanima samo natjecanje, pa čak ni život u izolaciji, nego što *slijedi*, nakon izlaska, hoću reći, trenutak u kojem će se morati sučeliti sa slikom sebe koja nema veze s onim što ona zapravo jest.

L. je bila posve nepomična i netremice me gledala. Ništa nije pokazivala. Slušala me s nekom naglašenom pozornosti. I taj mi se put činilo da ne nalazim prave riječi i ne mogu se izraziti kako bih željela. I taj mi se put činilo da sam se simbolički pretvorila u djevojčicu koja se rumeni pred cijelim razredom i samo joj je stalo da se ne rasplače. No nastavila sam:

– Nekoliko su tjedana svi komentirali svaki njezin pokret i najbeznačajnije riječi. Neki sveznajući i svemoćni glas bez prestanka je odgonetao njezine reakcije. Malo-pomalo, taj je glas ocrtao ono što će ubuduće u svačijim očima biti njezina osobnost. Drugim riječima, fikciju koja više nema bogzna kakve veze s njom. Kad iziđe iz natjecanja, utjelovljuje lik čiji su joj obrisi nepoznati, svojevrsnu presliku u istim gabaritima, koja se i dalje njom hrani, proždire je poput nevidljive i nezasićne pijavice. Novinari se raspituju na mjestima gdje je provela djetinjstvo, preoblikovali su joj život da dirnu gledatelje i priča počiva na svjedočanstvima ljudi koje ona većinom uopće ne poznaje. Mlada žena zapravo nailazi na sliku sebe u ulozi ratnice, a zacijelo se nikad u životu nije osjećala tako ranjivo.

L. nije skrivala blagu grimasu negodovanja, no poticala me da nastavim. Iz ne znam kojeg osjećaja ponosa zbog kojeg ne priznaješ poraz dok se ne srušiš, nastavila sam:

– A tu je i još jedan lik, montažer koji je radio na emisiji tijekom cijelog emitiranja. Izborom snimki i sekvencija zapravo je

uvelike pridonio stvaranju te slike koju djevojka sad otkriva. Momak s njom želi stupiti u vezu, želi je ponovno vidjeti.

Začudo, postalo mi je teško hiniti bilo kakvo oduševljenje vlastitim riječima. Odjedanput mi je sve postalo groteskno.

– Zapravo (i zašto u svakoj trećoj rečenici ponavljam *zapravo?*) ni on sâm više nije siguran tko je ona. Zakvačio se za fiktivnu ženu, ženu čijem je stvaranju pridonio, koja ne postoji.

L. se nije pomaknula. Sad mi je vlastitu zamisao obasjalo neko nemilosrdno svjetlo: sve je bilo tako predvidljivo, tako... umjetno. Već mi je u trenutku dok sam izgovarala riječi sve bilo silno isprazno.

Konobar se provukao između nas da položi čaše na stol.

L. je izvadila paketić rupčića iz torbe. Da dobije na vremenu.

Slamkom je otpila dobar gutljaj koktela, mehanički je promiješala listiće metvice u čaši, još je malo oklijevala pa je oplela:

– O svemu smo tome još davno promislili, davno prije nego što si ti počela pisati knjige, Delphine. Čitali smo Rolanda Barthesa i Gérarda Genettea, Renéa Girarda i Georgesu Pouleta, pravili bilješke i podcrtavali ključne pojmove četverbojnim kemijskama, učili smo nove pojmove i riječi kao da otkrivamo Ameriku, udahnuli novi život vlastitim idolima, satima se trudili da definiramo autobiografiju, ispovijest, fikciju, istinitu laž i “istinito laganje”.

Bilo mi je jasno o čemu govori, no nisam shvaćala tko smo to *mi*. L. je možda studirala književnost u isto doba kad i ja. Vjerojatno je tada proučavala strukturalizam, novi roman i novu kritiku pa se taj *mi* odnosi na generaciju, našu generaciju koja se hranila istim misliocima.

Nastavila je:

– Bavili smo se razvojem pripovjednih oblika, željom pojedinih autora da dođu do kucavice, do pokretača istinskog života.

Složila sam se.

L. je nastavila. Iznenada joj je glas poprimio prisniji ton.

– Zablude srca i duha, promjenjiva boja očiju Emme Bovary, ushićenost Loi V. Stein, Nadja – sve na kraju krajeva iscrtava svojevrsnu putanju, pokazuje nam put, razjašnjava traganje koje je danas ostalo na vama, piscima.

Sad su L.-ine aluzije bile veoma jasne. Crébillon, Flaubert, Duras, Breton: ta su djela bila na programu pripreme godine za upis na École Normale Supérieure. A taj se program mijenjao iz godine u godinu.

L. mi je govorila da je bila na pripremljivoj godini studija kad i ja. Na taj je način L. htjela dati do znanja da imamo svojevrsno zajedničko sidrište.

Nastavila je u svom zamahu, ali ja je više nisam slušala. U sebi sam je pokušavala predočiti kao osamnaestogodišnju djevojku. Pokušavala sam od žene koja sjedi preda mnom – tako sigurne i suverene – povući čvrstu crtu natrag kroz vrijeme, no na kraju nije bilo ničega, nikakva lica.

Naposljetku sam je prekinula.

– Ali u kojoj si ti gimnaziji bila?

Nasmiješila mi se.

U zraku je ostavila još nekoliko sekunda tišine.

– Ne sjećaš me se?

Ne, nisam se sjećala. Sad sam se pokušavala prisjetiti lica djevojaka iz razreda koja sam više-manje potisnula, te sam daleke slike listala što sam brže mogla, ali nije ih bilo mnogo i nijedna nije sličila L.

– Ne, žao mi je. No zašto mi nisi ništa rekla?

– Jer mi je bilo jasno da me ne prepoznaješ. Da me se uopće ne sjećaš. To me rastužilo. Znaš, naučila sam jednu stvar. I to je nepravda koja podvaja svijet: u životu imaš ljude kojih se drugi sjećaju i one koje zaboravljaju. One koji ostave svoj pečat kamo god pošli i one koji prođu neprimijećeno, bez traga. Filmska ih vrpca ne bilježi. Za njima se sve briše. Sigurna sam da ti stižu pisma ljudi koji su bili s tobom u vrtiću, u osnovnoj školi, na školskim zimovanjima, ljudi kojima su se tvoje ime i lice neizbrisivo urezali u mozak. Ljudi koji te se sjećaju. Ti spadaš u prvu kategoriju, ja u drugu. Tako stvari stoje, tu se ništa ne može. Znaš, ja se

tebe odlično sjećam. Tvojih dugih sukanja, čudne frizure, crne kožne jakne koju si nosila cijele godine.

Pobunila sam se:

– Ali ne, nije istina, obje spadamo u obje kategorije.

Da se opravdam, ispričovijedala sam L. svoj susret s Agnès Desarthe. Sjeća li se da je je Agnès Desarthe bila s nama na pripremnoj godini? Naravno, L. se odlično sjećala.

Valjda sam imala tridesetak godina kad je Agnès objavila drugi roman. Jedne večeri na Sajmu knjige potpisivala je knjige na štandu svog nakladnika. Ja u to doba nisam kanila ništa objavljivati, radila sam uredski posao i nije mi bilo ni u peti da bi mi život jednog dana mogao krenuti u drugom smjeru od onoga koji sam pokušavala utrti i stabilizirati, neprestano sam utvrđivala temelje tog života da se zaštitim sama od sebe i od svega što se iz mene širilo. No pisala sam, ali u okvirima koji su mi se činili prihvatljivima i održivima: pisala sam nešto kao dnevnik samo za sebe. Pomisao da bih mogla pisati drukčije, da bih mogla pisati da me čitaju, u ono je doba za mene bila veoma opasna. Znala sam da nisam dovoljno čvrsta. Moja duševna struktura ne bi mogla podnijeti takvu vrstu konstrukcije.

Agnès sam došla vidjeti kao što bih vjerojatno učinila da je postala pjevačica ili plesačica, uz dodatno divljenje prema osobi koja je ostvarila što se nama čini nedostupnim. Agnès me nije prepoznala. Nije se sjećala ni mene ni mog imena ni lica. Ja sam se nje sjećala, sjećala sam se njezina djevojačkog prezimena, što se znalo o njoj i njezinoj obitelji, sjećala sam se kakva je djevojka bila, mogla sam joj navesti učenike s kojima se zbližila, Nathalie Azoulai i Hadriena Larochea (oboje su u međuvremenu također objavili romane), živo sam si ih mogla predočiti, kao i Nathalie Mesuret, čija su me prozračna put i grimiznocrveni ruž za usne opčinjavali. Bili su razredna elita (*kuleri*, rekla bi danas moja djeca), bili su lijepi i nasmiješeni, tu su bili doma, na pravome mjestu, imali su sve objektivne i statističke razloge da ondje budu, nešto u njihovu ponašanju nije ostavljalo ni najmanje prostora za sumnju, roditelji su se njima ponosili, podupirali ih u nastojanjima, pripadali su onome

visokoobrazovanome i prosvjetljenome pariškom svijetu koji sam počela otkrivati – sad dok ovo pišem, svjesna sam da je s moje strane to bila čista projekcija – no ja sam ih onako ležerne doživljavala upravo tako: kao da su ondje s pravom.

Sjećala sam se Agnès Desarthe, ali ona se mučila da se sjeti mene. Upravo sam to htjela reći L.: svatko je od nas brodolomac, nestali neke druge osobe, to ništa ne znači, nema smisla.

Isprripovijedala sam L. da sam sačuvala razrednu fotografiju (a i one me večeri na Sajmu knjige Agnès zamolila da joj je kopiram pa sam joj je poslala poštom nekoliko tjedana poslije). L. nije mogla doći k sebi:

– Još imaš tu fotografiju?

– Naravno. Čuvam sve fotografije koje nađem, ja sam fotografski fanatik, ništa ne gubim, ništa ne bacam. Pokazat ću ti je, ako želiš. Možeš provjeriti da si doista ostala na filmu!

L. je malo razmislila pa mi je odgovorila:

– Mislim da mene nema. Gotovo sam sigurna. Bila sam bolesna kad ste se slikali.

Učinilo mi se da je L. tužna i obuzeo me osjećaj krivnje. Cijelu smo godinu sjedile u istom razredu, a ja je nisam prepoznala. Kod nje nisam uočila ništa poznato što bi mi privuklo pozornost ili me zagolicalo, a ni sad se nisam mogla sjetiti lika koji bi mogao biti njezin. Naravno, promijenila je prezime i danas je nosila muževo (iako je već godinama pokojni), no njezino lice ni u jednom trenutku nije u meni probudilo nikakvu uspomenu ili dojam već viđenoga.

Nekoliko smo minuta u tišini pijuckale *mojito*. Navirale su mi druge daleke slike iz te krhke godine. Bilo mi se neobično prisjećati tih uspomena, odavno nisam na njih mislila.

L. mi se približila, naglo se uozbiljila.

– Zamisao ti nije loša, Delphine. Ali likovi ti nemaju dušu. Danas takve stvari ne možeš pisati. Ne u tom obliku. Za to se čitateljima fućka. Moraš naći nešto što će ih više uvući, nešto osobnije, nešto što izvire iz

tebe, iz tvoje povijesti. Likovi ti moraju imati neku vezu sa životom. Moraju postojati izvan papira, čitatelj traži nešto što postoji, što treperi. *Za istač*, kako kažu djeca. Ne smiješ toliko konstruirati, ishitravati, obmanjivati. Inače će ti likovi biti poput papirnatih rupčića, nakon uporabe će završiti u prvom košu za smeće. I zaboravit će ih. Naime, od izmišljenih likova ne ostaje ništa ako nemaju nikakve veze sa stvarnosti.

Smela sam se, ali nisam mogla prihvatiti njezine riječi. Zar lik nema pravo izniknuti niotkuda, bez ikakva uporišta, biti puki plod mašte? Zar mora polagati račune? Ne. Ja u to nisam vjerovala. Naime, čitatelj zna na čemu je. Čitatelj je uvijek voljan popustiti iluziji i fikciju prihvatiti kao stvarnost. Čitatelj je sposoban vjerovati i pritom znati da ono u što vjeruje ne postoji. Vjerovati kao da je stvarno, a pritom biti svjestan da je izmišljeno. Čitatelj je sposoban oplakivati smrt ili propast lika koji ne postoji. A to je suprotno od obmane.

O tome može svjedočiti svaki čitatelj. L. se varala. Htjela je čuti samo pola priče. Katkad je fikcija tako moćna da se protegne u stvarnost. Kad sam bila u Londonu s Louise i Paulom, posjetili smo kuću Sherlocka Holmesa. U tu su kuću hrlili turisti iz cijelog svijeta. No Sherlock Holmes nikad nije postojao. A ipak ljudi dolaze vidjeti njegov pisala stroj, povećalo, kapu od tvida, namještaj i interijer, u izmišljen postav prema romanima Conana Doylea. Ti ljudi to znaju. No svejedno čekaju u redu i plaćaju da posjete kuću koja je puka pomna rekonstrukcija fikcije.

L. je priznala da je to istina. I to ljupka.

No dok čita knjigu, neće se oduševiti tako da ne može zaspati ako priča samo zvuči pogođeno. Mora znati da se to doista dogodilo. Nešto se dogodilo i autor je zatim tjednima, mjesecima, godinama radio da tu građu pretvori u književnost.

Mojito sam ispila na eks.

L. mi se nasmiješila.

Izgledala je kao netko tko se ne brine, tko zna da će kad-tad kucnuti njegov čas. Tko je siguran da je vrijeme na njegovoj strani i pokazat će da ima pravo.

Kad sam rodila Louise i Paula, prekinula sam pisanje dnevnika koji sam vodila godinama.

Nekoliko mjeseci poslije pisanje mi se vratilo na mala vrata i počela sam pisati roman. Ne znam kako mi se ta želja nametnula i danas nisam u stanju reći koja mi je zgoda, koji događaj ili susret dopustio da se u to upustim. Godinama mi je osobno, gotovo svagdašnje pisanje bez filtriranja pomagalo da se upoznam, da se izgradim. Nije imalo nikakve veze s književnošću. I dok sam pak učila živjeti bez njega, učinilo mi se da bih mogla pisati nešto drugo, iako zapravo nisam znala što i koji bi oblik moglo poprimiti.

I tako, čim bih uhvatila dva sata slobodnog vremena, pisala bih tu priču.

Jednog sam dana poštom poslala rukopis koji je nadahnuo moj višemjesečni boravak u bolnici na pragu zrele dobi. Autobiografski roman u trećem licu u koji sam svjesno uklopila dozu fikcije.

Jedan me pariški nakladnik primio u svom uredu, vidljivo ljutit: prema njegovu mišljenju, u tekstu nema efekata stvarnosti.

I znam li ja uopće što je *efekt stvarnosti*?

Nisam stigla odgovoriti, bio je tako slobodan da me podsjeti: definirao ga je Roland Barthes, a riječ je o elementu koji čitatelju jasno daje do znanja da tekst opisuje stvarni svijet, elementu čija je funkcija da potvrdi tijesnu vezu između teksta i zbilje.

Uglavnom, nastavio je, toga nema. Ne treba navlačiti koprene, autobiografska je dimenzija očita, pa zašto se nevješto skrivati? Knjiga je svjedočanstvo, treba dodati pregršt nedvosmislenih pojedinosti, da

čitatelj zna što kupuje, preuzeti cijeli teret priče u prvom licu i o njoj progovoriti u emisiji Jean-Luca Delaruea. Da stvar bude bolja, anoreksija je postala moda. Drhtavim glasom, s papirnatim rupčićem pri ruci, odgovorila sam mu da tekst ne treba objavljivati ako misli da je samo to, da nema druge vrijednosti. Dodala sam (glas mi je nehotice bio sve piskutaviji) da mi jedna od najboljih prijateljica radi s Jean-Lucom Delarueom. I da nisam morala napisati knjigu ako mi je jedina želja bila da o sebi govorim pred televizijskim kamerama. Bila sam na rubu suza, samo na rubu. Nikad prije nisam stupila u nakladničku kuću, na poslu sam uzela slobodno popodne da odem na taj sastanak, morala sam dva-tri dana razmišljati kakav je red odjenuti se za takvu priliku, možda sam čak prigodno kupila suknju ili bluzu. Načas mi je došlo da pobjegnem koliko me noge nose, ali nisam. Bila sam predobro odgojena.

Navrh stubišta, oprezno smo se pozdravili.

Nisam imala ništa protiv efekata stvarnosti, štoviše, obožavala sam ih, bili su mi strast, no urednik je govorio o nečemu drugome. Htio je da tekst upišem u *Istinito*. Htio je da čitatelju kažem: pozor, gospođo ili gospodine, sve što vam ovdje pripovijedam je autentično, ova knjiga odiše proživljenim iskustvom, ovo je stopostotno autobiografska knjiga, evo vam života u sirovom obliku, zajamčeno bez aditiva, evo stvarnosti koja nije pretrpjela nikakvu preobrazbu, a ponajmanje književnu.

O tome sam razmišljala dok sam se pripita vraćala kući nakon što sam se s L. oprostila pred barom, gdje smo popile i treću čašu. Pošteno smo se nasmijale u dnu lokala jer je razgovor naposljetku skrenuo na mladenačke strasti, prije Barthesa i cijele te klike, iz doba dok smo u svojim sobama po zidovima još lijepile postere.

Ispropovijedala sam L. kako sam se negdje u dobi od šesnaest godina zatreskala i na dvije godine razvila spektakularnu opsesiju Ivanom Lendlom, čehoslovačkim tenisačem nezahvalne pojave u kojoj sam otkrila prikrivenu i neodoljivu ljepotu, do te mjere da sam se pretplatila na *Tennis Magazine* (s tim da u životu nisam pipnula reket) i satima gledala televizijske reprize turnira u Roland Garrosu i Wimbledonu, umjesto da ponavljam za maturu. L. se skamenila. I ona ga je obožavala!

Tad sam prvi put naišla na nekoga tko je volio Ivana Lendla, jednog od najomraženijih igrača u povijesti tenisa, zacijelo zbog stroga lica koje se nije znalo nasmijati i zbog metodičke i odbojne igre s osnovne linije. Najvjerojatnije sam ga silno voljela upravo zato što je bio tako visok, mršav i neshvaćen. U to isto doba, da, baš u isto doba, L. je pratila sve mečeve Ivana Lendla, sjeća se kao da je jučer bilo, osobito onoga slavnog finala Roland Garrosa protiv Johna McEnroea, koje je Lendl dobio nakon dramatične borbe kakva se rijetko viđa. Na tadašnjim se snimkama vidjelo kako je slavodobitan, izmožden od umora, i cijeli je svijet prvi put otkrio njegov osmijeh. L. je tu bila maherica, sjećala se svih pojedinosti iz života i karijere Ivana Lendla, koje sam pak ja djelomice zaboravila. Gotovo dvadeset godina poslije, bilo nam je nevjerojatno zamisliti sebe kako hipnotizirano zurimo u televizor, ona u predgrađu Pariza, ja u normandijskom selu, i jedna i druga jednakim žarom želimo slavodobiće čovjeka s Istoka. L. je znala i što je poslije bilo s Ivanom Lendlom, pomno mu je pratila i karijeru i privatni život. Ivan Lendl bio je oženjen, otac četvero djece, živio je u Sjedinjenim Državama, trenirao je mlade tenisače i dao si je urediti zube. L. je žalila za nestankom čehoslovačkog osmijeha (imao je neravne zube, naziralo se da se preklapaju) koji je ustupio mjesto američkomu (lažnim savršeno ravnim zubima blještave bjeline), smatrala je da je tu izgubio sav šarm, mogu provjeriti na internetu ako ne vjerujem.

Bila je to neobična podudarnost. Još jedna zajednička točka koja nas je zbližavala.

No sjetila sam se nečega drugog.

Kad sam se vratila u Pariz da krenem na studij, prijavila sam se u neku parišku agenciju koja je zapošljavala hostese za različite sajmove i događanja. No brzo se ispostavilo da ne odgovaram profilu, nešto mi je nedostajalo, imala sam neku manu, i dok su druge djevojke slali u Kongresnu palaču ili na Salon automobila, agencija je meni i još nekima nudila poslove u hipermarketima izvan grada više ili manje povezanim prigradskim vlakom. Pred policama ili na strateškim mjestima u dućanu

radila sam kao demonstratorica za marke parfema, kosane odreske ili deterđente za rublje, vodila kušanja dehidriranih palačinki, aperitivnih grickalica i uzoraka mekanih sireva koje sam sama rezuckala, na koturaljkama sam dijelila prospekte, nosila sam čipkane pregače u pastirskom stilu, reklamne šalove ili majice, uoči Majčina dana i uskrsnog vikenda toliko sam ponavljala čestitke da sam ih noću sanjala. Nakon nekoliko mjeseci truda, kad bismo dobile dobre ocjene na blic-provjerama, mogle smo se nadati da će nas preseliti u neki dućan u bližim prigradskim naseljima, ili čak u samom Parizu.

Tako sam tijekom pripreme godine jednom prigodom dobila dvodnevni posao u robnoj kući *Bon Marché*. Bilo je to nenadano priznanje, neviđeno promaknuće. Bez vlaka u zoru i zalognice narančastih zidova pod treptavim neonskim svjetlima. Morala sam stajati navrh pokretnih stuba i cijeli dan dijeliti bonove za popust za novu liniju proizvoda za njegu kose koju je neka velika kozmetička marka nastojala promovirati u robnim kućama. Na sebi sam imala kostim koji mi je dala agencija i čija zgužvana tkanina nije uspjela prikriti nezgrapno krojenje. No najsmješniji je bio šal od viskoze koji smo trebale vezati oko vrata, jedna imitacija Hermèsova rupca, s logotipom marke kao uzorkom. Bližilo se 17 sati i osjetila sam kako mi natiču noge (prijateljica mi je posudila malo premalene salonke) kad sam vidjela kako se penju svi zajedno, nepomični nasred pokretnih stuba. To nisam predvidjela: veliku vjerojatnost da u subotu usred sedmog arondismana sretnem učenike iz svoje gimnazije. Više se zapravo ne mogu sjetiti njihovih lica, ne znam im imena, ne znam više jesu li bili iz mog razreda, ili iz drugog pripremnog razreda. Gurkali su se laktovima dok su prolazili preda mnom, bio ih je popriličan broj, neki su zastali pa se vratili. Čula sam smijeh, djevojke su se hihotale, momci su zbijali šale, jedan mi je iščupao promo-bon koje sam dijelila. Počeo je naglas ismijavati sadržaj, djevojke su se slatko smijale. A i bile su slatke, sjećam se, dok sam ja stajala kao krampus u konfekcijskom kostimiću koji je zacijelo podsjećao na opremu za stjuardese. Pretvarala sam se da ne primjećujem da su ostali tik iza mene i smijulje se dok ja bez kraja i konca

ponavljam iste rečenice, dobar-dan-gospođo-samo-izvolite-promo-bon-za-kupnju-naših-šampona-regeneratora-nova-vrhunska-linija-za-njegu-kose-nemojte-čekati-što-prije-razgledajte-našu-promo-ponudu, da, ondje, prvi red desno. Neka žena me pitala može li dobiti dva bona, dala sam joj još jedan. Zanimalo ju je je li riječ o proizvodima protiv prhuti i učinilo mi se da se smijeh iza mene pojačao, a onda sam iznenada čula neki djevojački glas iz same grupe, pun ogorčenja i prijezira:

– A jeste kreteni. I vi ste mi elita ove zemlje? Balavci koji u životu nisu prstom maknuli rugaju se curi koja subotom šljaka? Dajte se pogledajte!

Ostala sam s bonovima navrh pokretnih stuba, poput automata čije pokrete ništa ne može poremetiti, takoreći uopće nisam disala, htjela sam da svi odu, da nestanu. Čula sam kako se glasovi udaljavaju, još sam malo pričekala pa se tek onda okrenula. Vidjela sam ih s leđa, gurkali su se laktovima, nisam uspjela prepoznati djevojku koja mi je prikrtila muke.

Da, kad sam te večeri na povratku iz kafića sama hodala ulicom i vrtjela taj prizor kojeg se godinama nisam sjetila, čula sam L.-in glas.

U tom sam očitom preklapanju bila sigurna da je upravo L. bila djevojka koja je udaljila društvo, a ja je nisam uspjela vidjeti.

U rujnu sam ponovno otputovala da djeci pomognem da se smjeste. Paul je dobio mjesto u domu svoje škole, a Louise je našla stan s dvoje prijatelja koji su otišli na isti studij. Prve su mi jesenje tjedne zaokupili odlasci u Ikeu i Castoramu, nekoliko dana u Tournaiu pa u Lyonu, i pitanje pisanja nije se stiglo ponovno postaviti. Bilo mi je drago da mogu iskoristiti te trenutke s djecom. Odgoditi trenutak rastanka.

Nemam vremena da se tomu posvetim, objasnila sam L. kad me jedne večeri telefonski pitala kako projekt napreduje. Bez ikakvih tvrdnji, onim me svojim baršunastim glasom pitala nije li mi možda sve to (trčkanje amo-tamo, dječja selidba, formulari i nabave) zgodan alibi da ne sagledam vlastitu nesposobnost da sjednem i pišem, nesposobnost koja ima veze sa samim projektom, a ne s okolnostima. Nisam li uspjela naći potreban prostor i vrijeme dok sam onomad radila četiri dana na tjedan u dalekom prigradskom naselju? Ona je smatrala da ne želim priznati da moja zamisao ne valja i da već nekoliko mjeseci ulažem trud na terenu na kojem nemam što tražiti i to, štoviše, protiv razvojne linije vlastita rada. Ne koči li me u pisanju upravo ta nepovezanost, za koju sam se uludo zakvačila? Tu mi natuknicu daje da razmislim. Činilo joj se to pitanjem od ključne važnosti i dopušta si da mi ga podastre sad kad smo prijateljice. Nipošto nije sigurna, to je samo slutnja.

Nisam mogla naći argumente kojima bih to pobila.

Doista sam i u većoj stisci nalazila vremena za pisanje.

No više nisam bila tako mlada i jednostavno nisam imala iste zalihe energije.

L. je pokazala živo zanimanje za moj način rada (kao nitko prije nje) pa sam joj pokazala svoje tekuće bilježnice: tri-četiri iste veličine, glatkih i mekih korica, koje mi je François darovao nakon posjeta izložbi Edwarda Hoppera. Na svakoj je naslovnici bila reprodukcija neke njegove slike.

Bilješke vodim u malim bilježnicama. Volim kad su tanke i lagane, podatnih korica, na crte. Držim ih na dnu torbe, kamo god pošla, nosim ih na putovanja i na odmor, jednu navečer redovito položim na noćni stolić. U njih bilježim zamisli ili rečenice za posao u tijeku, ali i druge riječi, naslove budućih knjiga, početke priča. Katkad se odlučim organizirati: nekoliko će tjedana u jednu bilježnicu ići zamisli vezane uz knjigu u tijeku, dok je druga samo za odgođene poslove. U razdobljima previranja znala bih imati pet-šest *načetih* bilježnica, svaku za svoj projekt; na kraju ih uvijek sve pomiješam.

Urednicu sam pustila da misli kako je sve u redu, neodređenim sam se formulacijama izvlačila od laži: bavim se nekim dodatnim istraživanjima, pripremam teren, utvrđujem temelje...

Uopće nema razloga za brigu.

Samo što se nisam vratila na posao.

U stvarnosti sam se izmotavala, raspršivala, iz dana u dan i iz tjedna u tjedan odgađala sam trenutak kad ću morati priznati da se nešto razbilo, izgubilo, da više ne funkcionira.

U stvarnosti, čim bih uključila računalo, čim bih počela razmišljati, oglasila bi se cenzura. Duhom mi je ovladalo nekakvo zajedljivo i nemilostivo nad-ja. Smijuljilo se, rugalo, podsmjehivalo. Slabu rečenicu koja izvan svoga konteksta izaziva opći smijeh uočilo bi i prije nego što bih je sročila. Na čelu mi se iznad očiju ucijepilo i treće oko. Što god krenula pisati, prozrelo bi mi sve namjere. Treće me oko čekalo iza ugla, rušilo svaki pokušaj početka, raskrinkavalo obmanu.

Shvatila sam nešto strašno i vrtoglavo: postala sam si najgori neprijatelj. Vlastiti tiranin. Katkad bi me obuzela mračna, nepodnošljiva

misao: L. je imala pravo. L. me opominjala jer je vidjela prema kakvoj katastrofi idem.

Zalutala sam.

L. me pokušavala upozoriti, a ja sam se pravila gluhom.

Louise i Paulu počela je školska godina, a ja sam ostala sama kod kuće. Nisam to tako zamišljala i na neki način nisam bila spremna. Hoću reći da nisam mogla predosjetiti tu tišinu i sumnjivu nepokretnost koja je iznenada sledila cijeli stan.

A ipak sam prije njihova odlaska pokušala zamisliti vlastitu samotnu prisutnost u opustjelu prostoru. Pokušala sam si predočiti prazninu i novi život koji je prati. No grdno sam se prevarila. Sad to više nije bila predodžba koju treba stvoriti, nego stvarnost kojoj se treba podvrgnuti. Lutala sam od prostorije do prostorije u potrazi za nečim što je nestalo. Završilo mi je jedno životno razdoblje, to se dogodilo prirodno i radosno, bez spoticanja, onako kako treba biti, a ipak mi je svrdlalo utrobu. U praznim su spavaćim sobama kreveti bili pospremljeni, knjige uredno složene, ormari zatvoreni. Jedan ili dva predmeta nisu bili na svome mjestu, neki je komad odjeće ostao visjeti preko naslona stolice, promatrala sam taj lažni nered, nalik na one koje nalazimo u katalogima namještaja ili časopisima za uređenje doma, koji izgleda samo kao ono što i jest: kao smiješna utvara, umjetna slika života. Došlo bi mi da se rasplačem.

L. me redovito zvala, brinula se kako se držim.

L. je sve to očito silno uzimala k srcu, suosjećala je sa mnom i malo-pomalo sam stekla dojam da je jedina osoba koja može razumjeti kako mi je u stanu prepunom uspomena gdje sad moram živjeti sama, u kućnom vremenu s kojim više ne znam što bih.

No morala sam pisati knjigu i došao je čas da pošteno zapnem. Svaki dan bih uključila računalo i namještala radnu stolicu. Sa zaslonom u

visini očiju otvorila bih dokument u Wordu u kojem sam već nekoliko tjedana opetovano počinjala neki početak koji nikad ne bi premašio dvije stranice. Tražila sam naslov. Katkad ti naslov pobudi želju. No polučio bi samo onaj kratkotrajan zanos nakon kojeg slijedi opća obamrlost, nesavladiv umor koji bi me naposljetku svaki put natjerao da ustanem od radnog stola jer sam se bojala da ću pasti sa stolice ili se skljojati u san s glavom na tipkovnici (tu bih se sjetila Paula s osam ili deset mjeseci: jednog smo se dana kasno vratili iz parkića pa mu je prošlo vrijeme za spavanje: u visokoj je sjedalici nosom zaronio u tanjur kašice).

Ili bi se iz daleka začuo onaj podrugljivi smijeh.

No ipak bih si iz dana u dan ritualno stvorila uvjete, kao da me ništa ne sputava i kao da me ništa ne prestravljuje.

Dođe trenutak kad više nema nikakvih zapreka. Prostor se raščistio, sve je na svome mjestu, poredano, svrstano, prepisano. Nema što, ponovno je nastupila tišina, jastuk je na pravome mjestu na stolici, tipkovnica računala samo čeka da po njoj zabubnjaju prsti.

Dođe trenutak kad se treba baciti u vodu, ponovno uhvatiti ritam, zamah, odlučnost. Ali ništa od toga.

Dođe trenutak kad si kažeš da je sve stvar discipline, trebaš si pošteno dati nogom u guzicu, pa igraš igru, pališ mrcinu u određeno vrijeme, i to rano ujutro, sjedaš za stol, tu si, to je sad to, držiš se. Ali ništa se ne dogodi.

Dođe trenutak kad si kažeš da to ne bi smjelo ići tako, da nije to tako bolno, ili ako jest, bol je dio užitka, ali ovdje nije, ovdje je to običan poraz. Moj prazni pogled pred računalom.

Nedugo zatim došlo je vrijeme bez isprika, bez izgovora. Sve je bilo spremno, ali ništa se nije dalo napisati.

Bojala sam se. Više nisam bila u stanju.

Likovi koje sam opisala L. izgubili su tvarnost, udaljili su se da to nisam ni primijetila i naposljetku sam ih izgubila iz vida. Cijela se zamisao o romanu ispuhala, ispraznila se poput mijeha.

Sve je zvučalo ishitreno.

Priča, situacija, čak i sama ideja knjige. I ideja ideje.

Više ništa nije imalo smisla.

Jedne večeri u listopadu urednici sam objavila da odustajem od projekta koji sam joj spominjala. Stvar ne funkcionira, nešto tu radi na prazno. Zamolila me da joj pošaljem to što sam napisala, makar i radnu verziju, sirovinu, ona će znati čitati između redova, makar to bio tek početak, makar samo nekoliko stranica. Odgovorila sam da nisam napisala ništa, ni retka, i tu sam poklopila slušalicu.

Nisam bila u stanju objasniti osjećaj bezizlaznosti u kojem sam se našla, gađenje koji je sve to u meni budilo, osjećaj da sam sve izgubila.

Ni u jednom času nisam pomislila da bi razgovori koje sam vodila s L. mogli imati veze s mojim odustankom. Ničije gledište, riječi ili nagovaranje dosad nisu imali utjecaja na narav mog rada. Knjige bi mi se nametnule, o tome nije bilo ni rasprave ni pregovora, to nije bila stvar izbora, nego put, a drugog puta nije bilo.

Kako sam mogla i zamisliti da bi me jedan ili dva razgovora mogli sasjeci?

Noću sam ležala širom otvorenih očiju. Nisam vidjela ništa: nikakvo svjetlucanje, nikakvu iskru.

Veoma rano jednog jutra, dok sam se vraćala kući nakon što sam prespavala kod Françoisa, srela sam L. na uglu svoje ulice. Ne pred svojim ulazom, nego nekoliko stotina metara dalje. Nije bilo nikakva razloga da bude ondje. Moja je ulica uska i nije trgovačka, a tek je svitalo i okolni su kafići bili zatvoreni. Hodala sam pognute glave i prilično brzo jer je bilo hladno. Međutim, pogled mi je privukla visoka i bijela silueta na nogostupu prekoputa, valjda zato što je bila tako nepomična da je izgledala kao da se zamrznula. Bila je zabundana u dug kaput podignuta ovratnika. Nije se micala, nije izgledalo kao da odnekud dolazi, niti kao da nekoga čeka. Nakon nekoliko sekunda, učinilo mi se da s vremena na vrijeme promatra ulaz moje zgrade. Kad me ugledala, lice joj se ozarilo. U pogledu nije bilo nikakve nelagode, a ni iznenađenja, kao da je najnormalnija stvar da usred zime u sedam ujutro tu stoji. Poželjela me vidjeti i došla na zatvorena vrata. Točno mi je tako rekla. Nije pokušala ništa izmisliti i ta me jednostavnost dirnula jer je to L.-ino priznanje otkrivalo neku dječju crtu koje kod nje nisam bila svjesna.

Ostala mi je za petama i ušla za mnom u stan. Prije odlaska sam smanjila grijanje, a u noći su temperature pale. Ponudila sam joj šal, ona ga je odbila. Skinula je kaput, na sebi nije imala džemper, nego nekakvu satensku bluzu čija joj je lepršava tkanina pratila liniju trbuha, ramena i ruku. Takav biste komad odjeće inače prije odjenuli za kakav domjenak ili svečanju večeru. Pitala sam se odakle dolazi i je li spavala. Stavila sam kafetijeru na vatru, sjele smo na kauč. Smrzavala sam se. L. je kraj mene izgledala kao da je grije neko unutarne izgaranje i štiti je od studeni. U tijelu je imala nešto neobično puteno. Opušteno.

Nekoliko smo minuta sjedile u tišini i onda mi se primaknula. Činilo mi se da joj je glas blago promukao, kao da je cijelu noć pjevala ili pušila cigarete.

– Je li ti se ikad dogodilo da se nisi u stanju vratiti kući?

– Jest, naravno. Ali nije odavno.

– Sinoć sam vodila ljubav s nekim muškarcem u hotelskoj sobi. Oko pet-šest sati ujutro obukla sam se i pozvala taksi koji me iskrcao pred mojom zgradom. Kad sam se našla pred ulazom, nisam se bila u stanju popeti, nisam htjela spavati, čak ni leći. Kao da nešto u meni ne želi kapitulirati. Znaš taj osjećaj? Pa sam hodala bez cilja. Dovde.

Kafetijera je počela zviždati, ustala sam da ugasim vatru. Da sam bila s bilo kojom drugom prijateljicom, natočila bih kavu i smjesta se vratila na kauč, istog bi je časa kroza smijeh počela rešetati pitanjima: tko je taj muškarac, otkad se viđaju, gdje, hoće li se opet sastati?

No pred nju sam odložila šalicu i šećer i ostala stajati.

Nisam je bila u stanju baš ništa pitati.

Gledala sam L., vidjela sam groznicu koja joj treperi pod kožom, da, s mjesta gdje sam stajala jasno sam vidjela kako joj kroza žile brza krv.

Ostala sam daleko od nje, leđima naslonjena na perilicu za posuđe. Prvi put sam pomislila da u L. ima nečega što mi izmiče, što ne razumijem. Mislim da sam se prvi put prestrašila a da nisam znala zašto, tom strahu nisam mogla dati nikakav oblik ili sliku.

L. je popila svoju kavu, ustala je. Zahvalila mi je.

Razdanilo se i osjećala je da se sad spremna vratiti kući, bila je iscrpljena.

Voljela bih biti u stanju ocrtati L.-inu osobnost sa svih strana, ma kako one proturječne bile.

L. se pokazivala u različitim svjetlima, katkad bi bila svečana i kontrolirana, katkad vragolasta i nepredvidljiva. Valjda je zato tako teško prikazati njezinu ličnost, iznenadne pukotine u samosvladavanju, mješavinu autoriteta i ozbiljnosti koju bi naglo opovrgnuo kakav proboj zlovolje ili hirovitosti, a njegova bi me silovitost podsjetila na one nenadane propuhe kad se prozori treskom otvore pod pritiskom vjetra.

I dalje sam se divila L.-inoj sposobnosti da u hipu shvati sugovornikovo duševno stanje i prilagodi mu se. Znala je raspršiti zlovolju konobara u kafiću ili umor prodavačice u pekarnici, kao da je istog časa kad je prešla prag osjetila kako su raspoloženi. Uvijek je bila korak ispred. Na javnom je mjestu znala zapodjenuti razgovor s bilo kim i u roku od tri minute pobuđivala uzdahe i poticala povjeravanja. L. bi nastupala popustljivo i trpeljivo, ulijevala je osjećaj da može sve saslušati bez osuđivanja.

L. je znala naći riječi kojima će te utješiti i uspokojiti.

L. je bila od onih ljudi kojima ćeš se na ulici nagoni obratiti ako tražiš put ili trebaš neku informaciju.

No katkad bi se glatka površina jednim potezom poderala i L. bi otkrila neko svoje začudno lice. S vremena na vrijeme, očito u želji da opovrgne vlastite stalnice, L. bi pala u nevjerojatnu srdžbu, preko svake mjere, primjerice ako prolaznik s kojim se mimoilazi na nogostupu ne napravi

otklon sa svoje putanje (smatrala je da se dvoje ljudi koji si dolaze ususret moraju odmaknuti korak ustranu, ili barem naznačiti taj pokret u znak poštovanja ili dobre volje). Od zгода iz metroa, sjećam se kako je jednog dana, dok je neka žena urlala u mikrofon mobitela, L. više od pet minuta mrtva hladna naglas njoj odgovarala, a da žena uopće nije primijetila, tako da su putnici oko nas pucali od smijeha.

Drugi put, kad smo se sastale na Trgu Martin-Nadaud, zatekla sam je kako se pjeni od bijesa i na pasja kola vrijeđa nekog tipa koji više glasnije od nje, ali rječnik mu je, u usporedbi s njezinim, veoma ograničen. L. je tihim, čvrstim i bespogovornim glasom odnijela prevagu. Kad se napokon pristala udaljiti, objasnila mi je da je tip nasilno i prostački reagirao na dvije djevojke koje su pred njim prošle u kratkim hlačama.

L.-ine su teme razgovora bile veoma različite. Među omiljenim su joj temama bile pariške osornosti, sitni tirani, svakakvi inkvizitori i mučitelji, različite psihosomatske pojave i njihova veza s vremenom u kojem živimo, ljudska teleportacija. Ako nam je polazište da smo puki skupovi povezanih atoma, nikakav nas temeljni fizikalni zakon ne sprečava da živimo zajedno i poštujemo tuđi perimetar. I nikakav nas temeljni fizikalni zakon ne sprečava da se za nekoliko stotina ili tisuća godina teleportiramo s točke A na točku B, kao što već sad možemo takoreći učas poslati fotografiju ili glazbenu snimku na drugi kraj svijeta.

Među ostalim šašavim zamislama, L. je smatrala da su ljevaci drukčija bića, da jedni druge smjesta prepoznaju, da su međusobno povezani i tvore neki nevidljivi stalež koji su ljudi dugo odbijali, a njegovu neupadljivu premoć danas više ne treba dokazivati.

Veoma sam brzo doznala da L. ima i svoje fobije: kad smo jednog dana zajedno ručale u nekoj pivnici u mojoj četvrti, vidjela sam kako je duž krivine bara točno iza nje prošao miš. U pariškim restoranima miševi nisu rijetkost, čak ni u najotmjelijima, no moram reći da se u jeku

podnevne gužve ne viđaju često. Tim više što je zvjerčica nehajno trčkarala. Za taj je prizor vrijedilo prekinuti razgovor.

L. se ukočila, nije se bila u stanju okrenuti.

– Pravi miš? Šališ se?

Odmahnula sam glavom, bilo mi je smiješno.

Onda sam shvatila da se L. uopće ne prenemaže, pozelenjela je, a preko čela joj se prevukao tanak sloj znoja. Tad sam je prvi put vidjela tako blijedu.

Pokušala sam je primiriti: miš je pobjegao, ne treba se zabrinjavati, nema razloga da se vrati. L. nije htjela ni čuti. Više nije pojela ni zalogaja salate koju je načela, tražila je račun i izišle smo.

Poslije sam doznala da L. ne podnosi nikakve glodavce i priznala mi je da nije uspjela dočitati moju novelu u kojoj se spominju bijeli miševi.

Malo-pomalo, kroz različite sam razgovore doznala da je L. pročitala *sve* što sam napisala i objavila, romane, novele, priloge u zbornicima, *sve* osim tog teksta koji nije uspjela dovršiti.

Osim toga, L. je priznavala da ima svoje manije, a tuđe su je silno zanimale. O tome je imala teoriju. U našem društvu nitko ne može preživjeti ako ne razvije određen broj obreda kojih katkad nije ni svjestan. Primjerice, L. je tvrdila da svi imamo hranidbena razdoblja. Je li mi jasno na što misli? Kad bolje razmislim, neću li ustanoviti da mi se ishrana s vremenom razvijala i prolazila kroz razne faze, razna razdoblja sukladno dobi i raznim utjecajima, pa su se pojedine namirnice iz nje gubile, dok su druge, koje sam prije zanemarivala, odjedanput postale prijeko potrebnima? Predlagala mi je, primjerice, da razmislim o svom doručku. Je li oduvijek isti? Doista sam priznala da sam mu više puta mijenjala uobičajeni sastav. Imala sam razdoblje kruh s pekmezom + jogurt, razdoblje žitarice + kruh s pekmezom, razdoblje žitarice + jogurt, razdoblje brioš i točka... S dvadeset sam godina pila čaj, s trideset kavu, s četrdeset vruću vodu. To joj je izmamilo osmijeh. L. mi je priznala da je na pragu zrelosti prolazila kroz kromatske faze: imala je narančasto razdoblje u kojem se hranila samo namirnicama te boje

(naranče, marelice, mrkve, sir *mimolette*, bundevu, dinju, kozice), a nešto poslije i zelenu (špinat, mahune, krastavci, brokula...), koju je obustavila kad se udala.

L. je isto tako ustanovila da određen broj gesta u životu izvodimo u nepromjenjivu redoslijedu, i to nije stvar odluke ili promišljanja. Prema njezinu mišljenju, ti sljedovi otkrivaju strategije koje više ili manje svjesno provodimo da bismo preživjeli. Štoviše, naši jezični tikovi nipošto nisu slučajni: bolje od svih drugih riječi otkrivaju kako se u određenom trenutku znamo prilagoditi glavnim prisilama okoline (ili im se oprijeti). L. je smatrala da uvriježene fraze koje kolektivno usvajamo bolje od bilo kakve dubinske analize načina na koji živimo i čime se bavimo otkrivaju naše najsnažnije pomutnje. Tako u razdoblju u kojem naoko više ništa ne funkcionira, u kojem se čini da se cjelokupno društvo ukipilo i drži dah, ljudi trube *stvar šljaka*. Isto tako, tulum, filmovi i ljudi više nisu *vrlo* – vrlo zgodni, vrlo dosadni, vrlo brzi, vrlo polagani, postali su *pre* – prezgodni, predosadni, prebrzi, prespori – možda zato što u toj vrsti života doslovno grcamo.

Kad smo već kod strategije, L. je imala veoma učinkovitu strategiju kojom je osiguravala vlastiti životni prostor ili povjerljivost svojih razgovora. Kad bi stigla u lokal u doba ručka, redovito bi tražila stol za troje, makar smo nas dvije bile same. Tom bi doskočicom dobila velik stol (ili dva spojena stolića), dok su se oko nas svi stiskali. Nakon dvadesetak minuta složila bi umoran izraz lica i konobaru rekla da moramo naručiti bez treće osobe, ali da joj za svaki slučaj čuvamo mjesto. Potkraj obroka, kad bi se mjesto već poprilično ispraznilo, ispričala bi se konobaru: silno joj je žao, dotična nas je osoba ostavila na cjedilu.

Moram reći da se s njom nikad nisam dosađivala.

L. si je naglas postavljala svakakva pitanja, bolje rečeno, naglas je izgovarala pitanja koja si vjerojatno mnoge žene postavljaju (barem ja): Do koje dobi možeš nositi pripijene traperice? Minisuknju? Duboki izrez

oko vrata? Jesmo li u stanju same primijetiti da je već kasno, da smo već na granici rugla, ili nekoga od bližnjih treba zamoliti (dok je još vrijeme) da nas pravodobno upozori? Je li već prekasno i jesmo li neopazice prešle crvenu crtu?

Nisam mogla doći k sebi: L. mi se činila tako samopouzdanom kad sam je upoznala, tako sigurnom u svoje odabire, tako svjesnom svoje aure, a sad je – s više humora – iznosila brige slične mojima.

To nam je brzo postala jednom od omiljenih tema: nužni aklimatizacijski napor da se sagledamo onakve kakve jesmo – izoštravanje slike, u fotografskom smislu riječi – kojemu se valja redovito podvrgavati da bismo našle svoje mjesto na dobnoj ljestvici, da znamo na čemu smo.

Otkriće nove bore, još jedne dionice na putu opće ocvalosti, neizbrisivi podočnjaci, sve se to sad moglo dijeliti i postalo predmetom kritičke... i komične analize.

L. mi je povjerila da nije u stanju sresti osobu stariju od trideset godina da se prvo ne zapita koliko joj je godina. Dob joj je već nekoliko godina prvo pitanje koje si postavlja u vezi svake osobe na koju naiđe ili je upozna, bila riječ o muškarcu ili o ženi, kao da joj je to neki osnovni, nezaobilazni podatak kojim će ocijeniti odnos snaga, tko koga zavodi i u kakav dosluh stupa. Što se pak mene tiče, primijetila sam da mi se s godinama ljudi često čine mlađima nego što zapravo jesu. Ona je smatrala da je upravo to znak starenja: kad više ne razlikuješ dvadesetogodišnjake od tridesetogodišnjaka, dok se oni međusobno nepogrešivo prepoznaju i raspoznaju.

Kod L. me fasciniralo što se nijedno od tih pitanja koja je u sebi postavljala nije proziralo kroz njezin nastup. Ništa joj u izgledu i ponašanju nije odavalo nikakvu zabrinutost ili nesigurnost u sebe. Naprotiv, činilo mi se da je način na koji se odijeva, kreće i smije zoran dokaz da se kao žena kakva jest osjeća kao riba u vodi.

Vjerojatno je sve to bilo privlačna sila kojom je L. djelovala na mene: divila sam joj se kako pronicavo promatra svijet i sebe, ali i kako je sposobna drugima *mazati oči, igrati igru*.

Jedne večeri, dok smo hodale jedna kraj druge po promenadi Bulevara Richard-Lenoir, L. mi je ispričavala kako je početkom devedesetih godina gledala film Pascale Bailly pod naslovom *Kako se ljudi snalaze*. Činilo joj se da naslov sâm po sebi sažima njezino duševno stanje, vječna pitanja o drugima kojih se ne može riješiti: kako se snalaze, upravo to, kojim ritmom, odakle im energija, na osnovi kakvih vjerovanja? Kako se *ljudi* uspijevaju održati na nogama? Naime, dok je u to doba promatrala ljude, činilo joj se da im ide mnogo bolje nego njoj samoj. Jesam li gledala taj film? Nisam odgovarala pa je L. tjerala dalje, spomenula mi je drugi dugometražni film, otprilike iz istog razdoblja, koji je režirala Laurence Ferreira Barbosa, a naslov mu je ravan prethodnomu: *Normalni ljudi nisu ništa osobito*. Glavnina radnje bila je smještena u psihijatrijsku bolnicu i nju je film oduševio.

Zastala sam.

Nekoliko sam sekunda ostala bez glasa, proučavala sam joj lice ne bih li našla neki znak.

L. me gledala zatečeno. Netom je pao mrak, na prozorima su se palila svjetla, vjetar je rafalno dizao suho lišće uza šum gužvanja papira.

Mislim da sam u tom trenutku osjetila nekakvu vrtoglavicu za koju ne bih znala reći je li imala veze s užitkom ili jezom.

I to ne prvi put.

Točno, gledala sam ta dva filma i iz prilično su intimnih razloga ušla u moj osobni panteon. L. mi je spominjala baš ta dva filma koji su umnogome ostali moja stvar, povezivala ih je, i ta me podudarnost uzdrimala, ako ne i skamenila, tako da mi je sinulo da je negdje pročitala ili čula kako mi je uspomena na njih prirasla za srce. No nismo imale zajedničke znance, a ne sjećam se da sam ikad o tome govorila novinarima.

Točno, i ja sam se često pitala: kako se ljudi snalaze? I činjenica je da su se ta pitanja mijenjala, ali nikad nisu prestala. Kako ljudi pišu, vole, spavaju u komadu, djeci kuhaju raznoliku hranu, puštaju ih da odrastu, puštaju ih da odu i ne drže se grčevito za njih, jedanput godišnje odu zubaru, bave se sportom, ostaju vjerni, ne počinju ponovno pušiti, čitaju knjige + stripove + časopise + jedan dnevni list, barem donekle drže korak s glazbom, uče disati, ne izlažu se suncu bez zaštite, jedanput na tjedan obave nabavu da ništa ne zaborave?

Taj sam put morala raščistiti stvar. Pogledala sam L. ravno u oči i upitala je zašto mi govori o tim filmovima. Jesam li joj ih već spominjala? Gledala me začuđeno. Spominje ih jer su je ti filmovi obilježili. I jer si, istini za volju, dan-danas postavlja takva pitanja. To je sve. Zato ih se sjetila.

Nastavile smo hodati u tišini.

Je li i nju morila vječna, čas kolebljiva, čas pretjerana sumnja u vlastitu putanju kroza svijet? Strah da nije u pravom ritmu, pravom tonalitetu? Osjećaj da stvari previše uzima k srcu, da se ne zna održati na sigurnoj udaljenosti.

Ili je L. preuzela moje obuzetosti kao da navlači krinku da mi pruži zrcalo u kojem se mogu prepoznati?

Kad bih sebi postavljala ta pitanja, na kraju bih si uvijek rekla da nemam razloga sumnjati u naše međusobne sličnosti i odreći se utjehe koju mi pružaju.

L. je promatrala druge ljude.

Na ulici, u parkovima, u metrou.

L. je bez oklijevanja samu sebe postavljala kao predmet proučavanja i oduševljavalo me kako je u tome britka.

L. nije samo izgovarala pitanja, nego je nudila i odgovore.

L. nije zazirala od samoporuge.

L. je o svemu imala svoje teorije: o usklađivanju odjeće i godina, skorom preporodu tiska, povratku starih vrsta povrća, najboljem načinu da prestaneš štucati, telepatiji, korektorima za kožu, nadolasku kućnih robota, razvoju jezika i ulozi rječnika, utjecaju seksualnih oglasnika na ljubavne odnose.

Dok sam se jednog jutra pripremala za izlazak iz stana, na radiju sam čula glas Gillesa Deleuzea. Ovdje donosim rečenice koje sam zapisala po sjećanju nekoliko sekunda nakon emitiranja toga kratkog zvučnog zapisa:

Ako kod čovjeka ne uočiš sjeme ludila, ne možeš ga voljeti. Ako ne uočiš zrno bezumlja, promašit ćeš. Zrno bezumlja daje mu svu draž.

Smjesta sam se sjetila L.

Pomislila sam da je L. vidjela točku gdje ja gubim pamet, i obrnuto.

Uostalom, možda to vrijedi za svaki susret, bio ljubavni ili prijateljski: dva se bezumlja prepoznaju i međusobno se očaraju.

U danima kad je bila sigurna da neće sresti François, L. bi došla k meni na večeru ili na čaj.

Jesen je trajala, a budući da nisam pisala, zadovoljila sam se time da živim. Prestala sam se lancima vezati za računalo u određeno vrijeme, proglasila sam svojevrsno primirje, da si dam vremena da naiđem na neku drugu knjigu, da pustim da me uhvati. Često sam pomišljala na riječi koje sam negdje pročitala, ne sjećam se gdje: priče leže u tlu poput okamina. Ostaci su nekog svijeta koji je prije postojao. A piscu je zadaća da ih alatima kojima raspolaže oprezno oslobodi i izvadi u što bolje očuvanu stanju.

Zato sam si u hodu gledala pod noge: zacijelo sam u kaldrmi tražila komadić kamena koji će mi dati snagu da prokopam.

Kad je počela zima, postalo mi je teško prići tipkovnici.

Ne samo otvoriti dokument u Wordu, nego i – postupno, podmuklo – odgovarati na mejlove, sastavljati pisma. Ne znam točan datum kad sam prvi put čim sam sjela za računalo osjetila ono grozno pečenje u jednjaku. Znam da se ponavljalo, sve snažnije i snažnije: navala kiseline od koje bih ostala bez daha.

U ljekarni sam kupila antacide.

Da bih mogla nastaviti rabiti računalo, morala sam nadmudriti vlastito tijelo, na najjasniji mu mogući način dati do znanja da neću ništa pokušavati, ništa što ima bilo kakve bliže ili dalje veze s pisanjem. Zauzela bih nehajan, privremen položaj, kursor više ne bih približavala ikoni Worda u dnu zaslona. Samo sam s pomoću tih smicalica mogla ostati pred strojem.

Na svu sreću, imala sam bilježnice. U bilježnicama sam i dalje zapisivala i slagala riječi, sićušne početke, komadićke rečenica koje bih otela tišini, obrise u grubim crtama. Bilježnice su mi bile u torbi. Hvatala sam se za sljedeću ideju: okamina je zaglavila među stranicama, među vlaknima papira, okamina čeka svoj čas. Neki naslov, asocijacija, dvije-tri sirove bilješke koje će u pravom trenutku imati smisla i njihov će me odjek ponijeti. Blago, rudnik u kojem samo trebam zabosti pijuk kad budem spremna. Upravo sam to objasnila L. jednog dana kad me zabrinuto pitala što izvodim.

Bila sam s njom onog dana kad su mi u metrou rasporili torbu. Zaboravila sam zašto smo u špici išle linijom broj četiri, a razlogu više ne mogu ući u trag. Stajale smo stisnute jedna uz drugu, utonule u zbijenu masu tijela, a ritam vlaka zanosio nas je i zajedno i jednu na drugu. Očito nisam ništa osjetila. Na presjedanju smo se rastale i ja sam se na putu kući ukrcala na liniju broj tri, gdje je bila jednaka gužva. Tek poslije tijekom večeri, u potrazi za paketićem papirnatih rupčića, primijetila sam da mi je netko skalpelom rasporio torbu po cijeloj dužini odozgo prema dolje. Smjesta sam se sjetila bilježnica. Više ih nije bilo. Nestao mi je i novčanik s kreditnom karticom, gotovinom i dokumentima. Netko je sve odnio (bilježnice si pod rukom mogao zamijeniti za dugačak novčanik ili korice za kartice), ili je uzeo samo novac, a bilježnice su ispale kroz razjapljenu rupu. Prekopala sam torbu, ruka mi je besmisleno, očajnički, deset puta zaredom prepipala svaki kutak, naglas sam ponavljala nije istina, nije istina. I onda sam se rasplakala.

Poslije sam telefonirala L. da joj prepričam što mi se dogodilo i da provjerim je li ona imala kakvih problema. Njezina je torbica ostala netaknutom. No sad kad promisli, iza nas je vidjela dvojicu muškaraca čije joj je ponašanje bilo čudno. Takvi tipovi iskoriste gužvu da se trljaju.

L. mi je dala međubankovni broj da mogu otkazati kreditne kartice.

L. je zabrinuto pitala kako sam.

L. me pitala želim li da dođe k meni.

Legla sam čim sam spustila slušalicu. Ništa mi više nije preostalo. Čula sam kako joj kontroliranim glasom odgovaram da nije katastrofa. Ne, nije katastrofa, nestale su mi bilježnice i činilo mi se da mi je netko amputirao obje ruke, ma to je smiješno, pretjerano, preko svake mjere. Ako ništa drugo, to mi je dokaz da nešto nije u redu.

II . DEPRESIJA

*Nešto je u njemu prvi put prošaptalo: pa tko
si onda dok pišeš, Thad? Tko si onda?*

STEPHEN KING, TAMNA POLOVICA

– Znam da s djecom gledaš serije, da ste sve najbolje odgledali. Pa molim te, daj razmisli koju minutu. Usporedi. Pogledaj što se piše i što se snima. Ne misliš da ste izgubili bitku? Književnost je na polju fikcije odavno popušila. Ne govorim o filmu, to je pak druga priča. Govorim o kompletima DVD-a na tvojim policama. Teško mi je povjerovati da se nad tim nikad nisi zamislila. Nikad nisi pomislila da je roman, ili barem određeni oblik romana, mrtav? Da su vas scenaristi jednostavno nadigrali? Ako ne i pregazili. Oni su novi sveznajući i svemogući tvorci. U stanju su stvoriti potpuno izmišljene obitelji u tri pokoljenja, političke stranke, gradove, plemena, sve u svemu, svjetove. Stvaraju likove za koje se vežemo, čini nam se da ih poznamo. Znaš na što mislim? Na onu prisnu vezu koja se stvori između lika i gledatelja, onaj osjećaj gubitka ili žalosti koji osjeti kad bude gotovo. S knjigama toga više nema, sad se stvar zbiva negdje drugdje. Scenaristi su upravo u tome majstori. Sama si mi govorila o moći fikcije i kako se uvlači u stvarnost. No sve to skupa više nema veze s književnošću. To morate priznati. Fikciju si morate prekrižiti. Serije romanesknoj građi nude drukčije i plodnije tlo i neusporedivo veću publiku. Ne, to uopće nije žalosno, vjeruj mi. Štoviše, vijest je sjajna. Radujte se. Pustite scenariste neka rade što rade bolje nego vi. pisci se moraju vratiti onomu što im je svojstveno, naći svoju pogonsku snagu. A znaš koja je to? Ne znaš? Ma kako ne bi znala. Što misliš, zašto čitatelji i kritičari u književnom djelu postavljaju pitanje autobiografije? Jer mu je danas to jedini smisao postojanja: prenijeti stvarnost, reći istinu. Sve je ostalo posve nebitno. Čitatelj od romanopisaca očekuje upravo to: da mu otvore dušu. Pisac mora

neprestano preispitivati vlastitu ulogu u svijetu, vlastitu naobrazbu i vrijednosti, neprestano mora u pitanje dovoditi način na koji rabi jezik koji baštini od roditelja, kojem su ga poučavali u školi i kojim mu govore djeca. Mora stvoriti svoj vlastiti jezik, jezik jedinstvenih zvučnosti, jezik koji ga povezuje s vlastitom prošlosti i povijesti. Jezik pripadnosti i oslobođenja. Pisac si ne mora stvarati marionete, ma kako okretne i zanosne bile. Ima dovoljno posla sâm sa sobom. Neprestano se mora vraćati na neravan teren na koji je morao stupiti da bi opstao, nemilice se mora vraćati na mjesto nesreće koja ga je pretvorila u to opsesivno i neutješno biće. Ne idi u pogrešnu bitku, Delphine, samo to ti želim reći. Čitatelji žele znati što unosite u knjige i imaju pravo. Čitatelji žele znati kakvo je meso u nadjevu, ima li umjetnih boja, konzervansa, emulgatora, zgušnjivača. A ubuduće upravo književnost mora otvoriti karte. Knjige ti nikad ne smiju prestati preispitivati vlastite uspomene, vjerovanja, zapore, strah, odnos s ljudima koji te okružuju. Samo će tako ostvariti pun pogodak, naći odjek.

Tako mi je govorila L. one večeri u nekoj pustoj kavani nedaleko od općine dvadesetog arondismana.

Pala je noć, a mi smo ostale sjediti na kraju prostorije čiji su zidovi bili puni reklamnih plakata iz pedesetih godina koje je kupalo svjetlo. U daljini je cvrčala neka radijska postaja, ja nikako da je prepoznam. Pomislila sam da je kavana zacijelo posljednji ostatak iz nekoga prošlog vremena, jedina koja se u četvrti oduprla napadima šminkerske obnove koja mic po mic hara ulicama. Otočić otpora koji samo što nije pao.

Slušala sam L., nisam je pokušavala prekinuti. L. je pretjerivala, shematizirala, sistematizirala, ali nisam joj imala snage odgovoriti.

Ne, nisam nikomu htjela prepustiti teritorij fikcije. No gledala sam si u šake, a bile su prazne.

Ne, nisam isključivala ni mogućnost da se jednog dana vratim nekom obliku autobiografskog pisanja, kako god da se to zvalo. No imalo bi smisla samo ako mi pruži priliku da njime izrazim svijet, da dosegnem ono univerzalno.

U svakom slučaju, bila sam izmoždena.

Tako mi je govorila L., a ja sam je slušala, napola u šali, napola snebivena.

Njezine su me riječi tjerale da promislim o nečemu o čemu nikad nisam htjela stvarati teorije. Njezina su uvjerenja uzdrmala minimalnu konstrukciju koju sam stvorila da dam smisao vlastitu radu, ili barem da o njemu mogu govoriti.

I njezine su se riječi uvlačile u srce sumnje koju više nisam bila u stanju sročiti.

L. mi je jednog dana rekla da sam napisala samo dvije knjige. Prvu i posljednju. Prema njezinu su mišljenju ostale četiri bile tek žaljenja vrijedna zabluda.

Louise i Paul došli su kući tijekom jeseni na dva ili tri vikenda, zajedno ili svako za sebe. Među nama se stvarala nova veza, udaljenost i nedostajanje su je preinačili. Snažna, brbljava veza, u produžetku godina koje smo zajedno proveli, a opet drukčija. Djeca su mi odrasla. Ja sam ostala dirnuta, udivljena majka.

François je žonglirao između različitih projekata i netom se obvezao na drugu sezonu svoje dokumentarne serije, dugoročni posao zbog kojeg će opet tjednima izbiti u inozemstvu. Bila sam svjesna da je nezasitno radoznao, cijele dane posvećuje čitanju, voli putovanja. U biti mi je ono oko čega smo se oboje trudili itekako odgovaralo: volja – ili privid – da istodobno radimo na onome što se dijeli i onome što se ne dijeli. François je poštovao moju potrebu za samoćom, moju neovisnost, moje odsutne trenutke. Ja sam poštovala njegove izbore, hirove, njegov nepresušni zanos.

Nekoliko puta na tjedan L. bi me nazvala da mi kaže da je u susjedstvu. Doista nikad ne bi bila daleko. I ja bih joj svaki put ponudila da dođe k meni. Naime, u pomutnji kojoj nisam htjela dati ime, njezina me prisutnost uspokojavala.

L. bi donijela cvijeće, slatka peciva, bocu vina. Znala je gdje stoje šalice, čaj, kava, vadičep i vinske čaše. Imala je svoje mjesto na kauču. Umotala bi se u moj šal, palila je svjetiljke, birala glazbu.

Kad bi me netko nazvao dok je ona bila tu, L. se ne bi micala. Ne bi se pretvarala da gleda svoj telefon ili lista novine, kako bi učinila većina

ljudi. Ne, naprotiv, slagala bi se s mojim riječima ili bi nabirala obrve. Šutke bi sudjelovala u razgovoru.

L. mi je darovala komplet novih bilježnica od reciklirana papira, u tri različite veličine. U najvećoj mi je napisala kratku poruku ohrabrenja i povjerenja koju sam zaboravila. Više je ne mogu naći jer sam sve bacila.

Svakog me tjedna pitala kako stojim s poslom, podsjećala me da će o njemu rado sa mnom razgovarati ako poželim. Budući da nisam imala bogzna što reći, L. mi je pripovijedala o svom poslu. Netom je počela raditi na autobiografiji neke slavne glumice. Prije tri mjeseca natjecala se za projekt s još dvoje veoma traženih pisaca u sjeni. Kao i ostali, glumicu je upoznala na večernjem domjenku koji je upriličio njezin agent. I glumica je odabrala nju. L. je zacijelo uspjela naći prave riječi, pokazati onu intuiciju za drugoga koja me i dalje očaravala. L. je rado govorila o užitku koji joj pruža oblikovanje materijala koji joj povjerava glumica. Oženi mi je govorila nježno poput tvorca, kao da glumica ne postoji izvan njihovoga zajedničkog rada, kao da je na njoj da tu ženu otkrije svijetu i njoj samoj. L. je bila sretna i činilo joj se da je ovaj put našla bit svoje struke. Ono što je bitno. Nije pisala za bilo koga. Dopuštala si je da odbije pojedine suradničke projekte i birala je ljude s kojima želi raditi. Ljude koji, povjerila mi je, imaju sudbinu. Koji su pali, potonuli, patili i to ih je obilježilo. Upravo ju je to zanimalo. Da piše kako su se ponovno osovili na noge, izgradili se i popravili. Njezina je uloga bila da građu koju joj povjeravaju uprizori riječima i istakne. Dušu im je pretakala u štivo i kad bi joj zahvaljivali, redovito je ponavljala isto: samo im je dušu učinila vidljivu golim okom.

Jedne mi je večeri L. rekla da na prvi pogled zna prepoznati žrtve nasilja. Ne samo fizičkog nasilja. Ljude koje je netko ugrozio osobno, kojima je ugrozio osobnost. Znala je kod njih razabrati neku zapriječenost, sputanost, neravnotežu u pravom smislu riječi. Neko oklijevanje, nesigurnost, pukotinu koju kao da nitko drugi ne primjećuje.

Zima je bila na pomolu, a L. je radila punom parom. Što se mene tiče, ja sam još nastojala iskoristiti trenutak dok mogu mahati više-manje vjerodostojnim izgovorima. Odgađati. Pretvarala sam se da nešto pripremam. I dalje sam izmišljala istraživanja, skice.

Nisam znala da će proći dvije godine dok opet ne budem u stanju otvoriti novi tekstni dokument i sastaviti rečenicu od više od tri riječi.

Od rođenja djece do godine kad smo se njihov otac i ja rastali, ispunila sam desetak fotoalbuma, svaki od pedesetak stranica. Potom sam nastavila fotografirati i katkad bih dala izraditi fotografije, ali prestala sam ih slagati i lijepiti. S odmakom bih mogla uobličiti niz pretpostavki o našem razlazu i mom prestanku rada na albumima, no to je druga priča. Ako mi jednog dana u stanu izbije požar, njih ću ponijeti prije knjiga, prije pisama, prije svega ostaloga. Predstavljaju beskrajno dragocjen trenutak mog života, našeg života. Za mene su epicentar nostalgije, krhka škrinjica u srcu mog pamćenja. Kad ih otvorim, često pomislim da bih to htjela znati napisati: to prošlo vrijeme kojem je slika u isti mah i silno točan i nemoćan svjedok.

Kad je stigla zima, a na obzoru se pomaljalo prijetnja besposlice, zabila sam si u glavu da ću opet slagati albume. Od posljednjeg mi je prošlo nekoliko godina. Gotovo sam dva dana provela u potrazi za dućanom koji prodaje model sličan onomu koji imam kod kuće, pa još dva dana u biranju fotografija, koje sam uglavnom čuvala u digitalnom formatu. Datoteke su bile rasute po raznim više-manje zastarjelim medijima pohrane podataka.

Nakon što sam dala izraditi fotografije na papiru, smjestila sam se za stol u dnevnoj sobi pred praznim albumima koje je sad trebalo popuniti. U biti je to slično pisanju: iz odabranih, uređenih, poredanih slika složenih na stranici profilirat će se nova verzija priče.

Jednog dana kad sam počela lijepiti fotografije, na vratima mi je pozvonila L.

Sve su slike bile rasprostrte preda mnom, razvrstane po razdobljima. L. je sjela kraj mene pa joj je pažnju privukla hrpica koja se našla pred njom. U nizu razmjerno nedavnih fotografija vidio si Paula u blatu od glave do pete po povratku s nekog motokrosa, i nekoliko Louiseinih slika među prijateljima iz maturalnog razreda, snimljene na snijegu jednoga zimskog dana.

“Slič ti”, rekla mi je L. dok je dirnuto i pomno promatrala Louise. U tom sam se času sjetila da je Louise u istoj dobi kao L. i ja kad smo se srele. Otkako mi je L. otkrila da smo bile u istom razredu, to smo spomenule jedanput ili dvaput. Ja se nje uopće nisam sjećala i činilo mi se da bi se bilo netaktično vraćati na tu temu. Nisam htjela čačkati po rani.

L. mi je sigurno čitala misli jer je tražila da joj pokažem razrednu sliku. Malo sam prekopala po kutijama i našla fotografiju pomalo izbljedjelih boja. Snimka je iz dvorišta gimnazije. Učenici su se poredali u pet redova oko profesora E., koji je predavao filozofiju. Gotovo su svi momci na koljenima ili čuču u dnu fotografije. Najviše djevojke stoje na klupi koja se ne vidi. L. je prstom uprla u moje lice, koje je odmah prepoznala, a onda je dugo promatrala fotografiju, proučila je svakog učenika. Zatim je krenula od gornjeg reda, klizila je prstom zdesna nalijevo i pokušala nabrojiti sva imena i prezimena. Ja se nekima ne bih uspjela sjetiti imena, ali kad ih je ona izgovorila, vratila bi mi se u pamćenje i ondje našla potvrdu.

Kad je imenovala i posljednjega, pobjedonosno se okrenula prema meni. U razredu od pedeset učenika samo se desetak imena nije uspjela sjetiti.

Iznenada se smrkнула.

– Baš šteta da sam tog dana izostala. Bilo bi mi silno drago da postoji dokaz...

– Dokaz čega? pitala sam ja.

– Godine koju smo provele zajedno.

No nismo je provele zajedno. Ja to vrijeme nisam dijelila s njom. Povezala sam se s drugima. I, istini za volju, od te godine pamtim samo polagano poniranje. Danas mi je to razdoblje tako daleko kao da je pripadalo tuđem životu. Pamćenje mi je zacijelo dodatno pomutilo tjelesno stanje u kojem sam bila.

– Da, šteta. – naposljetku sam priznala. – No što će nam dokaz?

– Jer me se ne sjećaš.

Pogled joj je bio opor, no bilo je tu i neke molbe. Možda sam se trebala pretvarati da je se sjećam, da mi je napokon sinulo. Nisam je znala utješiti, ni stvar okrenuti na šalu da se izvučem.

Htjedoh zatvoriti kutiju (u kojoj su se zbrda-zdola pomiješali deseci fotografija iz istog razdoblja), no L. me zamoli da joj dam neku uspomenu na sebe. Nisam stigla odgovoriti, već je prebrala po kutiji i izvukla niz od tri crno-bijele fotografije iz automata i pružila mi ih da odobrim. Fotografiju koja je nedostajala zacijelo sam iskoristila za studentsku iskaznicu.

Vidjela sam da ne čeka moj odgovor, nego oprezno sprema niz u novčanik.

Mislim da mi je tog dana rekla onu rečenicu koju sam zapisala na *post-it* čim je otišla:

– Imamo štošta zajedničko. No to samo ti možeš napisati.

L. je ostala večerati sa mnom. Nešto poslije tijekom večeri ponovno je krenula u napad. Kako stojim? Jesam li se vratila na posao? L.-ino me navaljivanje živciralo. No istodobno sam htjela-ne htjela morala ustanoviti da je ona jedina osoba koja me još pita. Koja u to i dalje vjeruje.

Budući da sam pred njom otvoreno govorila da nisam u stanju pisati, L. mi je priznala da joj se čini da sam raspršena. Izraz me začudio. Raspršena?

Nije dovela u pitanje to što se bavim fotoalbumima, to je, štoviše, smatrala prilično kreativnim, no bilo je tu sve ostalo. Prema njezinu sam mišljenju još bila previše vezana uz vanjski svijet.

Pobunila sam se:

– Ma ni govora! Ni s kim se ne viđam, nikoga ne zovem, nisam u stanju ići na večere i zabave, sve odbijam. Više nisam u stanju ni s kim razgovarati osim s Françoisom i djecom.

L. mi je odgovorila onim dobro poznatim sentencioznim tonom.

– To je normalno i ti to veoma dobro znaš. Na posao ćeš se moći vratiti samo u toj zdravoj tišini.

Vratiti se na posao – što to znači? Čemu da satima sjedim pred računalom kad ništa od toga? Moram se nečim baviti.

L. se nije slagala.

Sučeljavanje sa zaprekom nešto će polučiti. Neko prosvjetljenje ili odustanak. Ako neprestano bježim, ništa se neće dogoditi.

Jednog me jutro nazvao moj prijatelj Olivier da mi javi kako se na mom Facebooku, odnosno na Facebook stranici koju su otvorili moji čitatelji, zbiva nešto zabrinjavajuće. Nije mi bilo jasno što mi pokušava objasniti, kakav je to zid na kojem je netko cijelu noć ispisivao jezive poruke o meni. Neki tobožnji član moje obitelji objavio je desetke postova, optužio me za najgore grozote. Prijatelj mi se bojao da će na te poruke naletjeti neki novinar pa ih prenijeti. Imam li načina da stupim u vezu s administratorima grupe? Je li je uspostavio moj nakladnik?

Kad sam si napokon uspjela predočiti o čemu mi govori (ja nisam na Facebooku pa mi nije bilo tako lako shvatiti priču o zidu koji svi vide i porukama s nekog fiktivnog profila), počela me hvatati zebnja. Ne, ja osobno ne poznajem administratore grupe i, koliko znam, moj nakladnik s njom nema nikakve veze.

Zahvalila sam Olivieru što mi je javio i spustila slušalicu. Razmišljala sam o situaciji kad me iz istog razloga nazvala L. Sažela mi je sadržaj poruka, no nije mi ih htjela čitati, procijenila je da bi me to nepotrebno povrijedilo. Riječ je o zlu koje sam učinila posljednjim romanom i zlu koje sam od najmlađih godina općenito činila, bolesna sam i sve sam oko sebe uništila, imam granični poremećaj ličnosti, destruktivna sam, krivotvorila sam činjenice, pomiješala datume, napisala sam knjigu koja nije ni blizu stvarnosti, lagala sam prešućivanjem i izobličila stvarne događaje, a jedini mi je cilj bio da prikrijem vlastitu patologiju. Poruke su se nizale tijekom cijele noći, međusobno su se pobijale, prebacivale mi da sam rekla previše ili da nisam rekla dovoljno, da sam razvodnila stvarnost ili da sam je preuveličala, ukratko,

sve živo i neživo. Prema L.-inim riječima, članovi grupe nisu ostali ravnodušni na njihov sadržaj. Neki su na kraju autoru savjetovali da se ide liječiti. Kako je noć odmicala, dotični je izgubio svaku uvjerljivost u zbruci i sve većem otrovu vlastitih riječi.

Tijekom dana, poruke su iščeznule. Ili je administrator grupe sve obrisao jer ih je smatrao pretjeranima ili se sâm autor potrudio da nestanu.

Te mi je večeri L. pozvonila. Htjela je provjeriti jesam li dobro i razgovarati o onome što se dogodilo. Prema njezinu su mišljenju autor poruka i anonimnih pisama ista osoba. I na te napade treba odgovoriti.

Nisam reagirala pa je sjela na kauč u položaju kojim je jasno htjela dati do znanja da ovaj put kani potegnuti ozbiljan razgovor o toj temi. I smjesta je krenula:

– Netko te od obitelji već mjesecima izaziva, a ti ne odgovaraš. Opetovano ti je pisao, ili pisala, a ti nisi reagirala. Pa sad prelazi na sljedeći korak, a to je da uzima druge ljude za svjedoke jer čeka odgovor. Jednostavna stvar.

– Ali nemam što odgovoriti.

– Kako ne. Naravno da imaš. On ili ona čeka da reagiraš. Napiši knjigu. Dokaži da se ne bojiš. Dokaži da si slobodna, da književnost ima pravo na sve. Piši o svom djetinjstvu, o obitelji, piši o sebi, istražuj. Samo će ti pisanje omogućiti da otkriješ tko si. Nešto si počela i moraš to dovršiti.

Ali ne, nisam htjela krenuti ispočetka. Htjela sam se vratiti fikciji, htjela sam se zaštititi, ponovno otkriti užitak izmišljanja, nisam htjela dvije godine vagati svaku riječ, svaki zarez, buditi se usred noći iz nerazumljivih noćnih mora dok mi srce lupa kao da će iskočiti.

L. se rasपालila, ali sad mi je to njezino emocionalnije izdanje već bilo poznato. Pokušala sam joj objasniti zašto to nije moguće:

– Slušaj me. Da nisam napisala tu knjigu, više je nikad ne bih napisala. U to sam i dan-danas sigurna. Bila je to svojevrsna

kušnja kojoj sam se morala podvrgnuti. Inicijacijski obred. No kad pišeš o sebi, o svojoj obitelji, kockaš se činjenicom da možeš povrijediti ljude, čak i one za koje misliš da si ih poštedjela ili uveličala. To više ne želim činiti. Ne kažem da se kajem što sam to učinila, nego da nemam snage krenuti ispočetka. Ne u tom obliku. Da, imaš pravo, imam oružje kojemu drugi do daljnjega nemaju pristup. Drugi, tko god bili, nemaju pravo na odgovor. U najboljem slučaju mogu pisati anonimna pisma ili na Facebooku crniti zid koji nije moj. Ako ponovim istu stvar, sigurno će me čitati nekoliko tisuća ljudi. I ostavit ću trag koji se godinama neće izbrisati.

– Pa što? Imaš sreću što u rukama imaš nešto na čemu ti svi zavide. Ne možeš se ponašati kao da to ne postoji, kao da nije tvoje. Da, pisanje je oružje i neka je. Tvoja te obitelj iznjedrila kao pisca. Stvorila je, da oprostiš, čudovište, i čudovište je našlo način da njegov krik odjekne. Što misliš, što čini pisca? Pogledaj sebe, pogledaj oko sebe! Vi ste proizvod srama, boli, tajenja, kraha. Dolazite s nepoznatih, bezimenih predjela, ili ste kroz njih prošli. Vi ste preživjeli, baš to, svaki na svoj način i svi koliko vas ima. To vam ne daje pravo na sve. Ali daje vam pravo da pišete, vjeruj mi, makar to dizalo prašinu.

L.-in me zanos počeo zabrinjavati.

Prije nekoliko godina, dok sam se pripremala za pisanje romana o nasilju u odnosima u poslovnom svijetu – ili nešto *oko* toga ili s tim *polazištem* – upoznala sam nekog psihijatra koji se specijalizirao za tegobe na radu i psihosocijalne rizike. Onomad sam romanu na kojem sam radila kanila dati nasilan kraj. Zanimalo me je li taj kraj moguć i vjerodostojan s psihološkoga gledišta: je li moguće da žena koju šikaniraju, tjednima je svakodnevno meta podmuklih napada i žrtva duševnog ugnjetavanja počini nasilan, čak ubilački čin? Je li moguće da ta žena stvar provede u djelo?

Kad sam mu opisala kontekst, pitanje sam točnije postavila ovim riječima:

– Je li vjerojatno da ta žena učini nešto opasno, makar nehotice? Ako mi kažete da nije, promijenit ću metke.

Bili smo u nekom kafiću i psihijatar me odmjerio, bilo mu je zabavno:

– S vama bome nema labavo.

Nasmijala sam se. Rečenica koju sam izgovorila, *promijenit ću metke*, progonila me već nekoliko dana. S kakvom sam se to srdžbom spremala na pisanje te knjige? Iz koje je boli nikhula ili je u se pretočila?

L. sam tu zgodu iz opreza prešutjela.

Nastavila je i bez mog odobravanja.

L. se srdila jer je smatrala da dopuštam da me zastraše prijetnje koje su me, naprotiv, trebale potaknuti na borbu. L. se naglas ljutila i poticala me na pobunu.

– Moraju shvatiti da je to tek početak, znaš. Navukla si rukavice, hodala si na prstima, određen si broj stvari prešutjela, ono najcrnje i najnasilnije si ostavila po strani, a sad ti to predbacuju! Pitaš se zašto? Jer je za njih to znak slabosti. Poduzela si mjere opreza, htjela si ostati dobra curica koja ne bi mrava zgazila, čitatelj ti je bio svjedok – i to prvi put u životu – prenijela si mu vlastite sumnje i ograde, neprestano si ga podsjećala na okvir koji si postavila, “pozor, dame i gospodo, ovo je roman, nastojim se približiti istini, ali ovo je samo moje viđenje stvari, nemam nikakve pretenzije, ne dopuštam si, nipošto ne bih željela” i tako dalje. Izložila si se i točka. Otvorila si pukotinu kroz koju su navalili da se okome na tebe. Pogriješila si, Delphine, pokazala si im da se brineš za njih i njihove osjećaje i sad iskorištavaju tu napuklinu da te unište.

Nisam se bunila, nisam je ispravljala, suzdržala sam se od komentara.

Zapitala sam se je li L. prije dolaska k meni pila. Njezine su riječi bile pretjerane, nerazumne. No ipak mi se činilo da u podlozi njezina prenapuhana ogorčenja čujem nešto istinito. Rekla sam da ću razmisliti da je smirim. No ona još nije bila gotova.

– Tako je, Delphine, pisanje je oružje, jebeno oružje masovnog uništenja. Pisanje je čak daleko moćnije od svega što možeš zamisliti. Pisanje je obrambeno oružje, vatreno oružje, signalno oružje, pisanje je ručna bomba, raketa, bacač plamena, na neki je način ratno oružje. Može sve poharati, ali može i sve obnoviti.

– Mene ta vrsta pisanja ne zanima.

L. me pogledala. Lice joj je odjedanput postalo bezizražajno. Iznenada mi je njezin glas zvučao neprirodno nježno.

– Nisam sigurna da imaš izbora.

Točno, trebalo me zabrinuti zašto se L. toliko tiče sve što se meni događa.

Točno, pojava tog ‘*oni*’ u njezinim riječima trebala mi je biti znak za uzbunu.

Točno, trebala sam se barem na nekoliko dana malo odmaknuti od nje i napokon se dati na posao.

No jesam li imala pravih razloga za nespokoj? L. je bila moja vršnjakinja koja se u životu bavila životopisima drugih ljudi. Njezino je shvaćanje književnosti bilo ekstremno i radikalno, no meni se ta predodžba činila izdašnom i slutila sam da bi bila zanimljiv predmet rasprave kad u igri ne bi bilo osjećaja, to jest mimo mojega osobnog slučaja.

Kako god bilo, L. je stala u moju obranu. A u onakvu trenutku – u trenutku sumnje i blokade – L.-ino mi je suosjećanje bilo neprocjenjivom utjehom.

Nekoliko dana poslije sišla sam u podrum u potrazi za starim dokumentima i dok sam prekopavala neku škrinju s dokumentacijom, naišla sam na svoj zaboravljeni rukopis. Taj sam tekst napisala prije petnaestak godina, u doba kad još ništa nisam objavila. Više se ne sjećam točnih okolnosti, ali sam ga napisala. Bilo je to prilično zbrkano razdoblje, opiralo se pamćenju. Listovi su bili u plastificiranomu spiralnom uvezu, s prozirnim koricama preko prve stranice. Nasmiješila sam se na naslov. Bio je dobar. Prolistala sam rukopis pod drhtavim svjetlom podrumskog hodnika. U bljeskovima sam se prisjećala razgovora s nekom urednicom koja me poticala da radim dalje, ali prosudila je da je taj projekt promašen. Odustala sam bez problema i stavila tekst na stranu u uvjerenju da je preambiciozan za mene.

Prekopala sam škrinju potrazi za drugim primjercima, no kad sam bolje pogledala, zaključila sam da sam sačuvala samo taj.

Cijelo sam popodne ležečke na krevetu iščitavala rukopis. Nikomu se nisam javljala na telefon, nisam se prekidalala. Nije me spopadala potreba da se pod ovim ili onim izgovorom motam po četvrti niti da očistim svaki par cipela u ormaru. Prvi put poslije duga vremena ostala sam usredotočenom. Kad sam dovršila tekst, učinilo mi se da mi se u nekome mračnom i zabačenom kutku mozga upalio znak "izlaz u slučaju nužde".

Poslije sam tražila imam li gdje spremljenu odgovarajuću datoteku u Wordu. Nisam ništa našla. U međuvremenu sam dvaput mijenjala računalo i jedne sam olujne noći izgubila većinu podataka.

Potkraj dana nazvala sam urednicu da joj objavim vijest: kanim preraditi jedan neuspjeli roman, upravo sam pronašla jedini primjerak koji je preživio selidbe. Čeka me golem posao, sve treba pisati ispočetka, ali prvi put nakon duga vremena imam želju. Urednica me pitala jesam li sigurna. Je li mi doista pametno iskopati stari tekst, možda sam poželjela navući stari komad odjeće čiji mi kroj više ne stoji ili cipele koje sam prerasla?

Ne, bila sam sigurna: u rukama mi je obilna sirovina, gruba, ali vrijedna građa koju mogu obraditi.

Sjećam se da sam joj pripovijedala o tekstu i što bi od njega moglo biti sad kad imam dovoljan odmak da vidim koliko je naivan. Urednici je bilo drago da me čuje, bila je to dobra vijest, jedva je čekala da nešto pročita.

Kad sam spustila slušalicu, došlo mi je da siđem do fotokopiraonice u prizemlju i iskopiram rukopis pa joj ga odmah pošaljem, no smjesta sam se predomislila. Bilo mi je draže da urednica dobije novu verziju.

Telefon mi je zazvonio tek što sam završila taj razgovor. Automatski sam pogledala kroz prozor prema zgradi prekoputa. (Prije nekoliko dana postala sam svjesnom toga čudnog refleksa, nisam mogla odrediti kad se pojavio: kad bih se vratila kući, kad bih upalila svjetlo, na najmanji neuobičajeni šum, pogled bi mi se okrenuo prema stubištu te zgrade da provjerim da me netko ne promatra.)

Na ekranu sam vidjela L.-ino ime pa sam se javila. L. me prema starom običaju pitala kako mi je prošao dan, što sam radila, jesam li izlazila. Jesam li se opet smucala po Monoprixu? Već u roku od nekoliko minuta neobvezna razgovora, L. je primijetila da mi se raspoloženje promijenilo.

– Ima nečeg novog? Nečeg si se prihvatila?

Isprva sam htjela stati na loptu. Bilo je još prerano išta spominjati. Pokušala sam promijeniti temu, skrenuti razgovor u druge vode, ali L. nije bila tip kojega možeš farbati.

– Da čujem, Delphine. Nešto se događa, čujem ti po glasu.

Zabežeknula sam se. U životu nisam upoznala nikoga tko bi imao takvu intuiciju za druge, to neko šesto čulo. Točno. Oštro. Izoštreno.

L. je imala pravo. Dogodilo se nešto neizvjesno, sićušan pomak.

Našla sam rukopis. Ponovno sam se vidjela u mogućnosti pisanja. Opet sam se ponadala.

L. me nježno natjerala da progovorim. Gorjela je od želje da dozna nešto više.

Sjela sam, htjela sam odvagnuti riječi. Nisam je htjela razočarati. Nisam je htjela uzbuniti. Htjela sam si dati vremena da joj objasnim i odjedanput sam se osjećala kao srednjoškolka koja roditeljima kani objaviti da napušta put koji su joj zacrtali.

Biranim sam riječima L. objasnila da sam našla stari tekst, roman, i da sam ga iznova pročitala. Čini mi se zanimljivim. Ima tu mnogo posla, ali mogao bi biti dobrim ishodištem. Došlo mi je da mu se vratim.

Da, tekst je fikcija. Da, "čista" fikcija.

L. je na liniji u zraku ostavila dug tajac. Zatim mi je rekla:

– Ako si sigurna u sebe, u redu. Vjerojatno imaš pravo. Na kraju krajeva, ti znaš.

Primijetila sam tek nakon što sam poklopila: glas joj se promijenio. Ta rečenica, koja je u nekom tonu jada ispala jedva čujna, ne samo da me nije ohrabrila, nego me podsjetila do koje sam mjere izgubljena. Ne, nisam znala. Nisam ništa znala.

L. mi se dva dana nije javljala. Ja sam dotle pravila bilješke po rukopisu da ono što mi se čini da bih mogla iskoristiti razlučim od onoga što mora ostati u naftalinu. Malo-pomalo nazirala sam što bi ta priča mogla postati kad je preradim.

Jedne me večeri L. nazvala da me pozove na svoju rođendansku proslavu, koju organizira za sutradan. Pojasnila je da dolazi pet-šest ljudi, ne više jer voli domjenke u uskom krugu. I da nikako ne nosim ni darove ni rezano cvijeće (ne podnosi ga), u krajnjem slučaju mogu donijeti bocu vina ako baš moram.

Pristala sam bez oklijevanja. Već dva-tri tjedna nisam nikoga viđala, bilo mi je drago da ću malo izići i upoznati neke od njezinih prijatelja. Ponudila sam joj da dođem ranije i pomognem joj oko priprema: oduševljeno je prihvatila, stići ćemo porazgovarati prije nego što dođu ostali.

Te sam subote k njoj stigla oko 19 sati. Sve je bilo spremno.

L. je skinula pregaču koju je opasala oko struka, ponudila mi je aperitiv. Na sebi je imala kratku i pripijenu kožnatu suknju preko neprozirnih čarapa i veoma jednostavnu crnu majicu kratkih rukava, čija se tkanina blago presijavala. Pomislila sam je da je prvi put vidim u tako seksi izdanju.

U stanu je lebdio miris začina i cimeta. L. je netom u pećnicu stavila *tajine* s marelicama, taj je recept već uspješno iskušala i bila je sigurna da će mi se svidjeti jer volim spoj slatkoga i slanoga.

Šank koji je kuhinju dijelio od boravka bio je prepun različitih jela svih boja u zdjelicama iz istog seta. L. je sve pripremila sama: namaz od patlidžana, humus, taramu, marinirane paprike. Na kredencu je poredala nekoliko, prema svemu sudeći, domaćih slastica.

Ne, ne mogu joj nikako pomoći, sve je spremno, drago joj je što sam malo uranila.

Pomislila sam kako L. dva dana nije izlazila iz kuhinje da to sve proizvede.

Sjela sam u dnevnu sobu. Zapalila je mirisne svijeće i na bife stavila pet-šest tanjura i kompleta jedaćeg pribora. Iz kuhinje, gdje je provjeravala temperaturu pećnice, objasnila mi je da se tako svatko može sâm poslužiti i sjesti gdje mu drago. Pogledala sam oko sebe. Prostoriju je rasvjetljavao niz ukusno raspoređenih jednakih svjetiljčica. Niski stakleni stolić bio je besprijekorno proziran. Kao prvi put, imala sam osjećaj da sjedim u umjetnom, potpuno izmišljenom dekoru. L.-ina dnevna soba – rasvjeta, sklop materijala i boja, točno mjesto svakog predmeta i njihova međusobna udaljenost – sve mi je izgledalo kao u jednom od onih *reality showova* u kojima vam neki guru u roku od jednog vikenda pretvori životni prostor u reklamu za Ikeu preko cijele duplerice.

Otkad znam za sebe, oprema interijera nije me osobito privlačila. Čim su mi u vidnom polju ljudi, dekor se priguši, nestaje. Ako s Françoisom pođem na neko novo mjesto (primjerice restoran), poslije će se zabezeknuti kako točno znam opisati ljude koji su nas okruživali, u kakvim su odnosima bili, njihove frizure ili odjeću, a i malokad ne registriram glavne teme njihova razgovora. François pak bez ostatka može opisati raspored prostorije, ugođaj i čime je namještena, skupa s ukrasima i sitnicama ako ih ima. Ja od svega toga neću ništa primijetiti. No u L.-inu me stanu nešto uznemiravalo, a nisam mogla točno odrediti što.

Dok je čekala prijatelje, L. mi je natočila čašu bijelog vina. Razgovarale smo o svemu i svačemu, L. je imala svakakve dogodovštine s više ili

manje poznatim ljudima za koje je radila. Te se večeri L. o svom poslu otvorila više nego obično. Govorila mi je o toj tijesnoj vezi koja se gradi nekoliko mjeseci, iz susreta u susret, a zatim prepušta mjesto šutnji. Više se ne viđa ni s kim od ljudi za koje je pisala, jednostavno je tako, ne zna točno zašto, možda zbog te nagle, nužne prisnosti koja poslije svega postaje neugodnom.

Vrijeme je prolazilo, a mi smo sjedile u dnevnoj sobi i čekale njezine prijatelje.

L. bi se vremena na vrijeme otišla u kuhinju da provjeri jelo u pećnici pa bih ja iskoristila priliku da pogledam na sat. Oko 20:30 otvorile smo neki *meursault* i počele kušati šarena predjela koja je L. pripremila.

Kad oko 21 sat još nitko nije stigao, L. je ustala da ugasi pećnicu da meso ne bude presuho. Nije se doimala zabrinutom, naprotiv, držala se malo prenaglašeno spokojno. Rekla mi je da u pozivu nije točno odredila sat jer subotom ljudi vječno obavljaju razne stvari izvan kuće.

Malo poslije pitala sam L. je li provjerila je li joj mobitel uključen, za slučaj da joj je prijateljima nešto iskrsnulo.

Oko 21:45 L. je ustala da pogleda koliko je sati na satu na pećnici i objavila da neće doći. Glas joj više nije bio onako siguran, nisam je se usudila ništa više pitati i predložila sam joj da još malo pričekamo.

U 22 sata, kad smo otvorile drugu bocu vina, pitala sam L. jesu li joj prijatelji kanili doći zajedno. Nije znala. Predložila sam joj da ih nazove, barem neke od njih, da dozna što je bilo.

L. mi je odgovorila da je to *žalibože truda*. Pomislila sam da se doista uzalud trudila ako nitko ne dođe. Pitala sam L. je li ih pozvala telefonski. L. mi je odgovorila da nije. Poslala im je mejl, kao svake godine. I kao svake godine, nisu došli.

Oko 22:15 darovala sam L. kašmirski šal koji sam joj kupila unatoč njezinim uputama. Kad je izvadila šal iz paketa i razmotala ga pred sobom, vidjela sam kako joj se stisnulo grlo, kako su joj porumenjeli obrazi i kako teško suspreže suze. Načas mi se učinilo da će mi se naočigled slomiti. U gesti utjehe obgrlila sam je rukom oko ramena. Nekoliko mi se sekunda činilo da joj se u tijelu vodi bitka između

odbijanja i kapitulacije. Kad sam je pustila iz zagrljaja, L. mi se nasmiješila: sabrala se.

– Rekla sam: bez darova! Ali hvala, prekrasan je.

Oko 22:30 iz pećnice sam izvadila *tajine*, koji je L. izgleda zaboravila, pa smo napunile dva kipuća tanjura.

Možda jer smo gotovo dovršile i drugu bocu vina, L. mi je poslije te večeri objasnila da joj se od muževe smrti prijatelji (desetak ljudi koje su često vidali dok je Jean još bio živ) više ne odazivaju. Ona ih iz godine u godinu ipak uporno zove na taj datum, koji nije samo njezin rođendan, nego i godišnjica Jeanove smrti. No nijednom nisu došli.

Pokušala sam doznati nešto više, no L. se već na prva pitanja opet zatvorila.

Nakon nekoliko minuta šutnje, rekla mi je da nije spremna razgovarati o tome. Ne može se više izlagati opasnosti da je netko osudi.

Obećala mi je da će mi jednog dana ispričovijedati. Nisam ustrajala.

Poslije se L. nekoliko minuta zadržala u kupaonici. Dok je nije bilo, ogledala sam se po praznoj sobi, ljupkim tanjurima na hrpi i jelima koja nismo ni dirnule, sjećam se da sam pomislila na sav taj *trud*, i sve mi je to bilo strašno tužno.

Kad se vratila, kušale smo sve slastice i pustile malo glazbe.

Smijale smo se, zaboravila sam zašto.

Poslije ponoći, dok smo treći ili četvrti put nazdravljale, L. se počela zanimati za rukopis koji sam našla. Jesam li se vratila na posao? Jesam li ga komu dala da ga pročita? Objasnila sam L. da mi se čini da je prerano, da bih radije prvo malo odmaknula.

U predvorju, dok sam se pripremala za odlazak, a ona me tužnim pogledom gledala kako navlačim kaput, uzela me za ruku da mi zahvali.

– Sreća da si došla. Ne možeš zamisliti što mi to znači.

A zatim me onim nježnim glasom, koji mi je sad već bio poznat, zamolila da joj dam da pročita nađeni rukopis – njoj i nikomu drugomu. Strogo povjerljivo.

Obećala sam da hoću.

Kad sam se vratila kući, navukla sam zastore prije nego što sam upalila svjetlo.

Tek mi je mnogo poslije na pamet pala pretpostavka da je L. možda cijelu tu predstavu smislila i uprizorila da me raznježi ili smekša.

Sjela sam na svoj kauč, pogledala oko sebe i osjetila neko čudno olakšanje. I iznenada sam, u opreci, shvatila što me uznemiruje u L.-inu stanu.

Kod nje ništa nije bilo pohabano, požutjelo ili oštećeno. Nijedan predmet, komad namještaja ili tkanine nije svjedočio o nekomu prošlom životu. Sve je bilo novo. Sve je izgledalo kao da je kupljeno dan ili koji tjedan prije. U prostorijama nije bilo ni nereda ni duše.

Nigdje nisam vidjela nijednu fotografiju, nijednu razglednicu, nikakvu dranguliju koja bi mogla prizvati bilo kakvu uspomenu.

Kao da prošlost ne postoji.

Kao da je L. samu sebe iznova izmislila.

– Ne, iskreno, neće ići. Radije ti otvoreno kažem, makar ispala pomalo grubom, nije stvar u tome da treba doradu, nego u nečemu drugome. U tom tekstu nema života, nastao je tko zna kada i u kojim uvjetima, pa kako bi danas mogao imati veze s tvojim putom, tvojim razvojem, s onim što *moraš* pisati? Vjeruj mi. Ne kažem ti da je tekst grozan ili da neće nikoga zanimati, nego ti kažem da to više nisi ti. Više nema veze s tobom, s autorom kakav si danas. Bio bi to neshvatljiv korak natrag. Katastrofa. Pročitala sam ga, jesam, naravno, do kraja, pa da, nego što? Zamolila si me za mišljenje i dopuštam si da ti kažem da bi to bila pogreška, da, teška pogreška, čak i da ga cijelog preradiš i popraviš, čak i da ga poboljšaš, preoblikuješ, prepraviš. Nije to stvar zrelosti. Ne želim te obeshrabrivati, nemoj ni u snu pomisliti kako ja mislim da nećeš uspjeti. Znaš koliko u tebe vjerujem. Ali ovo ne, neće ići. Ja bih tu stvar na tvom mjestu vratila na dno ladice gdje si je i našla. Bojiš se, hvata te panika, spremna si zagristi za prvo što naleti. I evo nas opet, vidiš, uvijek se vraćamo na isto: u blokadi si jer odbijaš pisati ono što *moraš* pisati. Ne, to nije nikakva moja projekcija, nego nešto što kod tebe osjećam, što sam osjetila čim smo se upoznale. Osjetila sam da se bojiš. Bojiš se poći kamo te vode vlastiti koraci. Griješiš jer ti sama ne biraš kakav si pisac, žao mi je, ne, ti o tome ne odlučuješ. Kad već o tome razgovaramo, katkad se pitam ne bi li se trebala čuvati komfora u kojem se razvijaš i tog, na kraju krajeva, prilično spokojnog i urednog života na relaciji između djece, dečka i pisanja, gdje se sve znalački dozira: katkad se pitam je li to samo stvar... pa da, pitam se ima li u tome neke blage... anestezije. Možda tebi to treba, ta ravnoteža, to mogu shvatiti, znam o čemu govorim, znam iz

koje pukotine izvire nasilje, i da je nije moguće pokrpati. Misliš da ti to treba jer nemaš dovoljno povjerenja u sebe, ali ipak, pazi da se ne uspavaš. Razumijem da se bojiš, no strah te ni od čega ne štiti, strah ne sprečava opasnost. To dobro znaš. A ja znam odakle opasnost dolazi. Što ti je Ahilova peta. Znam kakvim te napadom mogu baciti na koljena, nemoj im dopustiti, samo ti to hoću reći. Vrlo dobro znaju gdje će te pogoditi i oprost, nemaju pojma što je književnost. Što jest, jest. O čemu govorim? Ma znaš ti dobro o čemu. Samo ti kažem da ne moraš kapitulirati pod izgovorom da želiš očuvati veze koje su davno iščeznule i u koje samo ti vjeruješ. Zapitaj se tko te doista voli. Kad već o tome razgovaramo. Ne znam možeš li se odreći samoće, čak mislim da bi ti bilo pametno da se na nju pripremiš jer je piscu suđeno da oko sebe iskopa opkop, mislim da mu drugog puta nema, pisanje ništa ne popravlja, barem se tu itekako slažemo, pisanje kopa, ore, crta sve šire i sve dublje rovove, stvara prazninu oko tebe. Nužan prostor. No, da se vratim na taj tekst: da, naravno, pošalji ga nakladniku, neće te odbiti, poticat će te, reći će ti da je to dobra zamisao, nisu ni oni ludi, treba im da im malo napuniš blagajnu, nemojmo se zavaravati, njih samo to zanima, čak i ako ti sljedeća knjiga bude loša, naći će nekoliko tisuća čitatelja kojima će je uvaliti. A budući da i oni imaju nadređene kojima moraju polagati račune, vjeruj mi, neće stvarati probleme. Samo malo razmisli što trebaš učiniti, po kakvoj to partituri sviraš. Bojiš se praznine, ali ne smiješ popustiti. Kad već o tome razgovaramo.

Sutradan sam rukopis vratila na dno škrinje gdje sam ga i našla.

Urednici sam javila za koji dan. Nije tražila da ga pročita, nije zvučala iznenađeno. Savjetovala mi je da si dam vremena, koliko god budem trebala.

Françoisu rukopis nisam spomenula, a više nije ni bilo potrebe da mu ga spominjem jer sam već odustala. Kad nije putovao, François bi povazdan čitao knjige, to je bila srž njegova poziva. Satima smo mogli razglabati o tuđim romanima, rado smo dijelili što otkrijemo, što nas oduševi, rado smo raspravljali kad se ne bismo složili. No ja nisam bila samo čitateljica. Pisala sam knjige. Knjige o kojima bi on mogao suditi. Vjerojatno mu zato nisam htjela pokazivati što pišem, katkad mu čak o tome nisam htjela ni govoriti. Bojala sam se da ću ga razočarati. Bojala sam se da me više neće voljeti. Prije dvije godine nisam mu htjela dati da pročita najnoviju knjigu kad sam dovršila prvu verziju. Tekst je vidio tek nakon tiskanja prvih špalta.

Pisanje je bilo moj najintimniji, najizdvojeniji, najzaštićeniji predio. Onaj koji sam najmanje dijelila s drugima. Slobodna, sebično branjena zona. Zabarikadirana. Tu sam zonu spominjala samo površno, škrto. Najčešće bih s urednicom razgovarala prije početka rada na knjizi, a onda bi prošli dugi mjeseci dok joj ne bih poslala prvu verziju dovršena teksta.

Uvijek sam radila tako.

L. je veoma brzo shvatila upravo to: da je pisanje branjevina i posjetiteljima je pristup zabranjen. No sad je taj predio

miniran, napadaju ga sumnja i strah i ta mi samoća postaje nepodnošljivom.

Htjela sam se boriti sama, no silno sam trebala saveznika.

Nakon nekoliko dana, dok sam pokušavala odgovoriti na poštu, shvatila sam da takoreći više uopće nisam u stanju sjediti pred računalom više od pet ili deset minuta. Povrh strepnje koju bih osjetila u trenutku kad bih uključila stroj (silovita štipanja u visini prsne kosti), fizički mi je bilo sve teže ostati pred ekranom, makar i tek toliko da sastavim nekoliko mejlova. Pisanje mi je postalo mukotrpno. Ne samo pisanje knjige (to, istini za volju, zapravo više nije ni dolazilo u obzir) nego bilo kakvo pisanje: otpisivanje prijateljima, na upite koje mi prenosi nakladnik, slaganje riječi u rečenice, ma kako uobičajene bile. Oklijevala sam kako ću što sročiti, nisam bila sigurna u gramatiku, uzaludno sam tražila pravi ton. Pisanje mi je postalo ispit snage, a ja mu nisam bila dorasla.

I pred praznim ekranom redovito bi me zapekao jednjak i ne bih mogla disati.

Nisam rekla L. da sam odbila napisati novelu za neki ženski časopis i treći put odgodila uvodnik koji mi je nudio neki tjednik.

Nisam rekla L. da već šest tjedana kasnim s predajom predgovora novom izdanju posljednjega Maupassantova romana, na koji sam se obvezala prije godinu dana.

Nisam rekla L. da više nisam u stanju složiti tri riječi.

Drhtale su mi ruke i u žilama mi je kucala neka gluha, smetena panika.

Jedne sam večeri pristala poći s Françoisom na otvorenje izložbe koju je upriličio neki njegov prijatelj. Od L.-ina rođendana nisam izlazila.

Stigli smo među prvima, pozdravili smo domaćina i razgledali fotografije na zidovima među kojima je bila i serija crno-bijelih portreta iz šezdesetih godina koja mi se veoma svidjela. Organizirali su koktel.

Bilo mi je drago što sam došla, dohvatila sam čašu šampanjca i bacila pogled oko sebe. Došao je čas da progovorim, porazgovaram s ljudima uz čašicu, da pokažem da sam društvena. Dok sam oklijevala da se u to upustim (prema svemu sudeći, kad ne izlaziš iz kuće, zanijemiš), vidjela sam da stiže nekoliko pisaca i novinara koje poznajem. Te sam ljude u najmanju ruku morala pozdraviti. No umjesto da krenem naprijed da im se javim, shvatila sam da uzmičem u nekoj reakciji povlačenja i besmislene panike, da uzmičem kao što bih uzmaknula da me spopadne vrtoglavica na nekom izboju dvadeset metara iznad tla pa se hoću prilijepiti uz kakvu čvrstu stijenu. Leđima uza zid. Točno kao kad sam imala petnaest godina, kad me neka nevidljiva sila na tulumima gurala prema rubu, periferiji, granicama. Da se stopim s pozadinom umjesto da riskiram i izložim se. Te me večeri ista sila gurala van iz kruga, nisam bila sposobna reći ni dobar dan, kako ste, neki mi se glas u glavi ljutio, kvragu, Delphine, pa to si stoput u životu napravila, znaš kako, budi jednostavna i prirodna, budi ti, ali ne, bilo je prekasno, loše je počelo, izbezumila sam se. François se izdaleka okretao prema meni i dobacivao mi zabrinute poglede.

U roku od manje od dvije minute, vratila sam se trideset godina unatrag i opet postala sramežljiva i ponosna djevojčica koja nije u stanju igrati igru.

Eto gdje sam završila sad kad više ne pišem, kad više ne mogu pisati, eto što me čeka ako ne nađem izlaz: regresija kakve još nije bilo.

Već sam izgubila pregled svih ljudi koje bih trebala nazvati, kojima sam obećala izlazak na piće, ručak, večeru, ljudi s kojima bih se u normalnim okolnostima družila s najvećom radošću, ali ne i sad: što da im kažem? Da više nemam nikakve ideje, ni zeru poleta i pitam se jesam li od sama početka krenula u pogrešnom smjeru, pitam se što ja tu radim, tu na bespuću, ja sam pisac u kvaru i to je takav klišej da ga se ne usuđujem ni formulirati, da, u kvaru, žao mi je, jadno, ma ne, nije to stvar ni vremena ni uspjeha ni ičega sličnog, stvar je neusporedivo dublja, ne znam vam objasniti, ima veze sa samim temeljem i smislom pisanja, možda sam se od početka prevarila, možda mi tu nije mjesto, promašila

sam skretanje u smjeru kojim je bilo pametnije krenuti, u neki drugi život, da, život neke druge vrste, ne tako umišljen, ne tako ohol, ne tako istaknut, ne znam zašto to govorim, od umora, pa da, valjda, ali katkad mi se čini da mi je u mozak ušla neka tuđinka i remeti mi prijenose, veze, žudnje, sve što nije išlo tako loše sad se premeće i otkazuje, pa sam radije sama, znate, radije se neko vrijeme držim podalje, nemojte mi zamjeriti, rado bih čula što je kod vas novo kad vam zauzvrat ne bih morala pripovijedati čega ima kod mene, ali znam da to tako ne ide.

Jednog me jutro nazvala urednica kojoj sam obećala napisati predgovor za novo izdanje Maupassantova romana *Naše srce* u nekoj biblioteci klasika. Tekst sam trebala predati nekoliko tjedana prije, ali zabila sam glavu u pijesak i nisam se javljala.

Mlada se žena zabrinula, knjigu su najavili u katalogu, ne mogu još jedanput odgoditi, tim više što poveći broj gimnazijskih nastavnika već kani knjigu uključiti u program.

Kad sam spustila slušalicu, uhvatila me panika. Pisanje predgovora očito mi je bilo nedostižna zadaća. Nisam bila u stanju napisati ni mejl da je zamolim da mi produži rok ili da joj objavim da sam zakazala. Osim toga, u sandučiću su mi se nagomilali deseci poruka na koje nisam odgovorila, a većinu nisam ni otvorila.

Popodne su me uhvatili posljednji trzaji (nekoliko dana prije čitala sam neki znanstveni članak o posljednjim trzajima umirućih stanica, zacijelo sam se zato sjetila tog izraza). Nisam mogla kapitulirati da ne pokušam, da ne idem na sve ili ništa, kako bi rekli u nekom televizijskom kvizu koji je gledala moja baka kad sam bila mala.

Morala sam barem to napisati. Prihvatila sam posao. Ako prekršim riječ, ako se za nešto ne uhvatim, izgubit ću uporište.

Roman mi je bio dobro poznat, više sam ga puta pročitala, mogu se nekako izvući, moram se nekako izvući.

Uključila sam računalo i odlučila ispoštovati obvezu koju sam preuzela.

Prisilila sam se da dišem dok je stroj pokretao osnovne programe i prikazivao ikone grafičkog sučelja, trudila sam se da se držim opušteno, kao netko tko ne premire od straha pri pomisli da će se naći pred praznom stranicom na kojoj trepće nijemi kursor. Otvorila sam datoteku s upitnikom na koji sam trebala odgovoriti, koju mi je mejlom poslao nakladnik. No čim mi se stranica pojavila pred očima, spopala me nečuveno silovita mučnina. Bacila sam se na koš za papir i u nj ispovala dušu, tako da nisam mogla doći do daha. Morala sam se maknuti, baš sam to osjećala, morala sam se maknuti što dalje od tipkovnice da to stane. Previjajući se između dvaju dizanja želuca, pokušala sam skupa s košem otpuzati do kupaonice. Čim sam zatvorila vrata, još sam posljednji put u umivaonik povratila žuč.

Kad sam se umila i oprala zube, u zrcalu sam ugledala vlastito blijedo lice. Izgledala sam kao netko tko je upravo nazro ono najgore. Slika računala, sama pomisao na računalo škripcem mi je stiskala lubanju.

Tad sam shvatila da sam *došla do dna*, do samoga kraja tog dna.

Nije to bila puka slika. Jasno sam se vidjela na dnu jame čije su glatke stijenke onemogućavale bilo kakav pokušaj uspona. Vidjela sam se – da, na nekoliko sekunda mi je bljesnula zastrašujuće oštra slika sebe na dnu jame pune zemlje i blata.

Danas pomisao da je ta vizija bila puki predosjećaj zvuči privlačno.

Izišla sam iz kupaonice i nazvala L. da dođe u pomoć.

Nazvala sam nju, baš nju, jer mi se u tom času činilo da je jedina osoba koja može razumjeti što mi se događa.

L. je stigla k meni u roku od pola sata.

Skinula je kaput, pripremila čaj, natjerala me da sjednem u naslonjač kraj prozora.

L. je tražila da joj dam lozinku svog računala.

L. je sjela na moje mjesto, za moj pisaći stol.

L. mi je rekla: prvo ćemo odgovoriti na tvoju poštu, a onda ćemo napisati taj predgovor.

L. mi je naglas čitala diplomatske formulacije kojima bi objasnila zašto nešto odbijam ili odgađam odgovor. Iz njezinih je usta sve zvučalo tako jednostavno. Tako tečno.

L. mi je rekla da će usput poslati poruku znancima koji su mi se tijekom posljednjih tjedana javljali i kojima također očito nisam odgovorila. Zatim je sastavila pismo za udruženje stanara zgrade koje sam ja odgađala.

Naposljetku je došla do predgovora.

Trebala sam napisati tekst u obliku intervjua. To je bilo načelo biblioteke: suvremeni pisac objašnjava zašto voli klasično djelo koje se pojavljuje u novom izdanju. L. mi je naglas pročitala nit koju predlaže nakladnik, petnaestak pitanja na koja sam trebala pismeno odgovoriti. Činilo mi se da je zadovoljna. Sva sreća, samo joj trebam govoriti o tekstu, a ona će sve uobličiti. Na kraju krajeva, to joj je posao i gotove smo u roku od dva-tri dana.

L. je urednici odgovorila da joj odredi *naš* rok.

L. je došla k meni i sutradan i prekosutra.

Pripovijedala sam L. zašto volim taj roman. Sjedila sam u naslonjaču kraj prozora, nedaleko od nje, a ona je pisala.

Posljednjeg dana, kad je otisnula tekst da ga mogu pregledati, L. je uzela kemijsku da zapiše neko pojašnjenje kojeg se tog časa sjetila.

Valjda u olakšanju što je dovršila, L. se nadvila nad list papira i s kemijskom u desnoj ruci pisala savršeno čitljivo, iako mi je rekla da je ljevakinja (i preda mnom se tako ponašala).

Da, trebala sam se iznenaditi.

Da, trebala sam pitati L. zbog čega odjedanput piše desnom rukom.

Da, trebala sam je pitati zašto je počela nositi visoke cipele poput mojih.

Trebala sam joj zahvaliti i dati joj do znanja da nema potrebe da dolazi sutradan jer smo gotove.

Iste večeri, dok je L. još bila kod mene, urednica mi je potvrdila da je primila predgovor. Savršeno joj odgovara, oduševljena je.

Tu mi je spontano došla ista gesta kao često s prijateljicama: u navali zahvalnosti zagrlila sam L. Osjetila sam kako joj se na točkama dodira tijelo koči. L. se izvukla iz zagrljaja i dirnuto me pogledala: bit će joj veoma drago ako mi može pomoći i rasteretiti me ako mi to omogući da se opet usredotočim na ono bitno.

Tu je rečenicu ponovila: da se usredotočiš na ono bitno.

Dok izlažem te činjenice rekonstruirane otprilike jednakim redoslijedom kako su se događale, svjesna sam da se, poput teksta pisana nevidljivom tintom, među njima pojavljuje svojevrsna nit, a njezina proziranja daju naslutiti polagan i siguran napredak koji je iz dana u dan učvršćivao L.-inu vlast. I to s razlogom: ovu priču pišem u svjetlu onoga u što se taj odnos izrodio i štete koju je izazvao. Znam u kakav me užas gurnuo i kako je nasilno završio.

Danas opet mogu sjediti pred ekranom (druga je priča u kakvu stanju) i iako je to i dalje krhko, nastojim shvatiti. Pokušavam uspostaviti veze, poveznice, pretpostavke. Svjesna sam da to stajalište čitatelja navodi da razvije određenu nepovjerljivost prema L. Nepovjerljivost koju ja nisam osjećala. Čudila sam se, bilo mi je zabavno, bila sam zbunjena, to da. Ali nisam bila nepovjerljiva. Nepovjerljivost se pojavila mnogo kasnije. Odviše prekasno.

François je ponovno otputovao u inozemstvo da dovrši svoj dokumentarne, a ja sam ušla u razdoblje velike izolacije.

Trajalo je nekoliko mjeseci i dan-danas mi ga je i u grubim crtama teško odrediti.

Moram reći da se orijentiri miješaju i brkaju, tim više što iz rokovnika ne mogu ništa doznati. Danas listam prazne stranice. Bilježe samo Louiseine i Paulove povratke, njihovim inicijalima plavom kemijskom, i nekoliko vikenda kad sam otputovala iz Pariza da ih posjetim, da udahnem zraka i izvučem se iz obamrlosti.

Kad smo napisale i poslale predgovor, pristala sam da L. dođe k meni i napravi malo reda. Primijetila je da mi se na radnom stolu samo gomilaju pisma i računi, neke nisam ni otvorila, i zabrinula se za rokove plaćanja.

L. je umjesto mene potpisala određen broj čekova i bankovnih naloga, odgovorila na razna pisma (osiguranje, upravitelj zgrade, banka...) i razvrstala račune koje sam ja zapustila.

L. si je dala truda da odgovori na razne molbe koje su mi i dalje stizale, uglavnom posredovanjem moje tajnice za novinstvo.

Gledala sam kako L. pali računalo, otvara paket papira za pisma, bira omotnicu ove ili one veličine, razvrstava mejlove, ukratko, kod mene se snalazi kao kod kuće i sve izgleda jednostavno. Istini za volju, opet se služila lijevom rukom, i to tako prirodno da mi se činilo da teško da se pretvara i zato sam naposljetku povjerovala da sam se zabunila kad sam onog dana vidjela da piše desnom rukom.

– Došla si do trenutka u životu kad postaje opasno vjerovati ljudima.
– izjavila mi je jednog jutra nakon što je provela gotovo sat vremena za mojim računalom.

– Zašto to kažeš?

– Jer iz ove pozicije vidim kakve ti se klopke otvaraju. Iz ove pozicije mogu reći što tvoj nakladnik, prijatelji, obitelj i znanci danas od tebe očekuju. I što rade da te na to navedu tako da ispadne kao da nisu prstom maknuli.

– Ali svi ti ljudi nemaju previše veze jedni s drugima i vjerojatno od mene očekuju veoma različite, ili čak proturječne stvari.

– Ne znam baš, Delphine. Svi navijaju da nastaviš živjeti kao prije, da igraš na sigurno. Da se, u neku ruku, vratiš na temu i prodaješ empatiju i dobronamjernost, što je više-manje bila marka tvoje književnosti.

– Ne razumijem o čemu govoriš.

– Samo bih te htjela trgnuti. Vrijeme je da u pristupu vanjskom svijetu počneš malo razlučivati stvari. Među osobama koje smatraš bliskima nitko nema pojma što proživljavaš. Nitko od

tvojih navodnih prijatelja ili prijateljica ne zna na kakvom si se ispitu snage našla. Koga briga? Hoću reći, koga je *istinski* briga?

Još mi nije bilo jasno na što cilja, ali nisam mogla dopustiti da govori besmislice.

– Ali ljude koji me vole jest briga, ili barem pokazuju zanimanje unutar razumnih granica, onako kako se zanimaš za život osobe koju voliš i kojoj želiš dobro.

– Aha... ako ti tako kažeš. Samo, ja nisam stekla taj dojam. Malotko će doći ako ga ne zovemo. Malotko zna prekoračiti barijere koje smo postavili u rastresitoj i glibovitoj zemlji vlastitih rovova. Malo je tko u stanju potražiti nas ondje gdje doista jesmo. Naime, ti si kao ja, Delphine, nisi od ljudi koji zovu upomoć. U najboljem ćeš slučaju poslije spomenuti da je za tobom teško razdoblje, a i to, po mogućnosti, samo usputno u razgovoru. No sigurna sam da nikad nisi tražila pomoć kad je trebalo, u trenutku kad toneš, kad se utapaš.

– Kako ne, to mi nije strano. Danas mi to nije strano. U konkretnim stvarima, kad znam da mi ova ili ona osoba može pomoći. To je jedna od stvari koje sam naučila.

– Ali ne misliš da su pravi prijatelji oni koje ne trebaš ni zvati?

– Ne znam što znači to *pravi prijatelji*, ili jeste prijatelji, ili niste. A kad s nekim jesi prijatelj, ima trenutaka kad možeš rušiti barijere, ali i trenutaka kad je to teže.

– No jesu li tvoje prijateljice ikad bile u stanju rušiti barijere, nametnuti se u pravom trenutku, bez dopuštenja?

– Jesu, naravno. Više puta.

– Naprimjer?

– Pa imam gomilu primjera...

– Da čujem samo jedan.

– Evo, primjerice, kad smo se otac moje djece i ja razišli, otad je već prošlo mnogo vremena, proživjela sam neko čudno razdoblje. Išlo je postupno, nisam bila ni svjesna, nakon selidbe. Malo-pomalo prestala sam telefonirati prijateljima, pitati kako su, pustila sam da dani i tjedni

samo idu, zgrčila sam se oko vlastita jada, otišla u hibernaciju, sakrila sam se da promijenim dlaku, ne znam, nikad nisam doživjela takav gubitak zanimanja, kao da mi više ništa osim djece nije bilo važno. Više nisam imala snage. Trajalo je to nekoliko mjeseci. Većina mi se prijateljica javljala, zvale su me, davale do znanja da su tu, makar bile daleko. Jednog petka navečer u ožujku, oko 20 sati, kad su Louise i Paul otišli na vikend k ocu, netko mi je pozvonio na vrata. Otvorila sam. Chloé i Julie stajale su na ulazu s rođendanskom tortom na kojoj su gorjele svijeće. Počele su pjevati na stubištu, vidjela sam kako im plamičci osvjetljavaju osmijeh i taj je osmijeh govorio: došle smo bez obzira na sve, nije bitno u kakvu si stanju. Nisam se rasplakala, ali bila sam silno dirnuta. Znaš, potresla me upravo ta torta, i budem potresena čak i kad to prepričavam. Jer su mogle kupiti zamrznutu pitu ili otići u bilo koju pekarnicu u mojoj ulici. Ali ne. Stotine kilometara odavde ispekle su pitu s bademima sa savršenom šećernom glazurom, transportirale je u kutiji uza sve mjere opreza, predvidjele su svijeće i upaljač (ni jedna ni druga ne puši), sredile da se nađu u istom vagonu istog TGV-a (jedna je došla iz Nantesa, druga iz Angersa) pa su sjele u metro i popele se k meni sa svojom vikendaškom prtljagom. Na hodniku su postavile i zapalile svijeće pa su pozvonile. Da, potreslo me kad su mi za rođendan zakucale na vrata s domaćim kolačem, bilo mi je to obećanje života u kojem će uvijek biti blagosti i nježnosti, obećanje velikih radosti.

Nekoliko godina poslije toga, kad mi je umrla majka, Tad i Sandra, prijateljice iz djetinjstva koje sam ti spominjala i koje su živjele daleko jedna od druge, sjele su na vlak za Pariz. Uzele su dopust da se oprostite s mojom majkom, da mi pomognu, da budu sa mnom.

L. me slušala pažljivo, bez ijedne riječi. Nasmiješila se.

– To su ljupke priče. Ali to su priče otprije.

– Prije čega?

– Prije svega ovoga.

Neodređeno je pogledala ukруг, ja nisam tražila da pojasni, a ona se pretvarala da nije čula.

– Sad bi bilo zanimljivo vidjeti tko bi ti u petak navečer mogao pozvoniti na vrata ako nisi ništa tražila. Što misliš, koja će ti se prijateljica nacrtati bez najave?

– Sad je druga priča. Tu je François.

– Gdje?

Pretvarala sam se da nisam primijetila ironiju.

– U mom životu. Moje prijateljice znaju, znaju da ja mogu računati na njega.

– Dobro. Onda, u redu, pretpostavljam da je to druga priča. No među nama rečeno, ne vjerujem da te itko može zaštititi od tebe same. I možda se doista upravo zato, na kraju krajeva, nitko previše ne brine zašto si ušutjela.

Nisam imala ni najmanju želju nastaviti taj razgovor, činio mi nepoštenim i okrutnim. Gdje bih ja sebi dopustila da podsjetim L. na to kako ne samo da nju njezini prijatelji za rođendan ne bi nazvali, nego neće doći ni kad ih pozove? Gdje bih ja sebi dopustila da kažem L. kako se doima veoma usamljenom, kao netko tko je oko sebe stvorio golemu prazninu?

Mislila sam da L.-ina ogorčenost izvire iz njezine vlastite samoće i to me žalostilo. Nisam joj mogla zamjeriti. L. je izgubila muža. U životu joj se dogodilo nešto gadno, nešto što ju je odsjeklo od većine prijatelja. L. mi je pripisivala ono čega kod mene nije bilo. No na svoj mi je način htjela pomoći.

Već se bližilo podne i L. mi je rekla da ima sastanak za ručak.

Prije odlaska savjetovala mi je da malo iziđem, nezdravo sam blijeda.

Tek sam se za nekoliko dana odlučila priznati: L. je imala pravo. Ako ne računam Françoisa i djecu, već mi duže vrijeme nitko ne piše i ne telefonira.

Valjda se L. u moj život uvukla upravo tako, s mojim pristankom, nekom postupnom čarolijom.

Često sam tražila pukotinu kroz koju sam postala tako ranjivom. Tako propusnom.

Primala sam anonimna pisma sve nasilnijeg sadržaja.

Djeca su mi otišla iz kuće i počela drugdje graditi svoj budući život.

Muškarac kojeg sam voljela bio je zaokupljen svojim poslom, putovanjima i bezbrojnim projektima za koje sam ga sama poticala da ih prihvati. Odabrali smo način života u kojem je bilo prostora za druge obuzetosti i strasti. Naivno, ili pak pretjerano samopouzđano, mislili smo da smo zaštićeni od bilo čijeg pokušaja da nas pokori.

U zreloj se dobi prijateljstvo gradi u obliku prepoznavanja, dosluha: kao zajednički teritorij. No također mi se čini da kod druge osobe tražimo i nešto što u nama postoji samo u nedoraslu obliku, u zametku ili prigušeno. Tako smo se skloni povezati s onima koji su uspjeli razviti neki način življenja kojemu sami neuspješno težimo.

Znam čemu se kod svake prijateljice divim. Za svaku bih od njih mogla reći što nju krasí, a ja nemam, ili imam premalo.

L. je u mojim očima zacijelo utjelovljivala neki oblik samopouzđanja, promišljenosti i samouvjerenosti za koji sam se ja osjećala zakinutom.

L. je dolazila gotovo svako popodne.

L. je bolje nego itko drugi znala pogoditi kako sam raspoložena i čime se u glavi bavim, činilo se da unaprijed zna za događaje koji me se tiču. Nijedna od mojih prijateljica nikad na mene nije imala takav utjecaj.

L. je sve pamtila. Od našeg je prvog susreta registrirala najbeznačajnije dogodovštine, najsitnije pojedinosti, datume, mjesta, u razgovoru uzgred spomenuta imena. Došlo mi je da je pitam pravi li bilješke poslije svakog sastanka. Danas znam da je njoj to bio automatizam, svojevrsna selektivna hipermnezija.

Doista mi se činilo da je L. jedina shvatila razmjere bitke koju sam vodila: vjerojatno bi tko rekao da su na kocki bile bezvezarije – neće svijet propasti ako ja ne napišem knjigu – ali L. je shvatila da je meni tu težište.

L. mi je postala nužnom, prijeko potrebnom. Bila je prisutna. I možda sam to trebala: da nekoga zanimam isključivo ja. Ne nosimo li svi u sebi tu ludu želju? Potječe iz djetinjstva, a morali smo je se odreći, katkad i prebrzo. U zreloj dobi svjesni smo da je egocentrična, pretjerana i opasna. A ipak joj katkad podlegnemo.

L. je zacijelo popunjavala prazninu koje nisam bila svjesna, smirivala je strah kojemu nisam znala dati ime.

L. je na površinu izvlačila ono što sam mislila da sam potisnula ili zaliječila.

Kao da je L. ispunjavala onu neutaživu potrebu za utjehom koja živi u svakom od nas.

Nisam trebala novu prijateljicu. No kako smo sve više razgovarale i uz njezinu postojanu brižljivost prema meni, naposljetku sam povjerovala da me jedino L. može razumjeti.

Jednog me jutra L. nazvala veoma rano. Glas joj je bio manje staložen nego inače, činilo mi se da se blago zadihala. Zabrinula sam se pa je priznala da je nešto muči, ništa strašno, ali zamolila bi me uslugu: mogu li je primiti na stan dva-tri tjedna dok ne uspije naći novi za najam?

L. se kod mene pojavila sljedećeg ponedjeljka. Pratio ju je mladić od svojih dvadesetak godina. Momak je plijenio pogled visinom, neobično dugim trepavicama, mladenačko nehajnim gestama. Bio je lijep.

Našli su se kod nje nešto prije i pomogao joj je da prenese četiri zamašna kovčega koje je odlučila donijeti. Čim je stigao, ponovno se spustio da pokupi kovčega koje je ostavio u prizemlju. Odložio ih je pred vratima pa se opet sjurio niza stube po nekoliko torbi iz L.-ina auta. Stanujem na šestom katu bez dizala, no to momku očito nije bila tlaka.

Kad sam vidjela koliko prtljage ima, pomislila sam da je L. računala da od viška glava ne boli. Pretpostavila sam da sa sobom sigurno nosi dobar dio garderobe, a zacijelo je ponijela i materijal za određen broj projekata da može raditi.

Kad se momak i treći put popeo, ponudila sam mu kavu. Okrenuo se prema L. da vidi hoće li odobriti, ali L. se pretvarala da ne vidi pitanje u njegovu pogledu. Nakon nekoliko sekunda momak je odbio.

Kad su se vrata zatvorila, pitala sam L. tko je to bio. Nasmijala se. Kakve to veze ima? Nikakve, odgovorila sam, samo sam znatiželjna. L. mi je rekla da je prijateljičin sin. Nije mu izgovorila ime, nije mu zahvalila, takoreći ga nije ni pozdravila.

L. sam odlučila smjestiti u Paulovu sobu. Sjećam se da joj se boja zidova silno svidjela. Dala sam joj vremena da se raspakira. Ispraznila sam nekoliko polica i dio ormara s vješalicama da može pospremiti stvari. Uredila sam krevet i oslobodila pisaći stol, na koji je brže-bolje postavila laptop. Preostalo joj je još veoma malo vremena da dovrši glumičinu autobiografiju u roku koji je zadao nakladnik, zato nije mogla

smjesta početi tražiti novi stan. Nikad nisam doznala zašto je morala tako naglo izići iz onoga starog.

Uskoro sam shvatila da je L. k meni donijela gotovo sve što je imala, osim pet-šest kutija koje je uspjela spremi u podrum susjede s donjeg kata. L. nije posjedovala nijedan komad namještaja, objasnila mi je, sve je prodala nakon muževe smrti (nekoliko je puta istaknula to *sve*, da naznači kako nijedan predmet nije promaknuo čistki). Otad je uvijek unajmljivala namještene stanove. Nije se htjela opteretiti, a pogotovo nije htjela puštati korijenje. S druge je pak strane L. imala odjeću. I to gomilu odjeće, kako je spremno priznavala.

Od prvih tjedana koje je L. kod mene provela ne pamtim bogzna što.

Vjerojatno zato što ju je tekst na kojem je radila uvelike zaokupljao i rijetko je izlazila iz sobe. Kroz vrata sam čula kako sluša i preslušava snimke razgovora, sirovu, kolebljivu, katkad i zbrkanu građu na osnovi koje je pisala. Zaustavila bi se na nekoj rečenici, premotala, krenula ispočetka. Mogla je deset puta preslušati isti odlomak, kao da onkraj riječi nastoji dohvatiti nešto što se ne može izreći i što mora odgonetnuti. Napunila bi čajnik vrućom vodom i četiri-pet sati ne bi izlazila iz sobe, u tišini koju ništa nije remetilo. Nisam čula da joj stolica klizi parketom, nikad nisam čula kako hoda da protegne noge, nisam čula da se nakašljala ili otvorila prozor. Divila sam se njezinoj sposobnosti koncentracije.

Nadala sam se da će mi sustanarstvo s L. pomoći da se vratim na posao.

Često mi se činilo da je jednostavnije raditi pokraj nekoga. U relativnoj samoći. Draga mi je pomisao da je nedaleko od mene netko u sličnom položaju i ulaže isti napor koncentracije. Zato sam kao studentica toliko vremena provodila u knjižnici.

No unatoč L.-inoj revnosti za radnim stolom, ja sam se i dalje vrtjela u krug.

Danas ne bih znala reći čime sam se bavila, vrijeme mi je prolazilo bez problema i bez prave dosade, ali bez ikakva ploda.

Tijekom jutra bih pripremila kakvu salatu ili tjesteninu za L. i sebe.

Oko 13 sati pozvala bih je pa bismo na brzinu ručale za kuhinjskim stolicem, jedna nasuprot drugoj.

Zatim bih išla na duge samotničke šetnje. Umotala bih se u golemi narančasti šal koji mi je L. darovala kad se doselila i samo bih hodala. Sanjala sam o knjigama koje više nisam bila u stanju pisati. Smucala sam se gradom dok ne bi pala noć. Po povratku s tih lutanja, redovito bih na kraju prošla kroz parkić u koji sam vodila Louise i Paula kad su bili maleni. U doba kad se dječje igralište već ispraznilo, stajala bih kao ukopana pred toboganima ili životinjama za njihanje, pokušavala bih ponovno dočarati njihova dječja lica, čuti njihov smijeh, škripu gruba pijeska po cipelicama, vidjela bih boju njihovih kapa, nesigurnu ravnotežu prvih koraka. Tu se dogodilo nešto što ne možeš zadržati za sebe.

Navečer bih katkad čula L. kako telefonira. Razgovori su bili prilično dugi, čula sam ton, ali ne i sadržaj. Katkad bih je čula i kako se grohotom smije. Budući da nikad nisam čula da joj mobitel zvoni ili vibrira, sjećam se da sam se zapitala razgovara li L. sama sa sobom.

Kad se doselila k meni, L. je na kraju sve preuzela na sebe – poštu, izjave, doprinose, sve u svemu, sve za što treba uključiti računalo ili uzeti olovku u ruku. Što se meni činilo nesavladivim, ona bi riješila u roku od nekoliko minuta.

Kad bi umjesto mene odgovarala na pisma, navečer bi mi podnijela kratko izvješće: odbile *smo* tu i tu stvar, dobile *smo* produženje roka za neku drugu, pisanje kratkoga kazališnog komada za kazališni festival *Paris des Femmes* odgodile *smo* za dogodine.

L. je prikrivala moju slabost. Ja nisam bila sposobna napisati ikakav tekst, a ni držati kemijsku u ruci duže od tri minute, no naposljetku sam se sasvim dobro snalazila.

Odoljevale *smo*.

Kad bi L. izišla što obaviti ili na kakav sastanak, redovito bih podlegla napasti da uđem u njezinu sobu. U roku od nekoliko sekunda pogled bi mi preletio sve – odjeću preko stolice, cipele poredane ispod radijatora, posao koji je ostavila širom. Zapravo me to najviše zanimalo i zacijelo sam tu bila najviše indiskretna: promatrala sam listove skica rasprostrte na radnom stolu, s ispravicima olovkom, pune mrvica od gumice, samo sam preko njih prelazila rukom, bez čitanja. I žučkaste krugove koje je na papiru ostavila njezina šalica čaja.

Promatrala sam taj prostor koji je prisvojila, očite znakove rada u tijeku, bilješke, *post-itove*, otisnute i ispravljene listove, i ne samo da mi je sve to bilo tuđe, nego je pripadalo nekom svijetu koji nisam poznavala, kamo nisam imala pristup.

U to je doba L. počela nešto što sam ubrzo prozvala *obredom knjižnice*. L. bi nekoliko puta na tjedan navečer nekoliko minuta proučavala knjige na policama u mojoj dnevnoj sobi. Nije samo rastreseno pregledavala hrptove poput većine ljudi. Dala bi si vremena da pomno prouči svaki niz, katkad bi izvukla koju knjigu da je dodirne. Katkad bih vidjela kako joj se lice opušta u odobravanju, katkad bi se namrštila, očito ljuta. I uvijek bi došao trenutak kad bi me iznova pitala jesam li sve to pročitala. Jesam, gotovo sve što je tu, ponovila bih, osim tu i tamo koje knjige. Tu bi L. krenula prstom od knjige do knjige i naglas čitala naslove, kao u jednoj rečenici, golemoj i bajnoj rečenici čiji smisao nisam mogla dokučiti. Jesam li pročitala izjavu, ako jedne zimske noći neki putnik, savršenu sreću, morsku obalu, ne jednog dana, zamrznutu ženu, sobu odjeka, momačke snove, živote ptica, litice, zimu, jučer, poslije, sada, kako ti izgledam, piruetu, milost i rasplet, izum samoće, pričajte mi o ljubavi, ovo stvarno kao da je raj, moli za nas, sjećanja, velike valove, kako sam je volio, što sam volio, krikove, tijelo, petak navečer, papirnate zmajevе, izvor nasilja, nebitelj, šetnju, odlomke, na fotografiji, *in memoriam*, sestre, međučin, sitne živote, noćne ophodnje, sinko moj, tuđu kožu, svaku sličnost s ocem, Joséphine, seksualnu noć, početak, dio

koji nedostaje, mrtvu šaku, kišu prije nego što padne, između šumova, Protivnika, suhih očiju, zapisnik, polet, budućnost, crvenu bilježnicu, zamjenika, preosjetljive, otrovno, djetinjstvo, igraj kako moraš, zaboravljenu uspomenu na kožu.

Delphine!

Ne odgovaraš i to je dokaz koliko te sigurno sram. A ima te i zašto biti.

Ti ljude strašiš. Čim vide kako si odjevena, kako se držiš, čim ti promotre geste i vide taj podmukli pogled. I to nije ništa novo. Od malih nogu strašiš ljude, osjete da s tobom nešto nije u redu, to se vidi na kilometre i nije se popravilo. Sjebana si kao nitko, sirotice moja.

Što se marketinga tiče, nema što, tu si maher. Ambalaža ti leži. Prvo si prodala majku pa si se spetljala s voditeljem emisije o književnosti da se izreklamiraš, kapa dolje, to ne može svatko. Jadnik sigurno ima teške seksualne probleme kad je završio s takvom ženom. A ti još misliš da te voli? Misliš da takav muškarac može voljeti ženu poput tebe? Kad te nogira, pretpostavljam da ćeš o tome napisati knjigu. Pravu kurvinjsku, kako ti već znaš. Daj mu moj broj, da mu ispričam dvije-tri stvari.

Oko sebe si učinila mnogo zla, itekakvu štetu.

Znaš zašto?

Jer ljudi vjeruju onomu što se tiska. Misle da je to istina.

I to je odvratno.

Vratila sam tipkani list u omotnicu i spremila je s ostalima. Preko telefona spomenula sam Françoisu, bez potankosti, rekla sam mu da sam primila novo pismo, još nasilnije od prethodnih. Uvjerila sam ga da nije ništa strašno, da će kad-tad prestati.

Mislim da tog časa nisam rekla L.

Jednog jutra, dva-tri dana poslije, ustala sam, odjenula se, pripremila kavu i tu sam se odjednom, bez ikakva razloga, rasplakala. L. je sjedila preda mnom, primijetila sam paničan izraz na njezinu licu pa sam ustala

i pobjegla u svoju sobu. Plakala sam nekoliko minuta, nisam mogla prestati.

Pisma su mi kolala tijelom: kao žuč. Od prvog-prvcatog. Naposljetku su pustila otrov, otrov spravljan za polagano otpuštanje, koji prolazi kroza sve imunosne zapreke.

Kad sam ponovno izišla, L. mi je pružila paketić papirnatih rupčića. Pripremila je čaj. Položila mi je ruku na nadlakticu, očito ju je pogodilo.

Smirila sam se i ona je tražila da joj pokažem pisma. Ponovno ih je pročitala u redosljedju kojim su stigla i s gađenjem krivila usne. Proučavala je papir kao da bi joj on mogao dati neki odgovor, vrebala je najmanju sitnicu koja bi mogla odati autora. I adresa i tekst bili su tipkani na pisaćem stroju, a pisma uložena u standardne omotnice i poslana iz različitih pariških četvrti. Više se od toga nije dalo izvući.

L. je našla prave riječi da me smiri, da smanji dramatičnost situacije. Da postavi stvari na mjesto. Ne smijem sve miješati, sve doslovno shvaćati. L. me podsjetila na tople poruke koje mi je nakon objavljivanja knjige slao niz članova obitelji. To ne znači da je njima bilo lako, nego da su shvatili. Knjiga nije ugrozila ljubav. U pojedinim ju je slučajevima možda i pojačala. Jest, naravno, autor mi je očito netko blizak. Netko komu sam se zamjerila davno prije knjige. Netko tko je preživakavao mržnju i srdžbu i sad je našao priliku da ih iskali.

L. to nije bilo žalosno. Naprotiv. Moja je knjiga nešto izazvala, omogućila je tom nasilju da se očituje. Nasilju koje je postojalo otprije. U tome i jest poziv književnosti, njezin djelatni poziv, i sva sreća. Jest, dobro je da književnost ima posljedice u životu, da izaziva srdžbu, prijezir, ljubomoru. Nešto se zbiva. U središtu smo stvari. I ta me pisma trebaju vratiti na ono bitno.

L. je vjerovala da je nasilje u obiteljskim i privatnim odnosima izvor književnog nadahnuća. Opetovano je preda mnogom razlagala tu teoriju. Prikriveno ili očitovano, nasilje je jedan od nužnih uvjeta za stvaranje. Njegova polazišna točka.

Pisma mi škode. To je utvrdila kao činjenicu i bilo joj je žao. Shvaćala je. Pisma me podmuklo izjedaju jer su uperena protiv djeteta koje sam

nekoć bila, ali i protiv žene u koju sam se prometnula. Jer me proglašavaju krivcem. Podsjećaju me na izvor nasilja.

L. je šutke pročitala posljednje pismo i onda je ponovno progovorila.

– Točno, ljudi vjeruju onomu što piše, i neka. Ljudi znaju da ćeš samo s pomoću književnosti doći do istine. Ljudi znaju kakav ceh plaćaš kad pišeš o sebi, znaju prepoznati što je iskreno, a što nije. I vjeruj mi, nikad se ne prevare. Da, *ljudi*, kako kaže tvoj prijatelj, hoće istinitost. Hoće znati da je to postojalo. Ljudi više ne vjeruju fikciji i štoviše, otvoreno rečeno, zaziru od nje. Vjeruju primjeru, svjedočanstvu. Pogledaj oko sebe. Pisci rabe vijesti crne kronike, množe introspektivne i dokumentarne tekstove, bave se sportašima, nitkovima, pjevačicama, kraljicama i kraljevima, istražuju vlastite obitelji. Što misliš, zašto? Jer je to jedina opravdana građa. Zašto bi se vratila korak unatrag? Ne bij pogrešnu bitku. Samo je jedan razlog zašto bježiš i tobože se vraćaš fikciji: odbijaš pisati svoju fantomsku knjigu. Da, oprost, vraćam se na to, ali ti si je spomenula, ja ništa ne izmišljam. I upravo si je tako nazvala, ponovno sam pročitala onaj intervju, možeš i sama pogledati, lako ćeš ga naći na internetu. Osoba koja ti piše zapravo se boji da ćeš krenuti iznova. Pisma bi ti trebala otvoriti oči, dati ti električni šok koji trebaš da skupiš snagu i hrabrost i sučeliš se s onim što te čeka. Pisanje je borilačka vještina. Uključuje rizike, čini te ranjivom. Inače ne vrijedi ništa. Možeš se izložiti opasnosti jer sam ja tu. Tu sam, Delphine, neću te napustiti. Ostat ću uz tebe, vjeruj mi, dokle god bude trebalo. I nitko ti ništa neće moći.

Kad bi L. krenula u svoj monolog, nema tog argumenta koji bi mogao doprijeti do nje. Saslušala sam je bez riječi. Čekala sam da dovrši da odgovorim. I opet mi je silom prilika laknulo kad sam vidjela koliko te stvari uzima k srcu. Obratila sam joj se nježno, kao iscrpljenu djetetu kad se bojiš da će se ražestiti:

– Da, istina, imaš pravo. Sjećam se. Govorila sam o toj skrivenoj knjizi, knjizi koju ću možda napisati. Nisam isključila

mogućnost da ću joj se jednog dana vratiti u ovom ili onom obliku. Ali ne ovog časa. Moj me rad vodi u drugom smjeru. Ne želim...

L. me prekinula.

– Kamo? Kamo te vodi? Koliko ja vidim, zasad te nije nikamo odveo.

Nisam odgovorila. Imala je pravo.

I činjenica jest da je bila tu. Samo je ona doista bila tu.

Mislim da me te večeri ili sutradan L. spasila od gušenja. Poslije smo tu zgodu često spominjale kao *večer kad mi je L. spasila život*. Uživale smo u patetičnosti te rečenice i dramatičnu tonu, kao da je riječ o nekom šundu, o pseudoepskoj epizodi našeg prijateljstva. No u biti smo obje znale da je upravo tako i bilo: L. mi je spasila život.

Bile smo zajedno u kuhinji i baš smo kanile večerati kad sam progutala cijeli slani badem i otišao mi je ukrivo. I prije bih se znala zagrcnuti, ali nikad do te mjere. Badem je bio osobito velik, osjetila sam kako mi ide u dušnik, iz grla mi se čuo neki zabezeknuti hropac, odmah sam ostala bez zraka. Pokušala sam kašljati, pa progovoriti, ali nikakva protoka nije bilo, ni tračka zraka, kao da je netko jednim potezom zavrnuo slavinu. Pogledala sam L., u očima sam joj vidjela trenutak kad je shvatila što se zbiva nakon što je prvo pomislila da je riječ o neslanoj šali. Tri-četiri puta neuspješno me udarila po leđima, a onda je stala iza mene, obgrlila me rukama i odrješito mi zabila šaku u želudac. Pri drugom je pokušaju badem izletio i vratio mi se zrak. Kašljala sam dvije-tri minute, dušnik mi je gorio i odjednom mi je došlo da povratim. Iz očiju su mi tekle suze boli i olakšanja. Malo-pomalo došla sam do daha i pokupila badem koji je pao na pod.

L. me pažljivo gledala, iščekivala je potvrdu da je sve opet u redu.

Nakon nekog vremena počele smo se smijati, sve glasnije i glasnije. I tad me L. prvi put zagrlila. Osjetila sam kako joj tijelo dršće i da se prepala baš kao i ja.

Poslije mi je L. rekla da je položila prvu pomoć, ali da nikad nije imala priliku izvesti Heimlichov zahvat, metodu oslobađanja dišnih

putova koju je američki liječnik izumio sedamdesetih godina, a inače je, pojasnila mi je, poučavaju na lutkama. Iskustvo joj se silno svidjelo.

Sljedećih sam dana imala nekoliko noćnih mora. Jedne me noći probudio vlastiti krik, nalik na one koji su parali noć kad sam kao srednjoškolka sanjala da me netko guši jastukom ili mi puškom puca u noge.

Od primitka pisma noći su mi napučili poderani papiri, spaljene knjige, istrgnuti listovi. U spavaćoj bi mi sobi iznenada odjeknule riječi srdžbe, zgražanja, bijesno mrmljanje koje bi me naglo trgnulo iz sna. Sjećam se i mahnita, neopisivo okrutna smijeha koji me jedne noći probudio i trebalo mu je nekoliko minuta da zamre i nakon što sam širom otvorila oči.

Ostala bih sjediti u krevetu, sva u znoju, uvjerena da se sve to stvarno dogodilo. Morala sam upaliti svjetlo i ponovno vidjeti poznate predmete svoje sobe da mi se rad srca uspori. Tad bih nečujno ustala, bosih nogu po parketu pa po pločicama, da se umijem ili pristavim biljni čaj. Ostala bih sjediti u kuhinji sat-dva, dok se slike ne rasprše, i tek bih tada mogla opet leći.

Mislim da sam u to vrijeme pročitala sve dječje slikovnice koje su Louise i Paul sačuvali. Opetovano smo razgovarali o tome da ih odnesemo u podrum, ali nitko se od nas nije na to mogao odlučiti i slikovnice su ostale u njihovim sobama do dan-danas, kad imaju dvadeset godina. Usred noći oprezno bih okretala stranice sva sretna da opet vidim ilustracije koje su im obilježile djetinjstvo i tekstove koje sam im stoput pročitala naglas. Zapanjila sam se kako te slikovnice moćno bude uspomene. Svaka je priča oživljavala one mile trenutke prije spavanja, osjetila bih kako se njihova sitna tijela pripijaju uz moje,

baršunastu mekoću njihovih pidžama, sjećala sam se svoje intonacije u svakoj rečenici, riječi koje su im se osobito sviđale i koje sam katkad morala ponoviti deset, dvadeset puta – sve je to izbijalo na površinu, nedirnuto.

Gotovo svake noći, između četiri i pet sati ujutro, iščitavala sam priče o medvjedima, zečevima, zmajevima, o plavom psu i muzikalnoj kravi.

Sjećam se da se jedne noći L. probudila i našla me u kuhinji, zadubljenu u slikovnicu Philippea Corentina koju je Louise obožavala: priču o mišjoj obitelji koja živi navrh bibliotečnog ormara i hrani se knjigama. Louise je oduševljavala ideja da netko može jesti knjige, osobito kad junakova majka od sina koji kreće na ekspediciju s bratićem naruči: “Donesite mi dva lista *Pinokija*. Tvoj ih otac obožava na salatu!” I opet se čuo smijeh malene Louise. Te sam rečenice znala napamet, možda sam ih čak šaptala sa smiješkom na usnama kad mi je L. prišla. Natočila je vodu u kuhalo, prekopala po kuhinjskom ormaru u potrazi za vrećicom biljnog čaja pa je sjela. Gadjljivo je prelistala slikovnicu, držala ju je podalje od sebe (miševi su bili stilizirani i u bojama, ali ipak su bili miševi) pa me upitala:

– Što misliš, o kakvoj je alegoriji riječ?

Nisam shvaćala na što cilja. Nastavila je:

– Miševi se hrane knjigama, kao da je riječ o priprostu papiru: nije li to način da se kaže da je fikciji odzvonilo, ili da je barem izgubila svoj uvriježeni poziv?

– Ali to s tim nema veze, odgovorila sam. Knjiga uopće nije o tome! Ako ima neku poruku, ona nema veze s tim.

– Da? A što je poruka, prema tvom mišljenju?

L. mi je pokvarila trenutak nostalgije i teško sam prikrivala zlovolju. Osim toga, nisam imala ni najmanju želju u tri ujutro razglabati o skrivenu smislu *Nemogućeg Miškovića*, slikovnice za čitalačku publiku od tri do šest godina.

Krenula sam kao da ću ustati, ali L. me zadržala:

– Ne želiš sagledati kontekst. Kao i u svemu, Delphine, odbijaš cjelovitu sliku stvari, zadovoljiš se jednim detaljem na koji se usredotočiš.

Osjećala sam se napadnutom. Uzvratila sam najnižim mogućim udarcem i istog časa kad sam joj postavila pitanje, došlo mi je da propadnem u zemlju od srama:

– Nego, kad smo kod konteksta, kako ti ide traženje stana?

Ne samo da to nije bilo dostojno našeg odnosa, nego uopće nisam željela da ode.

– Ako ti je moja prisutnost teret, samo reci i smjesta ću otići.

Ustala je da odloži šalicu u perilicu za posuđe i šećer u ormar, pokreti su joj bili nagli, odavali su da je ljuta.

Ostala sam sjediti, skamenila sam se kakvu sam joj glupost rekla. Sad je stajala kraj moje stolice i nagnula se prema meni.

– Pogledaj me, Delphine. Neću ti dvaput reći. Samo reci i gubim se. Prije nego što svane. Samo reci, i više nikad nećeš čuti za mene.

Zamalo sam prasnula u živčan smijeh. I upitala ju je li učila glumu u Actor's Studiju s Pacinom ili Brandom. U njezinim se riječima čula prijetnja na koju se nisam mogla oglušiti. Pokušala sam razblažiti situaciju.

– Oprosti, nisam to htjela reći, glupo je. Znaš da možeš ostati koliko god hoćeš.

L. je opet sjela kraj mene. Duboko je udahnula.

– Počet ću tražiti čim predam tekst. Ne brini se.

Taj razgovor više nikad nismo spomenule.

Za nekoliko dana, kad je L. dovršila glumičinu knjigu, otvorile smo bocu šampanjca roze. L. je knjigu predala u roku, urednik joj je čestitao na obavljenju poslu, a glumica je bila ushićena.

Te mi je večeri L. otkrila autorski hir od kojeg nikad nije odstupala. Na kraju svakog teksta koji bi dovršila pod tuđim imenom napisala bi

riječ kraj sa zvjezdicom (nekakvim asteriskom koji ne upućuje ni na kakvu bilješku). U ugovoru je tražila da taj potpis bude na kraju knjige. To je bio njezin mig, robna marka, svojevrsan žig za koji je samo ona znala.

Nježno sam joj se rugala, meni je to bilo zastarjelo: danas u knjigama rijetko nađeš riječ kraj.

– Pa vidi se da je gotovo, – šalila sam se, – dalje nema stranica!

– Ne, ne vjerujem. Mislim da čitatelj voli da mu se to kaže. Riječ kraj pomogne mu da iziđe iz osobita stanja u kojem se našao, vraća ga u vlastiti život.

Dobar dio noći slušale smo stare ploče. Pokazala sam L. kako se pleše ska jer se pretvarala da je zaboravila.

L. je sjedila na kauču i smijala mi se kako poskakujem po dnevnoj sobi, a onda je ustala i počela me oponašati. Vikala je da se čuje preko glazbe:

– Tko se sjeća da je ska postojao? Tko se sjeća *Specialsa* i *Selectera*? Što ako smo mi jedine?

Mnogi su ih se sjećali. Naši vršnjaci, ili koju godinu stariji ili mlađi. Zar generaciju na prvome mjestu ne povezuje upravo zajedničko sjećanje koje se sastoji od hitova, džinglova, špica? Kinoplakata koji ti se urežu u sjećanje, glazbe, knjiga? Ali da, ako ona hoće, na jednu večer možemo vjerovati da još samo mi znamo plesati ska, da još samo mi znamo riječi pjesama *Missing Words* i *Too Much Pressure* koje smo sad revale na sav glas s rukama u zraku: gledala sam kako se zrcalimo u staklu i odavno se nisam toliko smijala.

Jednog dana, dok je L. bila vani, nazvala me neka novinarka radija France Culture koja me željela intervjuirati u vezi s nekim starim romanom. Pripremala je temat o traumama na radnome mjestu i zanimalo ju je kako sam napisala taj tekst, kako sam skupljala građu.

Ne znam zašto sam pristala. Možda da dokažem da sam u stanju nešto obaviti sama. Mimo L. Ovaj put mogu odgovarati bez nje, ovo joj izmiče. Primijetila sam kako mi se s vremenom, ili, bolje rečeno, s odmakom, način na koji govorim o vlastitim knjigama razvija. Kao da u potki imaju nešto – neki reljef ili motiv – koji mogu razabrati samo izdaleka. Zanimalo me kakav se uzorak profilirao u tkanju te knjige i bilo mi je drago što još nekoga zanima. Osim toga, ako do daljnjega nisam u stanju pisati, još mogu govoriti.

Dva dana poslije novinarka mi je došla na vrata. Običaj joj je bio da ljude snima kod kuće, u njihovu okruženju, rabila je razmjerno laganu opremu, objasnila mi je telefonski, da gostima dođe ususret, u njihovu svijetu. Na osnovi razgovora poslije montira prilog koji će emitirati u emisiji.

Djevojka je stigla baš kad smo završile ručak. L. je bila zlovoljna, nije odobravalala što i dalje govorim o knjigama koje nisu zaslužile da se na njih vraćam.

L. je nestala u svojoj sobi i prije nego što sam primila novinarku. Djevojka je odlučila da će snimati u dnevnoj sobi, zamolila me da odškrinem prozor da imamo zvučnu podlogu pa mi je objasnila tijek razgovora. Popile smo kavu, ona je uključila uređaj. Ispričovijedala sam joj kako mi je sinula zamisao za tu knjigu, jednog umornog jutra na liniji

D prigradskog vlaka, i kako sam na njoj radila. Zatim smo gotovo sat vremena razgovarale o svemu i svačemu, novinarka je bila srdačna, koliko se sjećam, govorile smo o mojoj četvrti, gdje je i ona živjela prije nekoliko godina, o pokojem filmu o nasilju u odnosima na radnome mjestu koji se prikazivao u kinima, a zatim je razgovor skrenuo prema manje ozbiljnim temama. U jednom trenutku, nakon što smo se i jedna i druga nasmijale, učinilo mi se da sam čula kako se otvaraju vrata L.-ine sobe i pomislila sam da je zanima u kojoj smo fazi.

Malo poslije otpratila sam djevojku do vrata. Izvadila je rokovnik da mi kaže kojeg će točno datuma emitirati emisiju. Jedna smo drugoj stisnule ruku, zatvorila sam vrata i osjetila sam da L. stoji iza mene, posve blizu. Kad sam se okrenula, L. mi je prepriječila put. Načas sam pomislila da sam učinila neku nepopravljivu pogrešku, da više nemam pristup u vlastiti stan. No L. se odmaknula da me pusti da prođem i pošla za mnom do dnevne sobe, poput kakve prijekorne sjene.

– Imaš novu prijateljicu?

Nasmijala sam se.

– Misliš da vas nisam čula?

Na licu sam joj tražila osmijeh koji bi mi potvrdio da je riječ o šali, ali izraz mu je samo potvrdio ton riječi. Nisam stigla reagirati.

– Ako misliš da ćeš se tako izvući, varaš se. Da, čula sam vas, Delphine, i sva ta ispipavanja čime se baviš, “znači, vraćate se fikciji?” (gestom je rečenicu stavila u navodnike), ma što se to nje tiče, tko nju pita kakvim se novinarstvom bavi, s tim svojim Nagrinim snimačem od dva soma, i tko je ona da o tome ima neko mišljenje, je li ga itko tražio?

Na licu kao da joj je podivljao najsitniji mišić. L. mi je zamjerala što sam toj djevojci posvetila toliko vremena, što sam se s njom smijala i pustila da se druženje otegne kroz blago popodne. Optuživala me da se blamiram, da sam tašta. Da je sa mnom tako razgovarao muškarac, smjesta bih pomislila da je riječ o ljubomornu ispadu i na cijelu stvar po kratkom postupku stavila točku. Kao da mi čita misli, malo se smekšala.

– Oprosti. Ljutim se kad vidim da gubiš vrijeme. Nije osobno. Znaš kako bi mi drago bilo da se vratiš pisanju. Zato kad-tad moraš priznati da nemaš blage veze s književnicom u kakvu te žele prometnuti. Odgovara im da ti prilijepe etiketu i da ostaneš u tim okvirima. Ali ja te poznajem. Samo ja točno znam tko si i što možeš napisati.

Ne znam zašto, možda zato što mi je prije bilo lijepo, a ona mi je sve pokvarila, prasnula sam:

– Ali zar tebi nije jasno da nemam pojma kakva sam književnica? Nije ti jasno da mi više ništa ne ide, da krepavam od straha? Ne shvaćaš da sam došla do kraja i da dalje nema ničega, ničega, ničega, ničega? Ideš mi na jetra s tim tvojim pričama o fantomskoj knjizi, nema je, nema nikakve skrivene knjige, zar ne shvaćaš? Nema ničega na dnu šešira, a ni iza zastora, nema tabua, nema ni blaga ni zabranjenih tema! Ima praznine, to da. Dobro me pogledaj, uz malo sreće, vidjet ćeš kroza me.

Uzela sam kaput i izišla. Morala sam na zrak.

François je predugo izbivao, nedostajao mi je. Nasumce sam hodala ulicama. Mislim da sam poslije otišla u kino, nisam posve sigurna. Ili sam možda završila u nekom kafiću.

Kući sam se vratila navečer, oko 19 sati. Stanom se širio miris kuhanog povrća i pilećeg temeljca. L. sam našla u kuhinji s pregačom oko struka, kuhala je juhu. Sjela sam kraj nje. Nekoliko sam je minuta promatrala bez riječi. Zadigla je kosu ukosnicom, nekoliko joj je pramenova pobjeglo i virilo iz punđe: L.-ina frizura inače nije bila tako neuredna. Odjedanput mi se učinila sitnom, smanjenom, a onda sam primijetila da je na pločicama bosa i pomislila sam da je prvi put vidim bez visokih potpetica. Nasmiješila mi se, nismo jedna drugoj rekle ni riječ. I ja sam se njoj nasmiješila. Pećnica je bila uključena, kroza staklo sam razabrala neko gratinirano jelo. L. se očito naradila u kuhinji. Kupila je i otvorila bocu vina. Kao da se sve vratilo u normalu. Osjetila sam ugodu. Od popodnevnog je izgreda ostala samo čudna, neodređena uspomena, više nisam bila posve sigurna da je tog razgovora uopće bilo. U toplini prostorije miješali su se mirisi. Sjela sam. L. mi je natočila čašu vina.

Kad se povrće skuhalo, gledala sam kako ga L. prebacuje u posudu blendera. Dodala je malo temeljca pa je pokušala uključiti uređaj. Jedanput, dvaput. Bez uspjeha. Vidjela sam kako je iskopčala i ponovno ukopčala blender. S uzdahom je provjerila jesu li osovina i uređaj čvrsto sklopljeni. Pregledala je oštricu na završetku, vrhom prsta provjerila je okreće li se. I onda je sve ponovila ispočetka: sklopila je uređaj dio po dio, ukopčala ga, pokušala ga uključiti.

L. se doimala veoma mirnom. Zabrinjavajuće mirnom.

Ponudila sam da ću ja pogledati kad je L. digla blender iznad glave i njime tresnula po radnoj plohi. Gestu je ponovila u bijesu u kakvom je još nikad nisam vidjela i svom je snagom udarala uređajem dok se blender nije rasprsnuo u nekoliko komada. Oštrica rezača pala mi je do nogu.

L. je naglo stala. Naslonila se na stol, zadihana, promatrala je krhotine uređaja koje su se rasule po podu. Učinilo mi se da joj je bijes splasnuo, no tada je u posljednjoj navali srdžbe zgrabila valjak za tijesto i dvama udarcima smrvila ono što je ostalo od naprave.

Zatim je digla pogled prema meni. Nikad prije nisam vidjela to pobjedonosno i divljačko svjetlucanje koje joj je te večeri plamsalo u očima.

Od tog dana nadalje više nije bilo riječi o njezinoj potrazi za stanom. Ja nisam ništa pitala, nisam davale nikakve znakove nestrpljivosti. Mislim da se tijekom tog razdoblja L. nije ni pretvarala da traži novi stan. Više nismo potezale tu temu, kao da je bilo riješeno da ostaje dugoročno.

Mimo ispada s blenderom (L. je odmah sutradan kupila novi), L. je bila mirna i staložena.

Bila je brižna, uviđavna, nije ništa ostavljala za sobom. Redovito je odlazila u nabavu, kupovala kad bi čega ponestalo. Naše se sustanarstvo podrazumijevalo i u domaćinstvu nikad nismo imale nikakve nesuglasice.

L. se stopila sa pozadinom, kao da je oduvijek tu. Ne mogu poreći da mi je njezina prisutnost bila svojevrsna utjeha. Bile smo bliske. Bile smo saveznice. U svakom smislu te riječi. Povrh međusobna razumijevanja, L. sam otkrila tajnu koju nitko drugi nije znao. Samo je ona znala da više nisam u stanju napisati ni slova, ni držati olovku u ruci. I ne samo da je znala, nego me *pokrivala*. Zamjenjivala me da nitko ne posumnja. L. je u moje ime odgovarala na administrativnu i profesionalnu poštu koju sam i dalje primala.

Odbijale *smo* sastanke, ponude za pisanje tekstova.

Odbijale *smo* govoriti o temama za koje se često traži mišljenje pisaca.

Radile *smo* punom parom.

Danas to moram priznati. Svjesna sam da će osobe kojima sam tijekom tog razdoblja odgovarala pismenim putem, dok budu ovo čitale,

shvatiti da to nisam bila ja. U inboksu ili među pismima naći će pismo ili mejl s mojim potpisom, ali ja od toga nisam napisala ni riječ.

Molim ih da budu tako dobri i oprostite mi.

To je sustanarstvo očito omogućilo L. da zapečati svoju vlast i ne bih mogla reći da sam joj se bogzna kako oprla. Bilo bi mi drago da mogu napisati kako sam se borila, suprotstavljala, da sam pokušala pobjeći. Ali mogu samo jednostavno ustanoviti: prepustila sam se L. jer mi se činilo da me ona jedina u stanju izbaviti s dna.

Katkad mi je pred očima pomalo izlizana slika pauka koji je strpljivo satkao svoju mrežu ili hobotnice s bezbroj pipaka koja me zarobila. Ali to nije bilo to. L. je prije bila neka lagana i prozirna meduza koja mi je djelomice prelijepila dušu. Dodir je ostavio opeklinu, no golim se okom nije vidjela. Otisak mi je naoko ostavio slobodu pokreta. Ali vezao me za nju daleko više nego što sam mogla zamisliti.

Malobrojnim osobama s kojima sam bila u vezi (djeci, Françoisu, urednici) dala sam do znanja da sam se vratila na posao. Bavim se *nečim* novim. Tek sam na početku, ali napredujem.

Nisam nazvala nikoga od prijatelja da se požalim na škripac u kojem sam se našla. Bojala sam se da će misliti kako je riječ o hiru razmažena djeteta, i to s punim pravom. Nisam imala nikakav izgovor i činilo mi se da za moju besposlicu nema opravdanja.

Ni Françoisu nisam ništa rekla. Bojala sam se da će me prestati voljeti. I ne samo da mu nisam ništa rekla, nego sam po njegovu povratku pazila da ne sretne L. Naime, znala sam da bi sve shvatio čim je vidi: laž, smicalice i lopovski savez koji smo sklopile.

Danas moram priznati da sam bila u stanju lagati Françoisu i ljudima oko sebe. Ukopala sam se u laž s mješavinom straha, gađenja, a vjerojatno i s određenom slašću.

Katkad bih se ujutro, kad bih osjetila kako mi tjeskoba u grlu buja poput grude alu-folije, hvatala za rečenicu koju mi je jednom prigodom rekla L.: *Pravom stvaralačkom zamahu prethodi neka vrsta noći.*

Navečer, kad bismo obje bile u stanu, L. je ponavljala obred, prišla bi mojoj knjižnici, pustila da joj ruka klizi po koricama pa bi se naoko nasumično zaustavila.

Jesam li čitala vreću kostiju, malenu arapkinju, večer psa, noć psa, gaćice, samo ljubav, samoprijegor, nemoguću knjigu, odustajem, tmurnu nedjelju, čistku, zaostale, smetene, djevojke, rađanje sablasti, majčinstvo, umijeće gladovanja, svjetlucanje, osjećaj napuštenosti, nikoga, čovjeka u padu, nezgode, pjesnika, zapitaj prah, obojeni bubanj, kako stvari stoje, svojeglavoga, ljeto kad nije umro, milost i istinu, život pred njezinim očima, protu-život, hrane, daleko, daleko od njih, daleko od Odile, ljubavnu priču, slapove, jekotvorca, naše romansirane živote, kćer moga najboljeg prijatelja, prošlost, o junacima i grobovima, sve je rasvijetljeno, kolebanje smrti, sablast, raj, vrbu, hotel Lucifer, kavanu Nostalgija, svjetioničarenje, legendu o samoubojstvu, otoke, zaborav, nemoj nikad zaboraviti.

Kad se François vratio, otišli smo u Courseilles na nekoliko dana. L. sam ostavila samu u stanu. Nisam ponijela ništa za rad (s razlogom). Françoisa sam uvjerala da sam si priuštila stanku – čudio se što sam tako galantna s vremenom i daleko od posla. Kad me pitao kako ide, ponovila sam, kao svaki put kad bi pokazao zanimanje, da je još prerano išta reći.

Kad sam se vratila kući, L. sam našla u Paulovoj radnoj sobi, marljivo je radila. Obavijestila me da mi je nakladnik poslao mejl u vezi s gostovanjem u nekoj gimnaziji u Toursu na koje sam se obvezala prije nekoliko mjeseci i koje se, zaboravila sam zašto, već nekoliko puta odgađalo. Školska je knjižničarka ponovno zvala, treba bez odlaganja odrediti novi datum. Jedan treći i tri četvrta razreda obradili su nekoliko mojih romana i očekuju me.

Nisam se osjećala pretjerano poletno, ali obvezala sam se. Na prvi pogled, nije bilo razloga da stvar pođe po zlu. L. i ja smo zajedno pogledale koje bismo datume mogle predložiti.

L. mi je pokazala još dvije-tri molbe na koje je odgovorila dok me nije bilo. Zaključila je da nakon nekoliko dana na selu dobro izgledam. O boravku me nije ispitivala.

Navečer me upitala je li problem ako još malo ostane kod mene. Rekla sam joj da se nikamo ne žuri.

L. me nikad nije ispitivala o Françoisu kao što si je dopustila da me ispituje o prijateljicama. Nikad nije tražila da joj ispričam kako smo se upoznali ni otkad smo zajedno. Kad bih se vratila iz njegova stana ili iz Courseillesa, samo bi pitala kako sam. Izbjegavala je pojedinosti,

dogodovštine, bilo kakvu priču. François je bio dio mog života, toga je morala biti svjesna. Na neki neizravni način, smatrala ga je zadanom postavkom problema. Nije skrivala određenu nepovjerljivost prema toj vezi i katkad bi joj izletjela opaska iz koje se vidjelo da je i dalje smatra protuprirodnom. Ja se na to nisam vrijeđala. U L.-inim je očima François bio stalan parametar mog života i trebalo ga je uračunati. Prije je bio izvor komplikacija nego povoljan čimbenik. Činilo joj se da je opasno voljeti muškarca koji neprestano ugošćuje i hvali druge pisce. Uz čovjeka koji će potegnuti preko La Manchea ili preko Atlantskog oceana radi razgovora s književnicima koji su mu zanimljiviji od francuskih autora – naime, ona je smatrala da upravo zato neprestano putuje – teško ću ponovno steći samopouzdanje. Kad je jedne večeri malo popila, L. je otišla tako daleko da me usporedila s učiteljicom koja odluči živjeti s gimnazijskim inspektorom. Nasmiješila sam se pa je nastavila:

– I lik joj doma svake večeri prepričava pilot-projekte sjajnih nastavnika u vrhunskim gimnazijama, dok ona u četvrtom osnovne nije u stanju održati red...

Nisam bila sigurna jesam li shvatila smisao metafore. Ili sva njezina značenja. Kod L. bi mi skriveni smislovi katkad isplivali nekoliko dana nakon razgovora koji smo vodile.

Tako se nastavilo naše sustanarstvo. Françoisov povratak nije bogznašto promijenio. Kad bih prespavala kod njega, vraćala bih se kući rano ujutro pod izlikom da moram raditi. L. bih našla u kuhinji kako pije čaj.

Jedino izravnije pitanje koje mi je L. postavila u vezi s njim ticalo se našega eventualnog zajedničkog života sad kad su djeca otišla.

Kad sam joj uzvratila pitanje (kani li si ona preokrenuti život?), toj se iskrenoformulaciji narugala. Što znači *preokrenuti život*, je li sve u stvaranju, razaranju, obrtanju? Kao da imamo jednu jedinu nit. Nasmijala se pa je nastavila:

– Kao da smo jednosmjerna bića, jednotvorna i jednotvarna. Kao da imamo samo jedan život.

Prisjećam se dviju-triju stvari, čini mi se da su iz istog razdoblja. No moram reći da više nisam posve sigurna kojim su se redosljedom ti događaji zbili jer što dalje odmičem kroz priču, stvari postaju sve maglovitije.

Prvo si je L. kupila jedan ili dva para traperica iste marke kao moje. U prvi mah tomu nisam pridala veću pozornost, te su mi sitnice odzvonile mnogo poslije, kad je naš odnos doista krenuo po zlu. I meni se zna dogoditi da potražim komad odjeće nalik na nešto što sam vidjela na prijateljici. Pa ga probam, možda čak i kupim. No što mi se na drugom tijelu učini lepršavim i putenim, na meni je redovito preširoko, preusko, ne pristaje mi.

Primijetila sam da je L. kupila iste traperice jer L. nije nosila traperice prije nego što smo se upoznale – barem koliko sam od njezine garderobe u počecima našeg odnosa vidjela.

U danima koji su slijedili, učinilo mi se da se L. promijenila. Hoću reći da mi je L. počela sličiti. Svjesna sam da to može ispasti čudno (kad na drugoj osobi primijetiš sličnost sa sobom), a valjda i pomalo narcisoidno. No upravo sam to osjetila. Ne neku stvarnu sličnost u pojedinostima i crtama, nego sličnost u obrisima, u izgledu. Već sam primijetila da smo bile jednaka stasa i imale jednaku boju kose (samo što je L.-ina kosa bila podatna, a frizura oblikovana), no tomu se dometnuo i jedan novi parametar: nešto me u L.-inim gestama i držanju podsjećalo na *mene*. Na trenutke, njezina se silueta poput videoprojeksije odvajala od moga

vlastita tijela na nježniju, glađu površinu. Primijetila sam i da se L. manje šminka. Primjerice, odustala je od toniranih krema koje je rabila kad sam je upoznala. L. je malo-pomalo preuzela moje geste, moje ponašanje, moje sitne navike. Bilo je to smutljivo, zabrinjavajuće. No možda je to bila puka predodžba, moja predodžba.

(Ljudi mi često znaju reći da mi kći nalikuje, vjerojatno prije svega zbog neke vrste mimeze koju ja ne vidim. Sličnost eventualno mogu zapaziti na nekim Louiseinim fotografijama koje me podsjećaju na moje fotografije u istoj dobi, ali kad je Louise preda mnom, ja tu sličnost nisam u stanju uočiti. Vidim po čemu Paul nalikuje ocu, u načinu na koji sjeda, kako krivi usne dok razmišlja, kako gestikulira dok govori. No mislim da ni njegov otac ne primjećuje kako ga Paul oponaša.)

Oponašanje koje je L. razvila prema meni bilo je drukčije naravi. Nije bilo prirodno, nesvjesno. Bilo je namjerno. Zacijelo mi upravo zato nije promaknulo.

No u tom času više ni u što nisam bila sigurna. Mislim da sam naposljetku zaključila da umišljam.

Kad sam se jednog jutra u cik zore vratila od François, L. sam zatekla u kuhinji neodjevenu i nepočešljanu, crvenih očiju. Upravo je doznala da je autobiografija Gérarda Depardieua, u vezi s kojom su joj se obratili prije nekoliko tjedana, otišla Lionelu Duroyu. Protiv tog pisca nije prvi put konkurirala. Projekt je dobio nakon večere s glumcem. Stvar srodnosti. Razumjela je odabir. Obojicu ih je poznavala i izbor je imao smisla. No razočarala se. Iako je malokad pristajala pisati za glumce. No Depardieu je druga priča. Njega bi znala napisati.

Kad sam vidjela kako je utučena, poslije sam L. predložila da iziđemo na ručak da se malo rasonodi. Nisam imala snage pripremati obrok, a hladnjak je bio prazan.

Zatvorila se u kupaonicu na pola sata.

Kad je izišla, nisam mogla suspregnuti uzvik divljenja: blago rečeno, bila je vješta. Izuzmemo li lagano natečene oči, preobrazba joj je bila spektakularna: obrazi su joj bili rumeni, doimala se svježije i raspoloženo.

Uputile smo se prema jednoj od pivnica u mojoj četvrti, na glasu po ponudi dana, gdje smo već jedanput ili dvaput jele. Baš smo kanile ući u lokal kad sam čula da me netko zove. Okrenula sam se i prepoznala Nathana, Louiseina prijatelja s kojim se znala od jaslca. Poslije su bili u istoj grupi u vrtiću, pa u istom razredu u osnovnoj školi, a iako su zatim krenuli svako na svoju stranu, ostali su u vezi. Nathanova majka i ja s vremenom smo se sprijateljile. Prije nekoliko godina obje smo s djecom otišle na dugo putovanje Sjedinjenim Državama.

Nathan je stajao preda mnom i na nekoliko se sekunda slika negdašnjeg dječaka (plava kosa, bucmasti obrazi i preslatki ručno pleteni žuti pulover s fotografije iz jaslca) preklonila preko visoka i naočita mladića s dredloksima koji je stajao preda mnom. Nisam ga vidjela otkako je Louise otišla u Lyon, zagrlili smo se i počeli razmjenjivati novosti.

Da sam sreća prijateljicu, sigurna sam da bi L. ostala. No tu joj ništa nije bilo sumnjivo pa mi je dala znak da ulazi da se makne s hladnoće.

– I tako znači, prije mjesec dana zatvorila si se u kuću i šljakaš. – zadirkački mi je dobacio Nathan. – Mama mi je rekla da si poslala mejl doslovno svim frendicama i zamolila ih da ti se ne javljaju!

Isprva nisam razumjela. Nisam htjela razumjeti. Čini mi se da sam pomislila da pretjeruje, kako mladi već znaju. Čak mislim da sam u prvi mah potvrdila njegove riječi. Nathan mi je pripovijedao čime se bavi i pitao za Louise i Paula. Rastali smo se nakon što je bilo riječi da ćemo blizanci i ja večerati s njim i Corinne kad jednom dođu na vikend.

Pomislila sam kakav je užitek vidjeti kako rastu tuđa djeca koju smo poznavali kao mališane. Djecu s fotografija iz razreda ili s ljetovanja, djecu koju smo tješili, hranili, spremali u krevet, korili, katkad i držali u naručju. Pomislila sam na sve momke i djevojke koji su danas tako odrasli i silno se razlikuju jedni od drugih, pomislila sam kako bih htjela pisati o toj beskrajno nježnoj sponi koja me veže uz prijatelje moje djece i uz djecu mojih prijatelja.

Ušla sam u lokal i uočila L., sjedila je za velikim stolom. Sjela sam i ja. Baš je bila pri kraju jelovnika kad je prišao konobar.

– Pričekat ćete treću osobu da naručite?

L. je digla pogled prema njemu, na usnama joj je već titrao razočaran osmijeh.

– Mislim da ćemo početi bez nje, priključit će se usput.

Za moje gostovanje u Toursu odabrale smo datum u svibnju. A svibanj je stigao.

Tjeskoba mi je uoči putovanja rasla, no nisam joj htjela pridavati pozornost. Dan prije, predvečer me uhvatila panika. Odjedanput sam shvatila da uopće nisam u stanju stati pred četiri-pet gimnazijskih razreda. Skamenila sam se pri pomisli da ću se morati dobro držati, stvoriti nekakvu sliku o sebi, odgovarati na pitanja o sadašnjem radu, a osjećam se posve slabo, posve bespomoćno. Sve je stvar vizualizacije. I ne, nisam si mogla predočiti kako se pred osamdeset omladinaca pretvaram da pišem punom parom. Ne, nisam si mogla predočiti kako odgovaram na nezaobilazno pitanje: “Što sad možete *dalje* pisati?”

Gimnazijalci su pročitali nekoliko mojih knjiga, neki su od njih odradili i dodatne projekte (kolaže, kratkometražne filmove) koje su mi kanili pokazati. Nije dolazilo u obzir da odustanem. Ali nisam bila sposobna otići.

Kad je navečer vidjela u kakvoj sam tjeskobi, L. mi je ponudila da me ona glumi. Kao da je to najprirodnija stvar na svijetu, eto, i to je rješenje, učenici se neće razočarati, ne treba opet odlagati susret, mijenjati željezničke karte i naći se sučelice istoj strepnji.

Ostala sam skamenjena. Da me glumi? Ali odakle joj ideja da nitko neće primijetiti? No L. je bila posve sigurna da će uspjeti. Ti su me ljudi vidjeli samo na fotografiji, a moram priznati da fotografije uglavnom varaju i nemaju previše veze sa stvarnosti. Osim toga, tvrdila je da mi fotografije koje se mogu naći na internet u ne sliče. Ne tvore suvisao portret, nego, naprotiv, pridonose stvaranju kolebljive i nečitljive slike.

Orijentiri su mutni. Malo imam kovrčavu kosu, malo ravnu, na jednim izgledam kao da se vraćam iz konfekcijskog ljetovališta, na drugima kao povratnica iz zatvora, da imam trideset pet ili četrdeset pet godina, da sam buržujka iz Neuillyja ili raščupana grandžerica, ukratko, sve to ostavlja širok manevarski prostor da, prema njezinim riječima, pokažem *novo lice*. Nekoliko pomno odabranih detalja osigurat će prolaz. Bila je sigurna da stvar može upaliti. Zapravo nema bogzna kakve opasnosti. Uostalom, čitala je sve moje novinske intervjuje (od samog početka, istaknula je), opetovano me slušala na radiju, osjećala se potpuno sposobnom da umjesto mene odgovara na uobičajena pitanja o nastanku mojih knjiga ili o pisanju. Što se svega ostalog tiče, improvizirat će.

Vjerujem da sve to ispada posve ludo, ali pristala sam.

Sutradan u zoru L. je odjenula moju odjeću (odabrale smo ono što sam imala na sebi na najzastupljenijim slikama na internetu, s pretpostavkom da su ostavile trag u podsvijesti mojih domaćina) pa sam joj pola sata uvijala kosu električnim uvijačem koji je Louise ostavila u svojoj sobi. L.-ina je kosa bila iste dužine kao moja i mrvicu svjetlija. Na rezultat smo prasnule u smijeh, osobito kad je L. ozbiljno počela oponašati moje geste i melodiju glasa, kao da je to stoput vježbala sama pred zrcalom. Bila je istinski darovita.

U šest sati, sa željezničkim kartama u džepu sjela je u taksi za kolodvor Montparnasse.

Iz TGV-a mi je poslala dva-tri SMS-a i dalje mi se cijeli dan nije javljala. Dogovorile smo se da će me zvati samo ako je privedu na policiju zbog prisvajanja tuđeg identiteta.

Nisam bila u stanju ništa raditi, samo sam svakih deset minuta gledala telefon. Dopustila sam si da zamislim dva-tri katastrofalna scenarija: da su učenici raskrinkali L. i počeli je gađati knjigama, da je L. na postavljena pitanja odgovarala besmislice, da je L. uvrijedila nekog nastavnika koji se prema njoj nije ponio s poštovanjem.

L. nije htjela da dođem po nju na kolodvor. Smatrala je da je bolje da iskoristim vrijeme da budem sama. Oko 22 sata, kad više nisam mogla izdržati, čula sam kako se penje stubama.

Na licu sam joj prepoznala onaj dobro poznati umor. L. mi je potvrdila da je sve išlo kao po špagi bez praznog hoda, vlak, ručak u kantini, susret s razredima, potpisivanje knjiga, užina u zbornici, vlak. Bez prazna hoda i bez ikakva izgreda. Bio je samo neki kratak trenutak dvoumice na kolodvoru u Toursu, kad ju je knjižničarka dočekala. Nekoliko se puta zagledala u nju prije nego što je krenula prema njoj, a kad su se pozdravile, knjižničarka ju je i dalje gledala iskosa. Nakon nekoliko sekunda zbunjenosti, ispričala se što je nije odmah prepoznala, nije ju baš tako zamišljala. S druge pak strane, oba nastavnika književnosti u gimnaziji nisu ni najmanje oklijevali. Bili su oduševljeni što me vide, učenici su me nestrpljivo iščekivali. Tijekom susreta, neki je momak izazvao opći smijeh kad je pitao L. je li bila kod estetskoga kirurga: doimala se mlađom nego na fotografijama. Nastavnik ga je ukorio. Gimnazijalci su naveliko postavljali pitanja o autobiografskoj strani mojih knjiga, osobito posljednje. L. se zgranula kad je ustanovila da im se pitanja u biti svode na sljedeće: zašto svoju knjigu smatram romanom, je li sve istina, što je dalje bilo s ovim ili onim likom, kako je knjigu dočekala moja obitelj? Ja sam sva ta pitanja dobro znala i na njih bezbroj puta odgovarala.

L. preda mnom nije mogla prikriti ni uzbuđenje ni ponos: glumila me je i uspjela! Je li mi jasno što to znači? Odsad možemo jedna drugoj uskakati – u svakom slučaju, ona može mijenjati mene. Zacijelo može usavršiti nastup jer je sigurna da ga može dotjerati i to me, ako želim, može osloboditi svakovrsnih obveza.

– Znaš, mogu opet, Delphine, kad god ti bude trebalo. I sigurna sam da to može funkcionirati i s ljudima koji te poznaju. S knjižarima, knjižničarima, novinarima. Sto posto sam sigurna. Vjeruj mi, ljudi ne znaju gledati. Previše se bave samima sobom. Napraviti ćemo pokus kad god hoćeš.

L. je bila sretna kao da je osvojila prvu nagradu za glumu.

Od silne radosti nije primijetila nelagodu koju sam ja pak teško prikrivala. Odagnala sam čudan osjećaj koji me blago ošamutio. Ovaj me put spasila.

Zahvalila sam joj. Mislim da sam dodala i: ne znam kako da ti zahvalim.

Sutradan mi je L. rekla da smo primile veoma srdačan mejl od nastavnika. Reakcije su bile odlične, učenike je susret oduševio, rekli su da je bilo živahno, zanosno i opušteno.

Dobro da *smo* otišle.

Ja sam nespretna osoba. Zabijam se u zidove, spotičem se preko sagova, rušim predmete, prolijevam vodu, vino, čaj, poskliznut ću se, posrnuti, odletim i ne mogu se zadržati, i katkad sve to u istom danu. To ne mora imati veze s neravnom podlogom ni sa skrivenim zaprekama. Prije je riječ o velikoj rastresenosti, ili o nekome podmuklom nedostatku prilagodbe svijetu oko mene. Tomu se domeću i drugi parametri: umor, tuđi pogledi. I dandanas, ako znam da me netko gleda, katkad mi je dok prolazim kroz prostoriju ili silazim stubama jedina briga da ne padnem prije nego što stignem na odredište. I dan-danas, ako sam zastrašena, tijekom cijelog obroka rastreseno pratim razgovor jer se trudim da se ne zagrcnem i da mi ništa ne padne, a to od mene traži svu pozornost.

Naučila sam prikrivati tu manu i mislim da prilično dobro muljam. Razvila sam niz automatizama, strategija i preventivnih mjera zahvaljujući kojima mi katkad uspije da se danima ni s čim ne sudarim, da se ne osramotim u javnosti i ne ugrožavam tuđe živote. No danas također znam prepoznati trenutke iscrpljenosti, tuge ili zlovolje kad moram dvostruko paziti.

Naime, nekoliko mi se puta dogodilo da sam se javno proslavila nevjerojatno nespretnim potezima. Ne znam događa li se i drugim osobama mojih godina – to jest, osobama koje su odradile određen broj sati treninga – da se nađu u toj situaciji.

Jedanput me prije nekoliko godina moj engleski nakladnik pozvao u London prigodom objavljivanja prijevoda jednog od mojih romana. Godinama nisam bila u Londonu i s dozom zebnje pripremala sam se za

svoj prvi intervju na engleskome. Urednik me dočeka na kolodvoru St Paneras, sjeli smo u taksi i odvezli se ravno u studio gdje se emisija snimala. Možda sam za tu prigodu odjenula suknju ili haljinu. U autu smo razmijenili vijesti. Moj je engleski urednik istaknuta figura u nakladničkom svijetu. Pedesetogodišnjak je, silno engleski tip i silno šarmantan. Za mene je utjelovljenje britanskog šika. Kad smo stigli na odredište, prvi je izišao iz auta pa mi s osmijehom pridržao vrata. Samo je trebalo izići iz taksija. Nekoliko sekunda prije nego što sam krenula, neki me glas u glavi upozorio: *Nećeš uspjeti*. To uopće nije imalo smisla, nije počivalo ni na kakvu objektivnu razlogu, no javio se strah, kao da u tom času s vrha cirkuske kupole trebam skočiti s jednog ljuljajućeg trapeza na drugi. Bila sam u strahu, htjela sam biti na visini, ispasti okretna i ženstvena, htjela sam mu se svidjeti. I odjednom mi se učinilo da je izlazak iz auta pred mojim engleskim urednikom nešto nesavladivo.

U istom sam trenutku pomislila: ima riječi i pogleda od kojih se ne možeš oporaviti. Unatoč prolasku vremena i nježnosti drugih riječi i drugih pogleda.

U trenutku kad sam izašla iz auta, ne znam kako su mi se spetljale noge ili stopala, ali prevrnula sam se naprijed, i to ne u pravom letu, što bi barem bilo spektakularno, nego u nekomu tupom i jadnom klonuću. Pala sam na nos, a sadržaj torbice prosuo mi se po ulici. Moj mi je engleski urednik savršeno elegantno pružio ruku pomažući mi da ustanem i nije pokazao ni najmanje iznenađenje, kao da je to kod francuskih pisaca česta pojava.

U doticaju s L., osobito u razdoblju kad je stanovala kod mene, ta je nespretnost samo rasla, razvijala se kao virus koji se ponovno aktivirao i mutirao u škodljiviju i otporniju inačicu. Neprestano sam se s nečim sudarala. Predmeti su mi bježali iz ruku i kao da su imali neku svoju energiju. Pokreti su mi se poremetili. Množili su se udarci, padovi i sudari. Više nisam brojila ni modrice ni što se sve razbilo. Moje tijelo nije bilo prilagođeno sredini kojoj pripada: s tim sam se saživjela i naučila to prikrivati, no sad se tu otvorio trajan jaz. Kretala sam se neravnim i

miniranim terenom, na me su sa svih strana vrebala iskliznuća, lavine, urušavanja. Kamo bih god pošla, bojala sam se svoje klimavosti. Osjećala sam se grozničavo i nevješto. Drhtavo. Vlastita mi uspravnost više nije bila datost nego nestalna pojava za koju se moram boriti.

François me često zafrkavao na račun moje nespretnosti (jesam li tajna kći Pierrea Richarda ili Gastona Smotanca?), no sad se već zabrinuo. Počeo me promatrati krajičkom oka, kao da traži nepobitan dokaz da nešto nije u redu. Pred njim mi se znalo dogoditi da padnem ili da bez veze ispustim kakav predmet, usred pokreta, bez razloga, kao da mi je iz mozga iznenada ispario podatak “prinosim čašu ustima” ili “u desnoj ruci držim lonac”. Osim toga, budući da mi je bilo sve teže procijeniti udaljenost između vlastita tijela i ostatka svijeta, nekoliko se puta poveo razgovor o mom odlasku neurologu.

Kad o tome bolje razmislim, nespretnost je jedan u nizu simptoma koji su se u tom razdoblju pojavili ili isplivali, simptoma koji su me više ili manje ometali, ali njihovo sam supostojanje, dometanje i množenje prihvaćala i nisam dizala uzbunu. Danas sam te događaje u stanju međusobno povezati. No onomad se sve stapalo u neko stanje tuge i usamljenosti kojem nisam znala uzrok i zbog kojeg se nisam htjela obratiti nikakvu liječniku. Bila sam tužna i točka, nije mi bio prvi put, a zacijelo ni posljednji.

Koji bi mi put palo na pamet da je možda to stanje neposredno ili posredno vezano uz L.

L. me naoko nosila, podupirala, štitila. No zapravo mi je isisavala energiju. Hvatala je moj puls, moju napetost i onu maštovitost koje mi pak nikad nije ponestalo.

Dok sam pred njom kopnjela, ona je satima radila, dolazila i odlazila, vozila se metroom, kuhala. Dok sam je promatrala, katkad mi se činilo da gledam sebe, ili neku svoju dvojnicu, sebe kao novu osobu, snažniju, moćniju, nabijenu pozitivnom strujom.

A od mene će uskoro ostati samo mrtva, isušena koža, prazna omotnica.

Što dalje idem kroz ovu pripovijest, primjećujem kako ustrajno nastojim množiti kronološke orijentire, vjerojatno u nespretnoj namjeri da priču usidrim u neko zajedničko, objektivno, svima opipljivo vrijeme. Znam da će to kad-tad eksplodirati i da u jednom trenutku vremenski označitelji više neće ništa značiti i preostat će samo nešto poput dugoga praznog hodnika.

Kad bih mogla, potanje bih prepričala onih nekoliko tjedana koji su nas doveli do ljeta. No nisu ostavili ni traga ni uspomena. Pretpostavljam da mi se život nastavio u istoj krzmavoj travestiji koja nije ničemu vodila.

Pretpostavljam da je L. nastavila raditi, baviti se mojom poštom i papirima, a ja sam nastavila dangubiti. Pretpostavljam da smo jedanput-dvapat navečer zajedno izišle na piće i provjetriti glavu.

Louise i Paul dvaput su došli kući na vikend. L. je prvi put iskoristila priliku da ode k majci u Bretanju. Drugi mi je put rekla da će radije otići u hotel da nam ne smeta.

Sjećam se da smo se François i ja jedne večeri kod njega posvađali. Mislim da je u pitanju bila psihoanaliza (psihoanaliza ima istaknuto mjesto među temama u kojima se razilazimo uz produženu kavu, citatnost, nostalgiju, pojedine autore koje ja branim, a njemu nisu po volji, te pojedine filmove koje on obožava, a meni su bezvezni i obrnuto). Veoma se rijetko svađamo i to nikad ne traje duže od deset minuta, no te sam večeri ugrabila prvu priliku da mu proturječim, što mi veoma dobro

ide kad dio mene odjedanput odluči tražiti kavgu (srećom, to se ne događa često). Ton se povisio da nisam ni primijetila. Bila sam napeta, on je bio umoran, zrak je titrao od elektriciteta.

Dode li svatko od nas barem jednom u životu u napast da nešto upropasti? Ta iznenadna vrtoglavica – da sve razoriš, sve uništiš, pretvoriš u prah i pepeo – jer dovoljno je nekoliko biranih, izbrušenih i zašiljenih riječi koje dođu tko zna odakle, nepopravljivih riječi koje ranjavaju, budu pun pogodak i ne možemo ih izbrisati. Je li svatko od nas barem jednom osjetio taj čudni, potmuli, razorni bijes jer, na kraju krajeva, tako malo treba da se sve opustoši? Te sam večeri osjetila upravo to: bila sam u stanju povući prvi potez i sama sabotirati sve do čega mi je stalo, sve uništiti da više nemam što izgubiti. Poklopila me upravo ta luda pomisao da je došao trenutak da stavim točku na tu cijelu čarobnu zgradu i na sve slične gluposti u koje sam naposljetku povjerovala, mislila sam da sam našla muškarca koji me u stanju voljeti, razumjeti, pratiti, poduprijeti, ali zapravo nisam, ha, ha, sve je to bila obična varka, obmana i pol i krajnje je vrijeme da se s tim raskrsti. A ja sam znala riječi za nepopravljivu ranu, znala sam slabu točku, Ahilovu petu, samo sam trebala dobro naciljati, na pravo mjesto i sve ću pokopati i prije nego što izustim do kraja.

L. je u meni probudila upravo to: nesigurnu osobu koja je u stanju sve uništiti.

Minutu sam stajala na rubu katastrofe, a onda sam odstupila.

U tom mi je razdoblju François nekoliko puta predlagao da se preselim k njemu, barem na neko vrijeme. Bio je zabrinut. Nije ni na što nasjeo. Ni na moje junačenje, ni na tobožnji posao u tijeku. Mislio je da su me anonimna pisma pogodila gore nego što sam bila spremna priznati. Mislio je da sam pokleknula pred nekom sablasti ili čudovištem iz prošlosti.

Sjećam se još jedne večeri, kad smo na povratku iz Courseillesa vodili neki čudan razgovor, kao da je François primjećivao da imam neku nenormalnu auru, a nije ju bio u stanju odrediti. Davno je pao mrak i

cesta je bila prazna. U autu me počeo ispitivati. Da, brine se za mene. Razumije da trebam samoću, da štitim svoj rad, da o nekim stvarima s njim ne želim razgovarati. No sad idem predaleko, ugrožavam samu sebe. Odbijam njegovu pomoć. Možda bih se barem ovaj put – makar na kratko vrijeme – mogla pomiriti s mišlju da se netko brine za mene. Smatrao je da sam oko sebe opet uspostavila svojevrsan sanitarni kordon tako da nitko, pa čak ni on, nema pristup onomu što me istinski dira ili me se tiče. Shvaćao je da ne želim sve dijeliti, ali ne moram razvijati ni takav sustav obrane. Nismo u ratu. On mi nije neprijatelj. Pamti me kad sam bila spokojnija.

I tu je načas svrnuo pogled s ceste da me promotri:

– Znaš, katkad se pitam postoji li netko tko te opsjedne.

Ne znam zašto s njim tada nisam razgovarala. Zašto nisam spomenula L. i osjećaj da mi u doticaju s njom neki grabežljivac pandžama melje mozak.

Tko god je upoznao mentalno sužanjstvo, nevidljivi zatvor čija su pravila nerazumljiva, tko god zna što je osjećaj da više ne možeš misliti svojom glavom, onaj ultrazvuk koji samo ti čuješ i koji ti ometa sva razmišljanja, osjete i osjećaje, tko god se ikad prestrašio da će poludjeti, ili je već lud, zacijelo može razumjeti zašto sam pred čovjekom koji me voli šutjela. Bilo je prekasno.

Od svoje dvanaeste godine do vremena nakon rođenja blizanaca, pisala sam dnevnik. Već sam spominjala te malene đačke bilježnice ispisane mojim dječjim, pa mladenačkim rukopisom, i naposljetku rukopisom mlade žene. Obrojčene su i složene redom u hermetički zatvorenoj plastičnoj kutiji koju sam nekoliko puta pokušala odnijeti u podrum, ali je svaki put vratim. Te su mi bilježnice poslužile za pisanje prvog i najnovijeg romana. Mimo tih dvaju doba (s deset godina razlike), nisam ih ponovno čitala. Ako mi se jednog dana nešto dogodi, želim da se te bilježnice unište. To sam objavila ljudima oko sebe i dala napismeno: ne želim da ih itko otvara i čita. Znam da bi bilo pametnije da ih se sama riješim, da ih spalim, ali ne mogu se na to odlučiti. Plastična je kutija našla svoje mjesto u izbi kraj kuhinje kamo spremam sve i svašta: usisavač, posteljno i stolno rublje, kutiju s alatom, pribor za šivanje, kutiju sa školskim priborom, vreće za spavanje i opremu za kampiranje.

Jedne večeri, dok sam vadila dasku za glačanje, primijetila sam da poklopac plastične kutije – kutije s malim bilježnicama – nije na mjestu. Rasklopila sam niske ljestve da je skinem s police. Upravo u tom trenutku, možda jer je nešto čula, ili jer je doista imala šesto čulo, L. je izišla iz svoje sobe. Došla je za mnom u kuhinju.

Kad sam odložila kutiju na pod, počela sam pregledavati sadržaj. Dok sam provjeravala da su sve bilježnice na broju, L. je zazviždala u znak divljenja.

– Ti bome zbilja imaš materijala.

Nisam reagirala. Bilježnice su bile u neredu, ali sve su bile na broju.

Došlo mi je da pitam L. je li ona otvorila kutiju, no to mi se učinilo odveć napadački, tako bez dokaza i motiva ispalo bi da je optužujem da je njuškala. No to je bio vjerojatan scenarij: L. je znala da bilježnice postoje i gdje stoje, a možda ju je nešto prekinulo dok je čitala, što bi objasnilo zašto su bile pospremljene bez reda.

Netremice me gledala dok sam zatvarala kutiju i vraćala je na mjesto. Pomislila sam da ću narednih dana morati naći neko drugo mjesto da je pohranim.

L. je te iste večeri pokazala zanimanje za uporabu tog dnevnika. Prema njezinu je mišljenju to bio nevjerojatan, sjajan materijal. Više od petnaest godina sjećanja, dogodovština, doživljaja, dojmova, portreta... Nešto mi je u njezinu načinu govora potvrdilo da ga je pročitala, barem djelomice. Teško mi je to objasniti: govorila je kao da prirodno, intuitivno (a ne na račun radoznalosti) zna što je u bilježnicama. I to tako da bi smjesta porekla da sam se pobunila i da sam joj nešto predbacila.

Smatrala je da je šteta što iz tih bilježnica ne želim izvući dragocjenu građu za fantomsku knjigu. Naime, ona osjeća da je tu, ona to zna, tu su puste ušutkane stranice koje samo čekaju dan kad ću ih pristati ispriповijedati.

– To ti je poput rudnika koji si zatvorila. Imaš ludu sreću što si sve to napisala. Je li ti jasno?

Da, imala je pravo. Bio je to dragocjen materijal. Te su bilježnice bile moje sjećanje. Sadržavale su svakovrsne sitnice, dogodovštine i situacije koje sam zaboravila. U njima su bile moje nade, pitanja, bol. Moje ozdravljenje. Ono što sam odbacila kao balast da bih mogla ostati na nogama. Što sam mislila da sam zaboravila, ali što se nikad ne briše. Ono što nastavlja djelovati bez našeg znanja.

L. mi nije dala vremena da joj odgovorim. Obratila mi se tiše, ali odlučnije.

– Ne shvaćam kako još možeš tražiti temu, a u rukama imaš to.

Osjećala sam da me hvata zajedljivost.

– Prvo, ja ne tražim temu, kako ti kažeš, a drugo, taj materijal ima vrijednost samo za mene.

– Ja mislim da je obrnuto. Mislim da se upravo s tim, s tom stvarnosti i tom istinom moraš sučeliti.

Srdžba me zaskočila, nisam je predosjetila.

– Ali ljudima se fučka za tu istinu, boli ih živo!

– Ne, nije istina da im se fučka. Ljudi to znaju. Osjećaju. Ja znam, kad čitam knjigu.

Taj sam put željela raspravljati, pokušati shvatiti.

– Ne misliš li da to osjećaš, kako kažeš, samo zato što znaš? Jer se netko na ovaj ili onaj način potrudio da ti da do znanja kako je riječ o istinitoj priči, ili je “nadahnuta stvarnim događajima” ili “veoma autobiografska” i da već ta jednostavna etiketa kod tebe izaziva drukčiju pozornost, svojevrsnu znatiželju za crnu kroniku koju svatko od nas, ja prva, nosi u sebi? No znaš, ja nisam baš sigurna da je stvarnost dovoljna. Ako stvarnost doista postoji, ako ju je moguće obnoviti, tu tvoju stvarnost treba utjeloviti, preobraziti, protumačiti. Bez pogleda, bez gledišta, u najboljem je slučaju ubitačno dosadna, a u najgorem samo izaziva tjeskobu. A od kakve god građe da kreneš, rad ti je redovito neki oblik fikcije.

Za razliku od inače, L. mi nije odgovorila kao iz puške. Malo je razmislila pa me upitala:

– Pa što čekaš da ga se latiš?

– Čega da se latim?

– Tog rada o kojem govoriš.

U noći koja je slijedila usnula sam noćnu moru koje se prilično jasno sjećam: stojim pred pločom u učionici gdje su zidovi puni dječjih crteža. Ispituje me neki nastavnik, čije mi je lice posve nepoznato. Ja svaki put odgovorim površno, a nastavnik se okrene prema L. (i ona je dijete, ali je malo starija od mene) da dobije točan odgovor. Ostala me djeca ne

gledaju, zure u stolice da me dodatno ne ponize. Gleda me samo moja prijateljica Mélanie i sve mi žustrije i žustrije maše da pobjegnem.

Probudila sam se u znoju.

Upalila sam svjetlo, pričekala da mi se srce vrati u normalan ritam. Mislim da više nisam zaspala.

Sutradan sam cijelog jutra razvrstavala svoju korespondenciju. Čuvam sva pisma koja primim, i najmanju poruku koju mi napišu djeca, razglednice, poruke uz cvijeće, čuvam sve. Svake dvije-tri godine slažem ih na hrpice, u svežnjeve, spremam ih u kutije.

Popodne sam izišla i otišla hodati.

Dok sam prolazila kraj dječjeg vrtića snagom bumeranga vratila mi se rečenica koju je izgovorio Nathan (Louisein prijatelj kojeg sam prije nekoliko tjedana srela u četvrti): *Mama mi je rekla da si poslala mejl doslovno svim frendicama i zamolila ih da ti se ne javljaju!*

Dotad sam cijelo vrijeme tu rečenicu držala podalje od sebe. Ostala je tu nedaleko, u zraku, čekala je jer nisam imala hrabrosti da je pokušam rasvijetliti, da se sučelim s onim što je značila jer nisam imala ni hrabrosti ni snage da toj informaciji normalno pristupim.

S ulice sam nazvala Nathanovu majku Corinne. Smjesta se javila i toplo dočekala moj poziv. Napokon sam izišla iz svoje špilje!

Corinne mi je potvrdila da sam njoj – a prema dužini popisa primatelja, očito i svima u adresaru – poslala poruku da se primam posla i da se moram kloniti svih napasti.

Pitala sam Corinne mogu li svratiti k njoj da mi pokaže tu poruku. Bilo mi je potrebno da je vidim. Corinne nije tip koji bi se zgražao na tuđe čudne hirove, rekla mi je da svratim kad hoću, ona je doma, ne ide nikamo.

Kad sam stigla k njoj, već je našla poruku potpisanu mojim imenom i upućenu svim mojim prijateljima i gotovo svim osobama u mom adresaru.

U međuvremenu mi ju je poslala pa je ovdje citiram:

Drage i dragi!

Kao što vas većina zna, nikako da se vratim na posao. Taj neuspjeh ide ruku pod ruku s velikom raspršenosti u svemu čime se bavim i nekom besposlicom koju mrzim i koja me grize.

Zato vas molim da mi se nekoliko mjeseci ne javljate, da me ne pozivate u goste, da me više ne zovete da se nađemo ovdje ili ondje. Osim ako je viša sila, naravno. Što se pak mene tiče, ni ja se vama neću javljati dok ne napišem ovu knjigu.

Možda vam se ta mjera čini radikalnom. Danas sam sigurna da joj moram pribjeći.

Ljubi vas

Delphine

Poruka je bila iz studenoga, kad je L. prvi put dobila pristup mom računalu. Corinne je odgovorila da me ohrabri i podupre, a kako mi se nije usudila telefonirati, otad mi je još jedanput-dvaput pisala. (Kao i većina prijatelja i neki članovi obitelji, kako ću poslije doznati. L. mi očito nije prenijela nijednu od tih poruka.)

Zahvalila sam Corinne i obećala joj da ću je veoma skoro opet posjetiti ili je nazvati da odemo na piće.

Krenula sam kući. Osjećala sam silan umor.

Pred svojom sam zgradom pokušala dobiti Françoisa, koji je na dva dana otišao na neko snimanje izvan Pariza, ali dobila sam njegovu govornu poštu. Ponašala sam se kao prestrašena osoba. Bilo je to smiješno. Zašto nisam pričekala da dođem kući da ga u miru nazovem? Zašto govorim tiho dok je L. kod mene?

L. me čekala u kuhinji. Začudila se što se tako kasno vraćam iz šetnje, već se zabrinula. Pripremila je moj najdraži crveni čaj i kupila slatke makarone. Morala mi je reći nešto važno. Prekinula sam je.

– Ne, ja tebi trebam reći nešto važno.

Glas mi je drhtao.

– Znam da si poslala mejl svim mojim prijateljima i tražila da mi se više ne javljaju.

Čekala sam da poredne. Ili barem da ostane zatečenom. No L. nije pokazala ni najmanje iznenađenje ni nelagodu, odgovorila mi je bez imalo oklijevanja, kao da je posve sigurna da ima pravo.

– Pa da. Htjela sam ti pomoći. Zato sam tu, da ti stvorim najbolje moguće uvjete za rad. Da se ne raspršuješ.

Ostala sam bez teksta.

– Ali ne možeš to raditi. Je li ti jasno? Mojim si prijateljima napisala neko smiješno pismo da im kažeš da mi se više ne javljaju: to je ozbiljna stvar, vrlo ozbiljna, nemaš to pravo raditi bez mog znanja, meni moji prijatelji trebaju...

– Ali ja sam tu. To ti nije dovoljno?

– Ne... Nije stvar u tome, ne ide mi u glavu da si to mogla napraviti.

– Bilo je nužno. I dalje je nužno. Pazi. Trebaš tišinu i samoću da napišeš tu knjigu.

– Koju knjigu?

– Znaš ti koju. Mislim da nemaš izbora, moraš svojoj publici dati što traži.

Valjda me ta riječ *publika* uzdrmala, silno mi je vrijedala uho. Izgovorila ju je kao da sam estradna zvijezda uoči turneje. Odjedanput više nisam mogla zatvarati oči pred činjenicom da me L. doživljava kao nekoga tko ja nisam, da u mene projicira fantaziju koja nema veze sa mnom. Prosvjedovala sam odlučnim glasom, bojala sam se da ću početi kriještati, htjela sam ostati mirnom.

– Dobro me slušaj. Nešto ću ti reći: nikad nisam pisala da bilo komu ugodim, a ne kanim ni početi. Kad mi, na nesreću, padne na pamet da se

nekomu nastojim svidjeti ili ugoditi jer, ako baš hoćeš znati, meni ta pomisao nije strana, ja je zatrem svim silama. Jer je pisanje u biti nešto mnogo osobnije i nemilosrdno.

L. je ustala i očito se trudila da mi se obraća nježno.

– Pa upravo ti o tome govorim: o onome što je osobnije. Tvoji čitatelji od tebe očekuju upravo to. Htjela ili ne, odgovorna si za pozornost i ljubav koju si pobudila.

Mislim da sam zauralala.

– Ma što to tebe briga, majku mu? Što te se to tiče? Tko si ti da određuješ što je dobro ili loše, poželjno ili za žaljenje? Tko si ti da određuješ što književnost jest i što nije, što moji čitatelji očekuju? Što si umišljaš?

Nije me pogledala. Vidjela sam kako ustaje, uzima tanjur na koji je pomno posložila makarone. Nožnim prstima pritisne papučicu kante za otpatke i baci ih tako brzim pokretom da sam se ja iznenadila.

Izišla je iz kuhinje ne rekavši mi ni riječ. Čaj još nismo ni srknule.

U noći sam čula da je L. nekoliko puta ustala, pomislila sam da je muči nesanica. Bio je pun Mjesec, a povjerila mi je da joj to remeti san.

Kad sam sutradan ujutro ustala, zatekla sam je spremnu za odlazak. Sve je kovčege iznijela u predvorje. Lice joj je odavalo neobičan umor, imala je podočnjake i činilo mi se da se uopće nije našminkala. Sigurno se cijelu noć pakirala. Nije mi se činilo da je ljuta (a ako je bila, to je savršeno prikrivala), veoma me mirnim glasom obavijestila da je našla hotel u desetom arondismanu, sobe nisu velike, ali na neko će se vrijeme i ondje snaći. Pokušala sam se pobuniti, no digla je ruku i prekinula me.

– Više nije vrijeme za rasprave. Osjećam da ti je moja nazočnost teret. Ne želim te sprečavati da pišeš. Znaš koliko poštujem tvoj rad. Zacijelo ti treba da si neko vrijeme sama dok ti se djeca ne vrate na praznike. Ja to shvaćam. Mislila sam da ti mogu pomoći da vratiš vjeru u sebe. Mislila sam da te mogu poštediti gubitka vremena, padova

u klopke. No možda je to nužan put. Prevarila sam se, oprosti mi. Imaš pravo, samo ti znaš kako trebaš raditi. Što je za tebe dobro. Molim te da mi oprostiš ako sam rekla išta što te povrijedilo, to mi nije bila namjera.

Odjednom sam se osjetila krivom. Izbacivala sam na ulicu prijateljicu koja mi je tjednima pomagala i preuzela sve prljave poslove.

L. je otvorila ulazna vrata. Nakon kratka oklijevanja, vratila se prema meni.

– Znaš, Delphine, bojim se za tebe. Nadam se da ti se neće ništa dogoditi. Imam loš predosjećaj. Pazi na sebe.

S tim je riječima izišla i vrata su se zatvorila za njom. Čula sam kako silazi niz prve stube i dalje više ništa nisam čula. Ključeve koje sam joj posudila ostavila je na kuhinjskom stolu.

Popodne je neki drugi momak, jednako mlad kao i onaj koji ju je dopratio, došao po njezine kovčege.

Sljedećih mi se dana L. nije javljala.

Nisam je pokušala nazvati.

Silom prilika razmišljala sam o njezinim posljednjim riječima. Nisu bile upozorenje, nego kletva. L. je na me bacila zlokoban i neuklonjiv urok.

III .

IZDAJA

– Biste li mi nešto rekli, Annie?

– Naravno, dušo.

– Da vam napišem tu priču –

– Roman! Krasan debeli roman poput svih ostalih – čak i deblji!

On načas sklopi oči pa ih opet otvori.

– Dobro – da vam napišem taj roman, biste li me pustili kad ga dovršim?

Annie preko lica načas preleti izraz nelagode, a tada se pomno zagleda u nj.

– Govorite kao da vas držim u zatočeništvu, Paul.

STEPHEN KING, MISERY

Od ljeta nakon L.-ina odlaska malo se čega sjećam.

Louise i Paul vratili su se tijekom lipnja da sa mnom provedu dva tjedna, a onda smo zajedno oputovali u Courseilles, gdje su neko vrijeme ostali s nama, a onda otišli dalje s prijateljima. Cijeli sam srpanj provela na ladanju s Françoisom. Sjećam se da je ponio toliko knjiga da je mene hvatala tjeskoba, neka mješavina očaranosti i gađenja. Obred je svakog ljeta bio jednak: stotinjak romana u hrpicama u njegovoj dnevnoj sobi, na stolovima ili samo na podu, prema nekoj preciznoj organizaciji koja je samo njemu bila poznata. Sjećam se da sam pomislila da je L. imala pravo, za pisca je tako prislan odnos s osobom poput njega ravan samoubojstvu. Osobom kojoj je struka čitati knjige, sastajati se s piscima i ugošćivati ih, davati mišljenje o njihovim djelima. Svake su se jeseni objavljivale stotine knjiga. To nije bila samo brojka koju su spominjali mediji. Bila je tu, meni pred očima, u hrpicama i još zatvorenim kutijama koje će uskoro otpakirati. Pet ili šest stotina romana različitih dužina koji će biti objavljeni od kraja kolovoza do kraja rujna.

Françoisa sam upoznala u okviru njegova posla. Svatko se od nas isprva držao svoje uloge i trebalo nam je nekoliko godina dok se nismo istinski našli.

Voljela sam ga. Voljela sam ga iz tisuću razloga, voljela sam ga i zato što je volio knjige. Voljela sam njegovu neumornu radoznalost. Voljela sam ga gledati kako čita. Voljela sam naše sličnosti, naša neslaganja, naše beskrajne rasprave. Voljela sam s njim, prije njega i zahvaljujući njemu otkrivati knjige.

No ovaj su mi put svi ti romani bili nepodnošljivi. Njihove naslovnice, njihove šlajfe i promo-tekstovi rugali su se mojoj nemoći. Tolika količina papira preda mnom odjedanput mi se činila neukusnom i prijetećom.

Došlo mi je da mu ih istrgnem iz ruke, da sve bacim kroz prozor.

Katkad je od razočaranja ili silna umora na kraju dana François znao reći da bi od svega digao ruke – sad sam sanjala o tome da mu kažem: hajde, usudi se, da vidimo jesi li u stanju, dignimo ruke od svega, idemo živjeti nekamo drugamo, budimo drugi ljudi na nekomu drugom mjestu, u drugom životu.

U kolovozu sam s Louise i Paulom otišla k našim prijateljima iz *vikendice*. Dok ovo pišem, sviće mi da se uopće ne sjećam kuće koju smo tog ljeta unajmili, slike mi bježe, miješaju se s drugima, starijima, ne mogu si predočiti ni mjesto ni gradić kraj kojeg se nalazila.

Sjećam se samo biciklističke staze kojom smo biciklom išli na plažu, vjetra iz suprotnog smjera koji mi je ulazio u usta, onog osjećaja brzine koji sam tražila na spustovima. Bila sam sretna što sam ondje, što nisam propustila taj susret s djecom i prijateljima, na kraju je tjeskoba na nekoliko dana popustila.

Nakon dva tjedna predaha, vratili smo se vlakom. U času kad smo Louise, Paul i ja sjeli na obiteljska sjedala koja su nas čekala u TGV-u, bilo mi je kao da sam se vratila godinu dana unatrag, takoreći u dan, iza sivozelenih zastora u bojama francuske željeznice, u navlas isti prostor kao ovaj u kojem smo se upravo obreli. U trenutku sam točno odvrtjela to putovanje utroje u isto doba na povratku iz *vikendice*: užinu na stoliću, Paulovu novu frizuru, Louiseinu crvenu majicu, njihovu preplanulu kožu. Odjedanput, kao da je jučer bilo, vratile su mi se misli koje su me tog dana zaokupljale dok su mi oči tražile nemoguće uporište u istom krajoliku koji je kroza staklo promicao munjevitom brzinom. Mislila sam sam na Françoisu, kojeg je čekala veoma naporna godina, mislila sam na knjigu koju sam kanila pisati, mislila sam na

dokumentarac o genocidu nad Armencima koji sam naručila da ga djeca pogledaju (s očeve su strane armenskog podrijetla), mislila sam na zimsko nebo i onda sam prevrnula bočicu gaziranog soka i trebalo nam je više od jednog paketića papirnatih rupčića da obrišemo ono što se prolilo. Sve mi se to vratilo neobično jasno, sjećam se da je Paul htio igrati kalodonta, kao kad su bili djeca, ali igra je prerasla u nadglasavanje koje je našim susjedima bilo previše bučno.

Prošla je godina dana, da, od tog je putovanja prošla cijela godina u kojoj ja nisam ništa napravila. Ništa. Bila sam na istoj točki. Zapravo, ne baš. Sad više nisam mogla sjediti za računalom, otvoriti dokument u Wordu, odgovoriti na mejl, držati kemijsku duže od četiri minute i nadviti se nad bijelu površinu, na crte ili kvadratiće. Ukratko, izgubila sam osnovne sposobnosti koje obavljanje mog posla traži.

Početkom rujna, Louise i Paul su otišli.

Poput drugih, i ja razmišljam i govorim u školskim godinama, od rujna do lipnja, gdje ljeto nastupa poput zgrade, kao uvučeno razdoblje koje izmiče stezi. Dugo sam mislila da je to deformacija majke čiji se biološki ritam stopio sa školskim kalendarom, no mislim da je prije svega riječ o djetetu koje i dalje živi u meni, u nama, a tako je dugo živjelo u odsjećima: to nam ostavlja žilav trag u poimanju vremena.

Bilo je doba povratka s praznika. Doba nabave novih potrepština i dobrih odluka. Trenutak za početak, ili za novi početak.

Ali nijedna se molekula zraka nije micala i kao da je sve bilo zamrznuto.

Taj si put nisam obećala da ću se vratiti na posao. Sama se ideja pisanja udaljila. Više nisam imala nikakvu predodžbu o obliku koji bi to moglo poprimiti, tijelo mi je zaboravilo osjete koji sam silno voljela, umor i uzbuđenje, sate koje bih prosjedila u krugu svjetla s prstima na tipkovnici, napetost u ramenima, kako mi se noge pružaju pod stolom.

Djeca su mi otišla i opet sam se kod kuće našla sama. Odsutnosti Louise i Paula sad se dometnula i L.-ina odsutnost, dodatni gubitak čijeg sam dosega polako postajala svjesnom. Pošta se gomilala na stolu u dnevnoj sobi, zaslon računala pokrio je tanak sloj prašine. Puštala sam se da plutam iz dan u dan, i dalje sam se pretvarala, ispunjavala sam vrijeme svim mogućim sitnicama, rastezala ih do krajnjih granica da potraju, da popune bezdanu prazninu koju sam nehotice oko sebe stvorila u roku od jedne besplodne godine.

Tako zacijelo žive osobe u godinama, u nizu opreznih i sitnih koraka i pokreta koji već samom svojom sporošću mogu ispuniti prazninu. Nije to bilo tako bolno.

Pretpostavljam da svatko od nas kad-tad pomisli da ništa nije slučajno. Pretpostavljam da je svatko od nas doživio niz podudarnosti kojima je pripisao ili pripisala neki osobit smisao za koji je mislio da ga samo on ili ona može odgonetnuti. Tko od nas barem jednom u životu nije pomislio da ova ili ona podudarnost nije nikakva slučajnost, nego da je poruka u velikom vihoru svijeta upućena samo njoj ili njemu?

To mi se dogodilo. Dva-tri tjedna činilo mi se da L.-ine poruke, njezina osobna uvjerenja koja mi je htjela ucijepiti, do mene dolaze i bez nje: i dalje su lebdjela u zraku, kretala se na vlastiti pogon i ovdje-ondje nalazila nove nositelje da me pridobiju.

Jedne me večeri nazvao redatelj s kojim sam prije nekoliko godina radila na scenariju nekoga dugometražnog filma koji, unatoč različitim potporama i sudjelovanju nekoliko organizacija, nije stigao do realizacije. Nisu ga uspjeli isfinancirati i projekt se izjalovio. Redatelj je htio da se nađemo na piću da mi pripovijeda o svojim projektima. Sastali smo se u kafiću kamo smo odlazili dok smo radili. Brzo je prešao na stvar: tražio je istinitu priču koju bi adaptirao. To jedino ima prođu, samo pogledaj plakate, koliko njih slovima takoreći veličine samog naslova ističe da su film “nadahnuli stvarni događaji”, samo čitaj časopise,

gledaj televiziju i njezine horde svjedoka i zamoraca svih vrsta, slušaj radio, jasno ti je što ljudi hoće.

“Istinito je jedino pravo”, zaključio je. Znao je da sam odbila razne ponude za adaptaciju najnovije knjige, no ako imam kakvu ideju, ako za nešto čujem, za neku staru ili noviju vijest iz crne kronike, ili neki zaboravljeni lik iz povijesti, neka ga slobodno nazovem, bilo bi mu veoma drago da opet surađujemo.

Iz kafića sam izašla mrzovoljna. Znači... istina, ljudi to hoće, stvarnost koju jamči etiketa na filmovima i knjigama kao pečat kvalitete ili bio-etiketa na prehrambenim proizvodima, potvrdu o autentičnosti. Mislila sam da ljudima treba samo da ih priče zanimaju, potresu, ponesu. No prevarila sam se. Ljudi hoće da se to stvarno negdje dogodilo, da se može provjeriti. Ljudi žele da se mogu poistovjetiti, da mogu suosjećati, a za to trebaju biti sigurni što kupuju, traže minimalnu mogućnost utvrđivanja podrijetla.

U sljedećim tjednima, kad god bih uključila televizor ili otvorila časopis, kad bi osvanuli novi filmski plakati, činilo mi se da je to jedina tema: stvarno, istinito, istinsko, sve strpano u isti koš kao da je sve to isto, neki promo-materijal, paket koji odsad možemo tražiti, na koji imamo pravo.

Dok ovo pišem, ne bih znala reći je li bila riječ o pravim podudarnostima ili o nekoj subjektivnoj predodžbi koju je iskrivilo ono što me samu zaokupljalo.

Nisam li prije dvadeset godina, nekoliko mjeseci prije nego što sam zatrudnjela i dok mi to nije uspijevalo, bila sigurna da sam okružena trudnim ženama? Ovo je prava epidemija, govorila sam si, kao da su se sve žene plodnih godina u mojoj četvrti dogovorile da zatrudne prije mene, a ja više nisam vidjela ništa osim njihovih ispupčenih, prekrasnih, prepunih trbuha.

Kako god bilo, svi su ti znakovi upućivali u L.-inu smjeru.

Što ako je L. imala pravo? Što ako je L. uočila i shvatila duboku promjenu u našem načinu čitanja, gledanja, razmišljanja? Kao čitateljica

ili gledateljica, ni ja nisam bila iznimka od pravila. Moji književni projekti nisu bili dovoljno opravdanje za opčinjenost *reality showovima*, kod frizera ili zubara smjesta bih se bacila na tračerske časopise, redovito sam u kinu gledala biografske filmove ili filmove prema stvarnim događajima, a zatim bih se bacila na internet da provjerim činjenice i vidim prava lica, gladna pojedinosti, dokaza, potvrda.

Što ako je L. shvatila što sam ja odbijala priznati? Napisala sam autobiografsku knjigu čije su likove nadahnule osobe iz moje obitelji. Čitatelji su se za njih vezali, ispitivali su me da doznaju što je s njima dalje bilo. Priznali su mi osobitu privrženost ovom ili onom liku. Čitatelji su mi postavljali pitanja o onome što se stvarno dogodilo. Istraživali su za sebe. Nisam to mogla previdjeti. A možda je, na kraju krajeva, upravo u tome tajna uspjeha knjige. Istinita priča, ili priča koju takvom smatraju. Ma što ja rekla. Ma kakve mjere opreza poduzela da istaknem kako je stvarnost nedokučiva i uzmem si za pravo da budem subjektivna.

Gurnula sam prst u istinitost i klopka se zatvorila.

I svi likovi koje odsad mogu izmisliti, kakva god kalibra bili, kakva god bila njihova priča i njihove rane, nikad neće biti na visini. Ti izmišljeni likovi neće ničim odisati, neće pustiti nikakvo isparavanje, iz njih ništa neće poteći. Što god ja uspjela izmaštati, svi će biti sitni, kržljavi, bljedunjavi, nikad se neće moći nositi s onima drugima. Bit će ispuhani, potrošni, neće imati mesa.

Da, L. je imala pravo. Treba se uhvatiti ukoštac sa stvarnosti.

Nakladnik klasične književnosti za kojeg sam pisala predgovor Maupassantovu romanu (zapravo: za kojeg je L. napisala taj predgovor koji sam ja potpisala) nekoliko je puta na godinu organizirao susrete s publikom u Kazalištu Odéon. Kad je izišlo novo izdanje teksta, urednica me nazvala da provjeri pamtim li taj dogovor, kojemu smo datum odredili kad smo potpisivali ugovor. Susret se trebao održati u maloj dvorani Roger Blin koja ima stotinjak mjesta. Trajat će otprilike sat vremena i počeo bi, ako se slažem, ulomkom iz romana koji ću pročitati naglas. Dalje će mi voditelj postavljati pitanja o mom doživljaju teksta i ljubavi prema tom romanu, cilj je da ljudi požele pročitati ili ponovno pročitati taj manje poznat Maupassantov roman.

Kad sam poklopila, prva mi je pomisao bila da nazovem L. i zamolim je da ode umjesto mene. I dalje se javljala sekretarica. Kao da je taj broj telefona bio rezerviran za mene i ostat će nedostupan dokle god se bude ljutila. Nisam ostavila poruku.

I za taj sam se put prethodno obvezala, susret su najavili na različitim internetskim stranicama, bilo je prekasno da odustanem. A kad sam bolje promislila, uopće nije dolazilo u obzir da zamolim L. da me glumi. Poznavala sam nekoliko ljudi u nakladnoj kući, a mogli bi doći i čitatelji koje sam već upoznala po knjižarama. U tom bi okruženju L. raskrinkali u roku od dvije minute.

Dan prije pročitala sam roman i predgovor koji je sastavila L. Te noći nisam oka sklopila.

Na susret sam sljedeće večeri stigla ranije da malo porazgovaram s književnim savjetnikom kazališta koji se pripremao za vođenje

razgovora. Prvo me pokušao uspokojiti (valjda sam se doimala osobito napetom), a onda mi je ponovio pravila igre. Onda je došlo vrijeme da se smjestimo na malenu pozornicu sučelice publici.

Dvorana je bila puna. Desetak sam minuta naglas čitala ulomak iz romana. Kad sam digla pogled, ugledala sam nju.

Sjedila je u trećem redu, odjevena kao ja. Ne u istom stilu, ne, bila je odjevena *točno* kao ja: iste traperice, ista košulja, isti crni sako. Samo su njezine visoke cipele bile malo tamnije od mojih. Došlo mi je da se počnem smijati. L. me zafrkavala, L. se prurušila i odlučila doći kao dublerica, kao na filmu. Davala mi je do znanja da je, bude li problema, spremna skočiti na pozornicu i smjesta me zamijeniti. Neupadljivo mi je namignula, očito nitko osim mene nije primijetio njezinu igricu.

Predstavljanje knjige ostalo mi je u prilično mutnoj uspomeni. Moji su odgovori bili srednja žalost i, kako je vrijeme odmicalo, činilo mi se da tonem u neki mlaki diskurs i grozno ispraznu priču. Gledala sam L., koja je sad sjedila usred publike, htjela, ne htjela, vraćala sam se njezinu pozornu, bezizražajnu licu koje me podsjećalo u kakvo sam se licemjerje uvalila. Unatoč njezinu osmijehu i opetovanim odobravanjima (kao što bi ohrabivala dijete na priredbi za kraj školske godine), nisam se mogla oteti pomisli da joj je mjesto na pozornici i da bi njezini odgovori bili beskrajno umjesniji nego moji.

Nakon susreta, ljudi su se neko vrijeme zadržali prije nego što će se razići. Potpisala sam nekoliko knjiga, malo proćavrljala. Izdaleka sam vidjela L., prvo se pridružila toj grupici, a onda je razgovarala s urednicom koja je od mene naručila predgovor. Protrnula sam. Kao da je nitko nije primijetio. Kao da nitko nije primijetio da mi L. sličí ili da me oponaša. L. se stopila s pozadinom, nije izazivala ni čuđenje ni sumnju. Onda mi je odjednom sinulo da je sve to samo moja projekcija. Narcisoidna maštarija. Bunilo interpretacije. L. nije odjevena kao ja, odjevena je kao većina žena naših godina. Tko sam ja, što umišljam, odakle mi pomisao da me L. oponaša? Morala sam si priznati: oko L. sam isprela neku nerazmjernu bojazan. Činjenica jest da je L. kao prijateljica bila pomalo nametljiva, ali pokušala mi je pomoći i

savjetovati me, a ja sam joj uzvratila samo nepovjerenjem i sumnjama. Nikomu osim mene nije bila čudna i samo sam joj ja dobacivala zabrinute poglede.

Poslije, kad se dvorana ispraznila, otišla sam na piće s ljudima iz nakladničke kuće. Sjeli smo za velik stol u prvoj kavani kraj kazališta. Bilo mi je drago što sam ondje, u dobrom društvu, ugođaj je bio jednostavan i topao, dobro sam se osjećala.

Nakon desetak minuta vidjela sam L. u prolazu ispred staklenog pročelja kavane, žalosno mi je mahnula i nestala.

Sutradan sam u nekoliko navrata pokušala stupiti u vezu s L., ali mobitel joj je i dalje bio na sekretarici. Jedne mi je večeri poslala SMS da mi kaže kako misli na mene i da će me nazvati "čim joj stvari budu malo jasnije".

Tjednima smo stanovale zajedno, dijelile smo kupaonicu i desecima puta zajedno jele, jedna smo prema drugoj prilagođavale raspoređenje, a onda je L. otišla. U mom joj stanu više nije bilo nikakva traga, nije zaboravila nijedan komad odjeće ili predmet niti je ostavila bilo kakvu poruku na hladnjaku. Sve je odnijela, sve je pokupila, za njom nije ostalo ništa.

Tako je prošlo tjedan-dva, kojih se uopće ne sjećam. Nijednom nisam uključila računalo.

A onda je François opet morao otputovati u inozemstvo.

Mogla sam nazvati prijatelje, obnoviti veze, javiti da sam sasvim dostupna i na raspolaganju, ali nisam imala snage za to. Morala bih im ispričati priču o L., objasniti zašto se doselila k meni, zašto je imala neograničen pristup mojem računalu, morala bih priznati da nisam u stanju pisati, tu fobiju koja ne jenjava. Ili bih morala lagati i priznati da sam sama napisala onu glupu poruku koja ih je udaljila od mene.

Ostala sam sama, zarobljena u laži koja mi nije nudila nikakvu mogućnost povratka na staro.

Jednog jutra u listopadu u sandučiću sam našla novo anonimno pismo. Omotnica je bila ista. Evo sadržaja.

Delphine,

još si kao dijete strašila ljude. Odisala si nelagodnom. Svi su to vidjeli i govorili. Svi. S vremenom se nije popravilo. Čak se grdno pogoršalo. Naime, sad se gospođa bavi književnošću.

No danas više nikoga ne možeš obmanuti. Tvoj je trenutak slave prošao, smicalicama i bijednim niskim udarcima došao je kraj. Više te nitko ne žali. Svaki dan slušam uvredljive komentare o tvojim tekstovima, i to svugdje, u dućanu, na ulici, na večerama. Svagdje čujem ruganje, podsmijeh, više ne možeš muljati. I svima se fućka. Za tvoje priče i tvoj humor koji je samo tebi smiješan. Znam da su ti djetinjstvo i mladenaštvo bili veoma napeti, čak patološki, i ti to odlično prepričavaš. Knjiga ti je potresla gomile ljudi. Ali sad je gotovo.

Osobe koje vole javno iznositi tuđu prljavštinu kao ti na kraju se uvijek opeku. Vlastitim si ponašanjem samo zaoštrila svoju psihijatrijsku dijagnozu. Misliš da je dovoljno da se povučesh s medijske površine da ljudi zaborave kako si se prokurvala? Definitivno su te razotkrili. A što je najgore, ti toga uopće nisi svjesna.

Vratila sam tipkani list u omotnicu i spremila pismo s ostalima. Tjeskoba mi se proširila stanom poput lokve krvi.

Nisam mogla poreći da me ta pisma pogađaju, prljaju.

Nisam ništa rekla ni Françoisu ni bilo komu drugomu.

Nisam spominjala ni stalan pritisak u prsima ni kiselinu koja bi mi oblila želudac čim bih se probudila pa bi mi se proširila cijelim tijelom.

Nekoliko dana nakon toga, meni nasuprot u metrou sjela su dva tinejdžera na povratku iz kina. Jedan je drugomu objašnjavao da je film koji su gledali, prema onome što je pročitao na filmskom portalu, veoma blizak stvarnosti: gotovo je sve u njemu istinito. Drugi se složio i onda se začudio.

– Vidiš koliko filmova prema istinitim pričama dolazi u kina? K'o da škvadri fali inspiracije!

Prvi malo razmisli pa odgovori.

– Ma ne... To je prije zato što stvarnost ima muda da ode daleko dalje.

Baš me ta rečenica skamenila, ta rečenica iz usta klinca od petnaest godina u najkicama koje su izgledale kao da su rađene za hodanje po nekom drugom planetu, ta rečenica posve banalna sadržaja, ali tako osebuje formulacije: stvarnost ima muda. Stvarnost ima volju, neku sebi svojstvenu dinamiku. Stvarnost je plod neke više sile koja je daleko kreativnija, smionija, maštovitija od bilo čega što mi možemo izmisliti. Stvarnost je golema urota kojom upravlja neki tvorac čijoj moći nema ravne.

Druge večeri, na povratku kući u veži sam osjetila L.-in parfem. Pomislila sam da to puka slučajnost ili možda mirisna halucinacija.

Kad sam otvorila vrata stana, svjetla grada obasjavala su dio dnevne sobe i na pod bacala sjene namještaja. Nisam odmah upalila svjetlo i zacijelo sam osjetila da me netko promatra jer sam smjesta pogledala kroz prozor. Učinilo mi se da na stubištu zgrade prekoputa vidim neki lik. Dok su mi se oči malo-pomalo privikavale na tamu i pokušavale je razbistriti, taj je dojam prerastao u sigurnost. Ondje je netko stajao, posve nepomičan, stubišno je svjetlo bilo ugašeno i ta je osoba vjerojatno mislila da je nitko ne može vidjeti. S udaljenosti nije bilo moguće razabrati lice niti vidjeti je li riječ o muškarcu ili o ženi.

Kratko sam ostala tako, proučavala sam tamu, nastojala prepoznati neki znak, komad odjeće, nečiju građu. A onda se lik povukao i potpuno nestao.

Navukla sam zastore, još sam časak nepomično stajala iza neprovidne tkanine i kroz sićušnu pukotinu vrebala hoće li se lik vratiti. Ali više se nije pojavljivao.

Sutradan ujutro, kad sam pogledala kroz prozor pri danjem svjetlu, zapitala sam se jesam li sanjala. Sve mi se činilo posve uobičajenim.

Sat-dva poslije, kad sam od kuće krenula na tržnicu na Bulevaru Richard-Lenoir, pala sam na stubištu. Teško mi je opisati taj pad. Mislim da sam jednostavno zaboravila da silazim stubama. U djeliću sekunde (sićušnu trenutku odspojenosti), zakoračila sam kao da hodam po ravnoj površini. Prizemljila sam se desetak stuba niže, na donjem katu, u nekakvu potmulom tutnju. Nakon nekoliko minuta, shvatila sam da više ne mogu ustati. Neka je susjeda pozvala Hitnu. Parkirali su vozilo pred mojom zgradom i natjerali me da legnem na nosila. Unijeli su me u vozilo, oko kombija se već sjatila gomilica znatiželjnika, jedan član ekipe držao ih je podalje. Dok su se vrata zatvarala, vidjela sam kad je iz grupice izletjela L., izgledala je izbezumljeno. Vatrogasci su je obavijestili da me voze u Bolnicu Saint-Louis, doviknula mi je da ide po auto i da će doći za mnom.

U tom se času nisam zapitala kakvom se igrom slučaja pojavila u pravom trenutku. Bilo mi je drago da vidim poznato lice, nekoga koga ne moram zvati u pomoć, tko je došao kao naručen, iskrsnuo niotkud kao kakvom čarolijom.

L. mi se za pola sata pridružila na Hitnoj. Inače bližnje ne puštaju u ambulante, no L. je vrlo brzo uspjela nekoga nagovoriti da je pusti kroz neprobojna vrata da bude sa mnom. Brzo je našla i stolicu te sjela kraj nosila na kojima sam ležala. Pitala sam je kako je ušla, odgovorila je da je dežurnom stažistu rekla da sam u teškoj depresiji i da je bolje da bude uza me kao potpora. Nisam doznala šali li se ili doista tako misli. U svakom slučaju, znala sam kako je uvjerljiva.

Silno me boljelo stopalo, ali što se ostaloga tiče, činilo mi se da mimo pokojeg nagnječenja sve funkcionira. Hitnost je tu bila relativna stvar, dugo sam čekala da me odvedu na rendgen. L. je cijelo vrijeme ostala sa mnom. Nisam je vidjela nekoliko tjedana i moram reći da mi je bilo drago što smo se našle. Naši su posljednji razgovori ostali daleko i zapravo joj nisam mogla zamjeriti. Mislim da sam dotad potpuno usvojila činjenicu da je L. čudna, neurotična, sklona pretjerivanju, nepredvidljiva, ali nisam bila svjesna koliko je opasna. Poznajem niz čudnih, neurotičnih i nepredvidljivih ljudi sklonih pretjerivanju i valjda sam i sama bila čudna, neurotična i nepredvidljiva te sklona pretjerivanju. Osim toga, možda sam prema njoj gajila neosnovane sumnje. Točno, dopustila si je da pošalje mejl mojim prijateljima u nadi da će mi tako pospješiti koncentraciju. Možda nije bila svjesna dosega vlastite geste. No nisam bila sigurna da zbog toga s njom želim potpuno raskrstiti. Naime, bilo je tu i sve ostalo. Sve što je za mene učinila. L. mi je tjednima pružala pomoć i utjehu, bila je prisutna.

I sada, dok je sjedila kraj mene, bila je živi dokaz da zna razumjeti, smiriti, naći prave riječi. U roku od nekoliko minuta ponovno smo uspostavile prisnost koja nas je povezivala.

Tijekom tog čekanja L. mi se prvi put počela povjeravati.

Ne bih znala reći kako smo došle do tog razgovora, zacijelo smo razgovarale o bolnicama i životu u bolnici i L. je prvo natuknula da je provela nekoliko mjeseci u psihijatrijskoj klinici. Postavljala sam potpitanja. Isprva je bila neodređena, onda mi je ispričavala. Dan nakon muževa sprovoda izgubila je sposobnost govora. Tek tako, od danas do sutra. Bez ikakvih prethodnih nagovještaja. Jedne se noći probudila, boljele su je kosti i hvatala je zrak. Imala je groznicu. Pod posteljinom je osjećala kako joj vlastito tijelo isijava toplinu. Pomislila je da je zaradila gripu ili neki virus, ostala je ležati u krevetu i čekala da se razdani. Kroz prozor je gledala kako se pale svjetla u okolnim zgradama i kako se crnilo neba polako pretapa u sivilo. Kad joj je zazvonila budilica, ustala je napraviti čaj. I tu je, sama u kuhinji, pokušala progovoriti. Kao

da je intuitivno već shvatila što se s njom zbiva. Nije izustila nikakav zvuk. U kupaonici se pogledala u zrcalo. Oprala je zube. Pregledala si je nepce, opipala limfne čvorove na vratu. Pokušala se nakašljati. Ništa, nije ni pisnula. Grlo joj nije bilo upaljeno, limfni čvorovi nisu natekli. Cijeli je dan provela kod kuće, nije izlazila. Nekoliko je puta pokušala progovoriti, nije uspjela pustiti ni glasa.

Nakon nekoliko dana rodbina se zabrinula što se ne javlja. Netko ju je poslao u neku kliniku, više se ne sjeća tko.

Ondje je ostala šest mjeseci. Imala je dvadeset pet godina. Nastojala je, koliko je mogla, da ne guta lijekove koje su joj davali. Zatvorila se u šutnju: neku gustu vatu koja joj se zaglavila u grlu pa se odande razrasla i cijelu je obavila. Ta ju je mekana i zbijena tvar štitila.

Jednog je dana shvatila da neće moći cijeli život ostati nijemom. Da će se morati vratiti istim putem i povratiti sposobnost govora. Da će se s tim morati sučeliti. Nekoliko je dana vježbala govoriti posve sama, noću, pod pokrivačem. Tihim je glasom šaptala kratke riječi s rukama preko usta da je nitko ne čuje.

Hej.

Ima li koga?

Ima.

Mene.

L.

Živa sam.

Mogu govoriti.

Toplina daha u dlanovima. Riječi koje je skupljala jednu po jednu, mic po mic. Tad je shvatila da će povratiti sposobnost govora i da više nikad neće prestati govoriti. Izgovarala je nove riječi.

Jednog je utorka prvi put progovorila. Medicinska joj je sestra ušla u sobu s doručkom. Sunce je bacalo sjene prozorske rešetke na zid kraj njezina kreveta. Mlada joj se žena obratila onim vedrim tonom koji čuješ u bolnicama, klinikama ili domovima umirovljenika, gdje god se zdravi ljudi brinu za nemoćne. Odložila je pladanj na stolić na kotačićima.

L. ju je gledala. Poželjela joj je nešto reći. Iznenada se sjetila pjesme koju je jedanput naučila napamet.

– Toliko sam te sanjao da mi se ruke navikle da se u zagrljaju oko tvoje sjene križaju na prsima možda ne bi savile oko obline tvog tijela.

Tu se sestra zaustavila i istim joj tonom rekla: nije li to divno, vratio vam se glas. Htjela joj se nasmiješiti, no rasplakala se. Bez jecaja, samo nijemim, nehomičnim suzama koje su joj tekle niz obraze.

Jean je bio mrtav, ali ona je bila živa.

L. je dovršila svoju priču. Bila je osjetno uzrujana. Provela je šest mjeseci da nije izgovorila ni riječ, u potpunoj šutnji. Osjećala sam koliko je ta uspomena još boli.

Mislim da mi je tad prvi put palo na pamet.

Zbog te priče, tog prvog povjeravanja.

Oko nas su neprestano pristizali ozlijeđeni, potrgani, prestrašeni ljudi, ljudi koji su patili, kojima se život poljuljao, a meni je prvi put palo na pamet da pišem o L.

To je samo po sebi bilo projekt. Pustolovina. Trebat ću provesti istragu i to neće biti jednostavno. L. se nije lako otkrivala. Znala je čuvati svoje tajne.

No odjedanput se sve bistrilo. Sve je počelo dobivati smisao. Naš čudni susret, brzina kojom je zauzela toliko prostora u mom životu, pa čak i taj pad na stubištu. Odjedanput je sve sjedalo na mjesto, sve je nalazilo svoju svrhu.

Odjedanput sam počela misliti samo na to: na roman oko L. O onome što o njoj znam. Njezinim hirovima, fobijama. O njezinu životu.

Bilo je to očito. Nezaobilazno.

Imala je pravo. Više nije vrijeme za stvaranje izmišljenih likova koje ćeš drmusati uprazno kao sirote otrcane marionete.

Sad je čas za pripovijedanje stvarnog života.

A njezin je prije nalik na roman nego moj.

Dok sam ja bila na rendgenu, L. se vratila u čekaonicu. Snimke su otkrile lom pete, metatarzalne kosti bez pomaka ulomaka.

Malo poslije izišla sam iz Hitne s nogom u longeti do koljena.

L. je dovezla auto. Odbile smo ambulantno vozilo koje bismo morale čekati još barem sat vremena.

Oprezno mi je pomogla da sjednem na prednje sjedalo. Usput smo svratile u ljekarnu kupiti tablete protiv bolova i štake koje je propisala bolnica.

Liječnici su rekli da u longeti moram ostati najmanje četiri tjedna i da se ne smijem oslanjati na nogu.

Kad smo sjele u auto i dok me vozila kući, L. je šutjela. Nakon nekog je vremena primijetila da bi mi se na mom šestom katu bez dizala dok nema François život doista mogao zakomplicirati. Neće biti jednostavno ni popeti se gore na jednoj nozi. No kad stignem, više ne dolazi u obzir da silazim. Ja ne mogu podnijeti da cijeli dan ne iziđem iz kuće pa bi mi moglo biti teško.

Više se ne sjećam kako je plasirala prijedlog da odemo u Courseilles, ali sigurna sam da je došao od nje, a ne od mene. Za mene je Courseilles prije svega bio Françoisov teritorij. Iako se tijekom prošlih godina nizom znakova obzirnosti i pažnje neprestano trudio da se ondje ugodno osjećam (štoviše, jedna je osobito ugodna prostorija u prizemlju postala moja radna soba), i dalje sam taj prostor smatrala njegovim, odjekivao je njegovom energijom. Nikad onamo nisam išla bez njega.

Valjda je i to bio jedan od razloga zašto se François, kad sam ga nazvala da mu prepričam nesreću, čim je zabrinutost prošla, smjesta oduševio. Ma da, to je sjajna zamisao, osobito ako nisam sama. Kuća je prizemna i ondje imam prostor za rad. Nažalost, on se ne može vratiti prije (otišao je s ekipom od četvero ljudi, davno su unaprijed uglavili letove, plan snimanja i susrete s piscima), no bit će mirniji ako zna da sam ondje s prijateljicom nego da samujem kod kuće na šestom katu kao pustinjak. Imam ključeve pa neka samo krenemo na put. Tijekom

razgovora François se nekoliko puta zabrinuto vratio na moj pad: *kako sam se tako spetljala?* Pomislila sam da sam cijelo vrijeme bila spetljana. Ali sad imam projekt. Zamašan projekt. Naime, zamisao da pišem o L. i dalje me držala. I s tim u vidu radovala sam se što s njom idem na selo i što će mi biti pri ruci.

Na kraju razgovora, François me opet pitao s kim idem, a kad sam drugi put izgovorila L.-ino ime, uslijedio je kratak muk. Savjetovao mi je da budem oprezna: vjerujem da je mislio isključivo na put koji nas čeka i na moju imobiliziranu nogu.

Kad sam poklopila, L. me ostavila u kafiću u podnožju moje zgrade da malo budem na toplome dok ona organizira naše putovanje. Ponudila mi je da mi sama ode u stan i spakira neke stvari. Pristala sam. Bila sam iscrpljena od pada, od sati provedenih na Hitnoj, od boli koja je opet krenula na valove. Nisam se imala snage penjati šest katova.

Rekla je da će mi usput zaliti biljke i smanjiti grijanje. Onda će otići po svoje stvari u hotel.

U kafiću sam sjedila sat vremena, možda i duže. Bila sam mrtva umorna. Sjećam se da sam nekoliko puta pogledavala zidni sat.

Onda sam vidjela kako se pred staklenim pročeljem ponovno zaustavlja L.-in auto. Mahnula mi je da dolazi unutra po mene.

Sve je bilo spremno.

Smjesta smo krenule na put.

Na izlazu iz Pariza bilo je gužve. Nakon dvadesetak minuta vožnje, a da ja nisam ništa pitala, L. mi je ispričavala kako je upoznala muža jedne večeri kad je štrajk u javnom prijevozu paralizirao grad. U prometnom joj je čepu prvi muškarac pokucao na prozor auta. Refleksno, iz pomalo besmislene sumnjičavosti, zaključala je vrata i produžila do semafora. Čovjek je došao za njom, načas je pomislila da će opet kucati, no onda je vidjela da ulazi u drugi auto. Ironično se nasmiješio i posramila se zbog svoje reakcije. Valjda je zato malo dalje primila drugog autostopista. Bio

je visok, stariji nego što joj se isprva učinilo. Uvukao se na sjedalo kraj nje pa ju je promotrio. Smjesta ju je privukao njegov miris, mješavina duhana i kože. Neko su se vrijeme vozili bez riječi. Poslije su parkirali u nekoj uličici i zajedno otišli u gradski hotel gdje su gotovo sve sobe bile prazne. L. je poželjela Jeana. Onog časa kad joj je sjeo u auto, onog časa kad je udahnula njegov miris. Od prvih je sati novog dana znala da će ostati s njim. Jer joj se odjednom činilo da se ništa što je prije bilo nije ni dogodilo. Imala je devetnaest godina, a on dvadeset osam.

Napravila je stanku u priči. Sjećam se da sam primijetila da je to susret iz romana, ili filmski. Sigurna sam da u tom trenutku nisam mislila ni na što određeno.

Auto je vozio državnom cestom, ja sam pratila brzinomjer, bilo je to jače od mene i nastavila postavljati pitanja. L. je prvi put odgovarala. Doznala sam da je sa Jeanom živjela šest godina. Onda je umro. Kad ga je upoznala, Jean je bio zubar. Imao je privatnu ordinaciju s još dvoje kolega. Nekoliko mjeseci prije vjenčanja zajedno su unajmili stan. A onda je nakon godinu-dvije Jean prestao raditi. Studirao je šest-sedam godina, ali stomatologija ga nije zanimala. Dok je L. počinjala raditi kao pisac u sjeni, J. je radio kao dostavljač, pa kao barmen. Spominjao je da bi otvorio delikatesni dućan, ili staretinarnicu u njihovoj četvrti. Onda je bilo riječi o preseljenju u inozemstvo. A onda više nije bilo riječi. Jean je kraj nje polako utonuo u neku nijemu tugu čije opasnosti ona nije bila svjesna.

Desetak minuta vozile smo se šutke. Onda mi je L. ispričavala kako joj je muž umro. Mislim da je odabrala taj trenutak jer se nismo mogle gledati u oči. To sam primijetila s Louise i Paulom kad su bili mlađi, povjerali su mi se dok smo hodali ulicom, dok bismo sjedili jedno kraj drugoga u metrou ili dok bih pripremala jelo. U njihovoj mladenačkoj dobi naši su se najintenzivniji razgovori vodili upravo tako, dok smo se više ili manje bavili nečim drugim.

Dok smo vozile cestom N12 i kad je L. počela priču koju je oduvijek izbjegavala, upravo sam to pomislila: napokon mi može ispripovijedati priču o muževoj smrti jer nismo oči u oči, jer je vidim samo iz profila.

L. je voljela planine. Osamu, sraz s elementarnim silama. Ona i Jean često su zajedno išli u planine. Odavno je kanila nekoliko tjedana provesti u nekomu planinarskom skloništu usred Alpa, daleko od svega. Netom su proslavili treću godišnjicu braka i predložila je Jeanu da pođe s njom. Njemu se nije dalo, ona je bila uporna. Mislila je da bi ga to moglo trgnuti iz mrtvila, da će im dati priliku da se opet nađu. Naposljetku je pristao. Jeana su pripreme ponijele, čak je sâm istraživao što sve trebaju ponijeti. Skupili su potrepštine za potpuno samodovoljan život, odjeću, vreće za spavanje, plinsku bocu za kampiranje, dehidriranu hranu, svakakve konzerve. Do skloništa će im od posljednjeg sela trebati dan hoda. Jean je htio ponijeti lovačku pušku za slučaj da ih napadne kakva divlja životinja. Oružje mu je posudio neki gost iz bara.

Dan uspona bio je vedar i sunčan. Kuća se sastojala od velike prostorije s peći i prozorima te potpuno zatvorene malene spavaće sobe.

Svagdje oko njih bio je snijeg. I tišina, razbijali su je zvukovi koje su malo-pomalo naučili prepoznavati. Vrijeme se otezalo, više nije imalo veze ni s čim poznatim.

Nakon tjedan dana, Jean se htio vratiti. Osjećao se loše, pod pritiskom. Trebao je grad, buku automobila, truba, odjeke glasova. No L. nikako nije htjela odustati. Obećali su si da će izdržati dokle god budu imali hrane. Ona je željela ići do kraja.

Jean je htio otići. Rekla mu je da se spusti bez nje, bio je to ispit njegove odanosti. Primijetila je to pomalo oporo (L. je počeo drhtati glas kad je to spomenula), više nije bila sigurna kako se točno izrazila, no riječi su bile grube i ponovno mu je predbacila da se izvlači.

Jean je ostao.

Svaki su dan izlazili i hodali na krpljama. Mnogo su čitali. Više nisu vodili ljubav. Navečer bi samo kapnuli u san iscrpljeni od hladnoće. Unatoč peći, s hladnoćom su se borili u svakom trenutku. Ta je borba

rastezala vrijeme. Ona je naposljetku zaboravila da je Jeanu loše jer Jeanu više nije bilo tako loše.

Jedne je večeri čak rekao da je sretan.

Nekoliko je dana trajala tako silovita oluja da nisu mogli izići. Ostali su u kući, na prozorima se skupljala sve gušća maglica. Nekoliko su dana slušali samo fijuk vjetra i zvuk vlastitih glasova. Onda je njoj sinula grozna pomisao i više je nije puštala. Više ne voli tog muškarca kojeg je nekoć voljela.

Četvrtog dana, kad se oluja napokon stišala, L. je izišla na zrak. Jeana je ostavila u kućici, skupčao se pod poplunima. Hodala je sama prema šumi kad se začuo prasak. Hitac je odjeknuo u tišini, no nakon nekoliko sekunda više nije bilo ničega. Nikakve jeke. Zapitala se je li sanjala.

Kad se vratila u sklonište, našla je Jeanovo tijelo. Zapravo to više nije bio Jean, nije imao glavu. Glava mu se otkinula i sve je bilo puno krvi. L. je oborila pogled i ustuknula kad je shvatila da je stala na komad muževe lubanje. Krv mu je slijepila crnu kosu. Zaurkala je, ali nitko je nije čuo.

L. je dovršila priču i ja nekoliko minuta nisam mogla govoriti. Tražila sam riječi sućuti i utjehe dostojne onoga što mi je povjerala. Ali ništa mi nije odgovaralo.

Naposljetku sam rekla:

– Sigurno si strašno patila.

L. mi se nasmiješila.

– To je bilo davno.

Vozile smo šutke, padala je noć.

Kad smo stigle na odredište, pustila sam L. da izađe iz auta da otvori dvorišna vrata. U svjetlu farova gledala sam je kako snažnim, energičnim pokretom otvara jedno pa drugo krilo, *ona ima ključeve*, pomislila sam, ta mi je rečenica došla iz nekoga skrovitog kutka svijesti ili iz policijskog romana i uočila sam njezin dvosmisao. Kad je to obavila, pobjednički se

okrenula prema meni, a naelektrizirana joj je kosa oko lica tvorila svjetlucavu aureolu. Tad se vratila do auta.

L. je sjela za upravljač da parkira pred kućom i primijetila da je vrt minsko polje. I doista, na nekoliko mjesta na potezu duž ulice iskopali su duboke rupe za postavljanje kanalizacijskih cijevi, a crveno-bijele ogradice mjestimice su označavale radove u tijeku.

L. je otvorila ulazna vrata pa je unijela svoju i moju prtljagu. Pokazala sam joj prizemlje, no pustila sam je da se sama popne na kat, još nisam bila dovoljno spretna na štakama da pođem s njom.

Odučile smo da ćemo se smjestiti u dvije gostinske sobe u prizemlju. Stube koje su vodile do spavaće sobe gdje smo François i ja obično spavali činile su mi se preopasnima.

U smočnici smo našle juhu u kocki i tjesteninu.

Legla sam odmah nakon večere, iscrpljena.

Sutradan sam L. objasnila put do najbližeg Intermarchéova supermarketa. Zajedno smo sastavile popis namirnica za dobrih tjedan dana.

Nakon L.-ina odlaska, otvorila sam vrata svoje radne sobe, malene prostorije u prizemlju na drugom kraju kuće. Grijanje sam pojačala do maksimuma. Razgrnula sam zastore. Kroz prozor sam vidjela dvorišna vrata koja je ona pomno zatvorila za sobom. Nebo je bilo nisko, boje cementa, činilo se da ga ništa ne može rasporiti.

Osjetila sam da mi u tijelu, u rukama nešto kuca, neko bilo, nešto kao polet, nada, nešto što bi i najmanji znak požurivanja mogao ugroziti.

Nisam pokušavala uključiti računalo niti posegnuti za papirom i olovkom. Polako sam sjela. Stolicu sam primaknula stolu. Umjesto da pokušam pisati, sinulo mi je da iskoristim diktafon svog mobitela.

Snimila sam L.-in susret s mužem, pa Jeanovu smrt, onako kako mi je ona ispripovijedala, sa svim pojedinostima kojih sam se sjećala.

Priču sam diktirala kao da pišem, rečenicu za rečenicom.

Nekoliko sam se puta ispravljala da se sjetim L.-inih riječi i uobličim ih.

L.-ina me priča progonila dio noći. Odjekivala je u meni kao da je znam, kao da sam je već čula.

Pitanje samoubojstva (i nemoć, krivnja i kajanje koje ono povlači) za mene je i dalje bilo osjetljivo. L.-ina je priča probudila užas koji sam

osjetila kad sam prije nekoliko godina našla majčino tijelo i uspomene na tjedne prepune adrenalina koji su slijedili.

No to nije bilo to. Ne samo to. Kopkalo me nešto poznato, nešto što sebi nikako nisam mogla objasniti.

L. je često znala natuknuti boli, rane o kojima mi nikad nije govorila. Ovaj put mi je povjerala dio priče koji je pojašnjavao dvije-tri stvari koje sam o njoj znala: samoću u kojoj je živjela, prijatelje koji su se udaljili i više joj nisu dolazili na rođendan, svojevrsnu grubost u njezinoj naravi.

L. je u sebi vjerojatno nosila još mnogo priča, nedirnute okamine utonule u glib njezina sjećanja, pritajene priče koje čuva od svjetla.

Nešto što se može napisati. Što treba napisati.

Iskoristila sam L.-inu odsutnost da u glasovni podsjetnik snimim i druge elemente kojih sam se sjećala, a bili su raštrkani kroz naše razgovore. Nekoliko rasutih dijelova mozgalice čije sam složenosti bila svjesna.

Pa naravno, pisat ću. Naglas ako treba.

Prvo ću ispriповijedati tulum na kojem mi je prišla i sve što je dalje bilo.

Ispriповijedat ću kako me L. fascinirala i kakva se čudna veza među nama stvorila.

Naći ću način da joj razvežem jezik. Da zabilježim što mi povjeri.

Pokušat ću doznati tko je ta žena koja mi je jednog dana rekla: “mogla bih završiti sve tvoje rečenice” ili pak “nisam te upoznala, nego sam te prepoznala”.

Dvorišna su se vrata otvorila dok sam pokušavala nabrojiti niz pitanja za koja mi se činilo da joj ih nužno moram postaviti. Dok se L. autom primicala kući, provjerila sam da je audiodatoteka s mojim glasom na popisu snimaka. Zatim sam zatvorila vrata za sobom i krenula prema njoj.

L. se osmjehivala. Prtljažnik je bio pun namirnica, pomislila sam da se zaniжела ili je računala na višetjedni boravak.

Oslanjajući se na štake, gledala sam kako vadi pakete, a nisam joj mogla pomoći. Kad je još jedanput krenula prema kuhinji, iz prtljažnika sam uzela posljednju vrećicu koja mi se činila laganom. L. se vratila do auta.

– Ne možeš dvije minute mirovati! Što ćeš ovdje kad se snalazim sama? Neću da mi se pleteš pod nogama.

Zatvorila je prtljažnik pa mi pružila štaku koju sam prislonila na vrata auta. Kroz čudan smijeh koji od nje nisam prije čula, dodala je:

– Nemoj da ti slomim i drugo stopalo.

Čekala sam pogodan trenutak da pitam L. kako se našla pred mojom zgradom onog dana kad sam pala. Objasnila mi je što se dogodilo. Dok je hodala ulicom, u stopalu joj je sijevnula bol i nekoliko se minuta nije mogla maknuti. Onda joj je kroz glavu prošla jasna misao: meni se nešto dogodilo. Predosjećaj, ili čak sigurnost, objasnila mi je, pa je odlučila smjesta poći k meni. Na uglu moje ulice naletjela je na vozilo Hitne.

Ja se, iz raznih razloga, ubrajam u ljude koji ne traže razumnija objašnjenja, nego su spremni povjerovati u takvu priču. Kad je Paul slomio ruku usred uskrasnih praznika (u parkiću u našoj četvrti meni je pred očima pao s vrha penjalice), Louise je bila kod prijateljice iz razreda i tražila je da me njezina majka nazove. U pol bijela dana, stotinama kilometara odatle, dok je sjedila za stolom s pecivom i staklenkom Nutelle, ženi je rekla: Paul se ozlijedio, moram nazvati mamu.

Drugi put, dok su blizanci još bili maleni i spavali u istoj sobi, Paul je zaurloao usred noći. Bio je to neki čudan krik, ničemu sličan. Ušla sam u sobu i upalila svjetlo. Paul je plakao, no Louiseino je lice bilo puno kozica.

Louise ni dan-danas ne mora imati poseban zvon telefona za brata da bi znala kad on zove.

Ne mogu se sjetiti jesam li L. ispriopovijedala koju od tih dogodovština. Kako god bilo, povjerovala sam joj na riječ.

Oko ručka, objavila sam L. da počinjem raditi na knjizi u kojoj ću propitivati vlastite intelektualne, afektivne i emotivne konstrukcije. Na nečemu veoma osobnom.

Ne, ne mogu joj više reći jer se bojim da ću blokirati taj neočekivani polet.

Da, riječ je o veoma autobiografskom tekstu.

Vidjela sam kako se L. ozarila. Odjedanput su joj se crte lica opustile i nije mogla suspregnuti zadovoljan osmijeh pa sam brže-bolje dodala da još ništa nije sigurno, ne treba se veseliti prije vremena.

Povjerala sam L. da još ne mogu uključiti računalo ni praviti bilješke na papiru. Pri samoj pomisli na te geste opet mi se počnu tresti ruke. No to će se promijeniti. Osjećala sam. Bila sam sigurna da će stvari vratiti u normalu čim ustalim rad na novom tekstu. Dotle ću raditi na drugi način. Objasnila sam joj da ću pokušati pisati naglas, svaki dan, sve dok napokon opet ne budem mogla držati kemijsku. Budući da je riječ o ispovijesti, o samoispitivanju, za početak će mi biti dovoljno da svojevrsnu prvu ruku snimim glasovno pa ću je moći prerađivati kad mi bude bolje.

L. je bila sretna. Luda od sreće.

Pobijedila je.

U satima nakon objave te vijesti lice joj se razvedrilo, ponašanje joj se promijenilo. Nikad je nisam vidjela tako spokojnu. Uspokojenu. Kao da joj cijeli život već mjesecima visi u zraku oko te kapitulacije.

Druge smo večeri otvorile bocu šampanjca da proslavimo moj povratak pisanju. L. se od prethodnog dana suzdržavala da me potanje ispita pa više nije mogla izdržati:

– Ima li to što si počela veze s tvojom fantomskom knjigom?

Načas sam oklijevala prije nego što ću odgovoriti. Famosna fantomska knjiga. Što je ona umislila? Kakvu je priču iz djetinjstva ili mladenaštva htjela da ispriповijedam? Što nam je zajedničko u stvarnosti ili u mašti da je to toliko zanima?

U očima sam joj vidjela nadu, neko isprekidano bljeskanje koje je vrebalo potvrđan odgovor pa sam rekla da. Da, naravno, ima neke veze s

fantomskom knjigom. Dodala sam da će knjigu biti teško napisati, to može i zamisliti. No ima pravo. Krajnje je vrijeme da joj se posvetim.

Čula sam ton vlastita glasa, bio je ozbiljan, siguran, i pomislila sam da se vjetar promijenio. Više nisam bila izmoždena književnica koju je L. mjesecima vukla, nego vampir koji će se uskoro nahraniti njezinom krvlju. Niz kralježnicu mi je prošao srh straha i uzbuđenja.

– Znaš, željela bih shvatiti, nastavila sam, što nas tvori, od čega smo. Kojim to radom upijamo određene događaje i uspomene tako da nam se miješaju sa slinom i šire kroz meso, dok nam drugi ostaju zabijeni u potplate cipela poput oštra šljunka. Kako na koži odraslih ljudi u koje smo se navodno prometnuli odgonetnuti tragove djeteta? Tko zna čitati te nevidljive tetovaže? Kojim su jezikom napisane? Tko je u stanju razumjeti ožiljke koje smo naučili prikrivati?

– Tvoje? – upitala me.

U glasu joj nije bilo ni tračka sumnje.

Opet sam malo oklijevala pa sam rekla da.

Dogodilo se upravo ono čemu sam se nadala.

L. je mislila da za pisanje skrivene knjige nužno ponirem u sebe pa mi je počela govoriti o sebi. U znak ohrabrenja i solidarnosti počela mi je prepričavati konkretne događaje iz vlastita djetinjstva i mladenačkog života koje mi nikad prije nije spominjala. Zacijelo je ta povjeravanja smatrala poticajima koji mi mogu pomoći da prizovem vlastite uspomene, iskopam vlastite rane. Dobro sam procijenila. Samo sam je trebala navesti na pomisao da napredujem u poslu pa će mi malo-pomalo servirati elemente koji će bez njezina znanja hraniti tekst.

Na osnovi L.-inih uspomena stvorit ću opipljivo složen i autentičan lik.

Naravno, kad rad na knjizi dovoljno odmakne, ili možda kad je dovršim, morat ću joj priznati istinu. Tad ću je podsjetiti kako odbija svako pismo koje nema veze sa životom. Podsjetit ću je na ona uvjerenja koja mi je silno željela ucijepiti i kojima sam naposljetku popustila.

Spomenut ću joj kako smo se upoznale, mjesece koje sam uz nju provela, i kako mi je postalo jasno da samo ona može biti temom knjige. Reći ću joj kako mi se nametnula potreba da skupim ulomke koje mi je svojom voljom povjerila i dam im novi poredak.

Sad sam u svemu ovisila o L.

Prvo zato što se nisam mogla osloniti na nogu. A onda i zato što sam trebala njezine riječi i uspomene da ih pretočim u početak romana o kojem ona nije ništa znala.

No ta me ovisnost nije plašila.

Opravdavao ju je viši plan koji će se razraditi bez njezina znanja.

L. je pak radila na tekstu koji je započela prije ljeta. Na jednoj od onih veoma škakljivih knjiga za koje se ugovorno obveže na šutnju. Knjigu koju će potpisati netko drugi i pretvarati se da ju je napisao.

Ispitivala sam L. da doznam o kome je riječ. Koja je glumica, pjevačica ili političarka ovaj put posegnula za njezinim perom?

L. je bilo žao, ali nije mi mogla ništa reći. Klauzula o tajnosti podataka bila je duža od cijelog ugovora, nije se smjela nimalo kockati. Jednom joj se dogodilo da je popustila i nekome nešto povjerila, a ta ju je osoba nehotice odala. Pokušala sam pogoditi, iz jednog ili dvaju pokušaja: Mireille Matthieu? Ségolène Royal?

L.-in izraz lica nije ništa odavao pa nisam navaljivala.

Nakon nekoliko dana, vratile smo se ritualima našega nedavnog sustanarstva. L. je ustajala ranije od mene. Iz svoje sam sobe čula šum tuša, pa aparata za kavu. Ustala bih pa bismo na brzinu zajedno doručkovale prije nego što se ona lati posla. Od prvog se dana smjestila u sobici kraj kuhinje. Onamo nije dopiralo danje svjetlo i taj joj je ugođaj bio drag. Na stolić je postavila računalo i rasprostrta skice, nacрте i materijale.

Na drugom kraju kuće, ja bih se malo poslije zatvorila u svoju radnu sobu. Sjedila sam u istom položaju u kojem bih pisala, gornji bih dio tijela lagano nagnula naprijed. Štake sam držala nadohvat ruke, držaljka sam ih zakvačila o ladicu konzole. Umotala bih se u šal i šaptavim glasom počela diktirati. S obzirom na udaljenost, L. me nije mogla čuti.

Međutim, nekoliko puta na dan nisam se mogla suspregnuti da ne provjerim jesu li vrata čvrsto zatvorena. I stoji li ona iza njih.

Oko 13 sati pridružila bih se L. u kuhinji i ondje bismo zajedno pojele juhu ili kakvu tjesteninu koju bi ona pripremila.

U rano popodne vratile bismo se na posao, svaka za sebe. L. je odmicala u radu na svom tekstu, a ja sam bez njezina znanja prepričavala i snimala naše sve prisnije i prisnije razgovore.

Nakon nekoliko dana, da pohranim audiodatoteke koje sam snimila mobitelom, uspjela sam uključiti računalo.

Krajem dana katkad bismo izišle u šetnju.

Kako su mi ruke jačale, krug se naših šetnji širio.

Navečer bismo popile čašu vina u kuhinji dok je L. pripremala obrok. Mogla sam joj pomoći sjedečke: rezala sam kobasice, mozzarellu, gulila luk i povrće, sjeckala začinsko bilje. L. je radila sve ostalo.

Počele bismo nevezanim razgovorom i onda neprimjetno skrenule prema temama koje su me zanimale. L. sam prepričavala vlastite uspomene. Uspomene iz djetinjstva i mladenaštva koje su mogle naći odjek u njezinima.

L. bi nakon večere zapalila vatru pa bismo sjele bliže kaminu i grijale ruke na toplini plamena. Dobro sam je poznavala. S vremenom sam naučila odgonetati njezine odgovore, osjećaje, reakcije. Znala sam joj na licu pročitati i najprolaznije znakove radosti ili zlovolje. U držanju tijela znala sam prepoznati trenutak kad se sprema reći nešto važno i trenutak kad se opet povlači. Kako su tjedni prolazili, L.-ina sintaksa i njezino izbjegavanje određenih tema, pa nagli zaokret u kojem bi ih otvorila kad

bih se ja najmanje nadala, postali su mi poznatima. Nikad je nisam vidjela tako mirnu. Tako odmorenu.

L. je smatrala da stopalo nisam slomila slučajno. Lom je bio vidljiv pokazatelj blokade, sputanosti koja me osudila na šutnju. *Pad* je trebalo shvatiti u svakom smislu riječi: povrh konkretnoga gubitka ravnoteže, pala sam da na nešto stavim točku. Da zaključim jedno poglavlje. Padovi i psihosomatske tegobe u biti su jedno te isto. Uostalom, L. je smatrala da je glavna uloga psihosomatskih reakcija da otkriju neku tjeskobu, strah ili napetost koju odbijamo priznati. Daju nam znak za uzbunu.

L. mi odavno nije izlagala nikakve teorije. Meni je taj njezin ton bio zabavan: govorila je poučno, ali lako si mogao razabrati notu samoporuge. Smijale smo se. Činilo mi se da L.-ina teorija ima smisla: smatrala je da ne opterećujemo uvijek iste organe, nego da s vremenom mijenjamo psihosomatske tegobe pa nas prvo muče migrene pa peče želudac, onda nas muče vjetrovi i naposljetku bolovi među rebrima. Jesam li primijetila? Svako je od nas, kad bolje promisli, u životu imao različite faze psihosomatskih tegoba i pritom opteretio različite organe tako da ne bi uvijek iscrpljivao iste. Dosta da čuješ kako ljudi govore o svojim boljkama. Padovi su samo spektakularniji način koji u prijelomnim trenucima pridonosi redovitom sustavu uzbunjivanja. Treba si dati truda da ih odgonetnemo.

François me zvao svakoga dana. Uzela bih štake i uputila se nakraj vrta pa bih se kako znam i umijem popela na humak gdje sam hvatala mrežu. Razgovarali bismo nekoliko minuta, ja klimavo oslonjena na štake, a on iz kakve hotelske sobe na Srednjem Zapadu ili u Montani. Odmah je osjetio da mi je bolje, pitao me mogu li pisati. Rekla sam mu da sam odlučila započeti novi projekt, važniji, imam nešto, jedva čekam da mu ispričam. Nisam ništa više rekla.

L. se u kući u Courseillesu snašla zapanjujuće lako. Ubrajala se u ljude koji su se u rekordnom vremenu sposobni prilagoditi stranom prostoru. U roku od nekoliko sati uočila je gdje svaka stvar stoji. Njezinu radaru

nije promaknula nijedna ladica ili skrovit kutak. Bila je *kao kod svoje kuće* i moram reći da je za mene taj izraz dobio puni smisao tek kad sam vidjela kako se ona bez imalo oklijevanja kreće tim prostorom koji joj je naoko savršeno poznat.

Na računalu u Courseillesu našla sam neke audiodatoteke koje sam pohranila u prvim danima našeg boravka. Mimo onoga čudnog osjećaja kad svatko od nas čuje vlastiti glas, ja sam svoj teško prepoznala. Govorim tiho, u strahu da me L. ne čuje. Ovdje prenosim sadržaj tih datoteka.

AUDIODATOTEKA OD 4. STUDENOGA 2013.

L.-inaje majka umrla kad je ona imala sedam ili osam godina.

Ona ju je našla, na tlu. Majka joj je ležala na hodniku, na podu. Odmaknula joj je kosu i otkrila joj uho da je bolje čuje. Ona nije reagirala. Tu je osjetila da nešto nije u redu pa je legla na nju cijelom dužinom. Mati je na sebi imala haljinu na žute cvjetove koju je L. silno voljela. Malo je ostala u tom položaju, čak je i zaspala, opuštenih ruku duž majčina tijela, s glavom na njezinim prsima (ta me slika kosnula).

Zatim je zazvonio telefon i probudio je. Ustala je da se javi, kosa joj je još bila mokra od znoja u snu. Kad je podigla slušalicu, čula je glas majčine prijateljice koja je htjela razgovarati s njom. Rekla je mama spava, prijateljica se zabrinula jer njezina majka kroz dan nikad nije spavala. Pitala je je li bolesna, L. je odgovorila da nije, ali da se ne budi. Prijateljica ju je zamolila da mirno čeka kod kuće, uz mamu. Rekla je da smjesta dolazi.

L. je opet legla.

Nakon majčine smrti, L. je ostala zatvorena u stanu. Nisam uspjela doznati koliko dugo. Određeno vrijeme. Mislim da nije išla u školu.

Treba istražiti: mislim da je L. otac zabranjivao da prijeđe kućni prag, osim u slučaju više sile. Mislim da ga se toliko bojala da nekoliko tjedana ili mjeseci nije izlazila. Bila je sama u stanu.

Nije išla u školu.

Ni po koju cijenu nije smjela otvarati vrata.

Otac bi je pozvao u svoju radnu sobu da joj prenese upute. Morala se držati uspravno, glava gore. U stavu pozor.

L. je zamišljala svijet pun neprijatelja. Nije znala što je vani čeka, bi li se uspjela izbaviti. Zamišljala je ljude mesoždere, naoružanu djecu.

Vratiti se na nešto što je L. samo usput spomenula: na trenutak kad si je rekla da iz tog stana neće izići živa. Pomisao na samoubojstvo.

Ako je moguće, vratiti se na L.-ina oca.

Osjećam da je teren sklizak.

L. se opire pripovijedanju redom. Slutim da će mi otkrivati raštrkane epizode i morat ću se sama snaći da ih međusobno povežem.

Sinoćnja L.-ina rečenica o ocu: Sve što je u meni nesigurno, neprilagođeno i slomljeno njegovo je djelo.

AUDIODATOTEKA OD 6. STUDENOGA 2013.

Pokušavam se sjetiti točnih riječi koje je L. uporabila.

Bira ih pomno i čini mi se da je svaka riječ važna.

Žao mi je što je ne mogu bez njezina znanja snimati iPhoneom, ali preopasno je.

U neko se doba netko sigurno umiješao jer se vratila u školu. I krenula dalje u više razrede.

S ocem je živjela u ozračju vječnog predbacivanja. Svaka bi njezina gesta ili riječ mogla biti predmetom tumačenja, seciranja, izvlačenja iz konteksta. Kad-tad bi se sve što bi rekla okrenulo protiv nje pa bi joj se obilo o glavu.

Način na koji ju je promatrao, optužujući pogled.

Nijemi bijes koji se širio kućom tako da je katkad bilo teško disati.

Tražio je pogrešku, znak izdaje, dokaz krivnje. Posvuda je vrebao razloge da se rasrdi.

Njegova ju je suzdržana nasilnost pritiskala poput trajne prijetnje.

L. mi je zatim govorila o samokontroli koju to iziskuje. Jer bi se svaki njezin izljev (radosti, zanosa, rječitosti) tumačio kao patološki.

Često se na to vraćala: na nemoguće mladenaštvo.

Na razornu silu tog pogleda u dobi kad se pretvarala u ženu.

No u tim se godinama u njoj oblikovao svojevrsan aparat za preživljavanje u neprijateljskoj sredini.

L. je neizričito govorila o tom biću u koje se prometnula: u stanju pripravnosti, pod uzbunom, spremnom na borbu.

Na prijelazu iz osnovne škole u gimnaziju i poslije u gimnaziji otac nije dao da izlazi s prijateljima. Niti da itko dolazi k njoj.

Čudna priča s nekim susjedom (pokušaj se vratiti na to) kojeg je L. dvaput spomenula.

AUDIODATOTEKA OD 7. STUDENOGA

L. je nekoliko godina imala prijateljicu iz mašte po imenu Ziggy.

Ziggy je s njom provodila cijele dane. L. je spavala svijena na rubu kreveta da joj napravi mjesta, puštala ju je da prođe kroz vrata, pazila je da može sjesti kraj nje za stolom, naglas je razgovarala s njom kad su bile same.

L.-in otac nije znao za Ziggy.

Navečer je sanjala o bijegu sa Ziggy. Stopirale bi, vozile se vlakovima, otišle daleko, daleko.

Jednog je dana Ziggy pitala L. želi li i dalje otići. L. je rekla da želi, ali da joj se to čini nemogućim zbog oca.

Ziggy je rekla da će ona sve srediti.

Kako?

Ziggy je stavila prst na usta kao da hoće reći: ništa me ne pitaj jer ti se odgovor ne bi svidio.

Za nekoliko je dana kuća izgorjela. Sve je otišlo u dim.

Namještaj, odjeća, sve dječje igračke, sve fotografije.

Sve.

Preselili su se u drugu kuću.

Nisam uspjela doznati koliko je godina L. imala kad se to dogodilo.

Morala sam je nekoliko puta zapitkivati da dobijem točniju kronologiju. L. kao da nije dala da uspostavim veze između određenih događaja pa se pretvarala da nije sigurna kojim su se redoslijedom dogodili.

Pitala sam L. što je bilo sa Ziggy. Načas je oklijevala i onda mi je odgovorila da je Ziggy pregazio auto. Jednog su dana zajedno hodale ulicom, Ziggy se poskliznula na pločniku i pala pod auto.

Iako su mi se L.-ina povjeravanja katkad činila zbrkanima, potvrdila su moju slutnju: L. je bila žrtva nekoga nevidljivog nasilja koje se teško može opisati riječima, izopačenog, podmuklog nasilja koje je dubinski oblikovalo njezinu osobnost. No L. se iz tih šaka istrgnula. Upravo sam se tomu kod L. neprestano divila: njezinoj sposobnosti da se gradi, da se obnovi, kako provodi svoju volju. Jednog dana davno prije nego što sam je ja upoznala prometnula se u tu svojevolsnu i izdržljivu strogo zaštićenu

vrstu, a ja sam znala da se njezin oklop može raskoliti jednim jedinim udarcem.

U prvim je danima L. jedanput ili dvaput uzela auto da ode po kruh ili po svježe namirnice. Ostatak vremena dvorišna su vrata ostala zatvorena.

L. je bila veselo raspoložena i još se više trudila oko mene. U tom mi razdoblju nikad nije nabijala na nos da se ona praktički brine za sve. Katkad bih pomislila da su i ta uslužnost i neprestana briga koju mi je pružala oblik vlasti nad drugom osobom.

No ne bih znala reći koja je od nas dviju u toj igri vladala.

Jedno je sigurno: čim bih čula kako se L.-in korak približava radnoj sobi u koju bih se zatvorila, prestala bih snimati i onih nekoliko minuta dok su joj se koraci udaljavali cijelim bih tijelom osjećala kako mi se rad srca ubrzao. Prestravila bih se pri pomisli da će shvatiti što radim.

Nekoliko puta prije nego što je pao mrak (i unatoč naglom padu temperature), vidjela sam L. kako prilazi jezercu pred kućom. Nagnula bi se nad vodu i neko vrijeme promatrala dvije zlatne ribice koje su François i njegova kći prije nekoliko mjeseci donijeli iz neke prodavaonice kućnih ljubimaca u okolici. Jedne večeri, kad se vraćala kući nakon jednog od tih čudnih promatranja, L. mi je objavila da su te ribe mesožderi. Tvrđila je da će, ako ih ne budemo hranile, jedna drugu proždrijeti. Tu sam opasku shvatila kao jednu od njezinih brojnih mušica (na prvi su pogled to bile obične zlatne ribice).

Te sam noći sanjala da je L. otkrila čime se bavim. Bez mog znanja pretražila mi je mobitel, našla audiodatoteku i posjela me da slušam kako moj glas prepričava njezin život. Zatim je telefon bacila na pod i bijesno gazila po njemu dok nisu ostale samo krhotine, a onda me tjerala da ih progutam. Nije mi išlo (krhotine su bile prevelike, gušila sam se i pljuvala krv) pa mi je naredila da ih bacim u koš. Kad sam ustala da to učinim, uzela je metlu i svom me snagom počela udarati po nozi. Taj me bol, stvaran bol, probudio iz sna: longeta mi se zaglavila između zida i

madraca i izvrtala mi stopalo. Probudila sam se s nekakvim stenjanjem koje je došlo iz sna i nastavilo se u noći.

Uspjela sam smiriti dah pa sam kroz drvene kapke gledala kako sviće, kao da će tama sa sobom odnijeti i tu groznu moru.

Jedne sam se druge noći preнула iz sna uvjerenā da mi je netko u sobi. Uspravila sam se u krevetu, sva su mi se osjetila napela, zurila sam u mrak u pokušaju da odgonetnem crni, potpuno nepomični lik koji je stajao preda mnom. Čula sam kako mi srce u prsima gromko lupa, osjećala sam kako mi kuca u sljepoočnicama, to mi panično brujanje nije dalo da raščlanim tišinu. Činilo mi se da je zrak u prostoriji gust, zasićen, kao da je netko drugi, a ne ja, podisao sav kisik. Bila sam sigurna da je netko tu, da motri na mene. Trebalo mi je nekoliko minuta da skupim hrabrost i upalim svjetlo pa da shvatim kako je taj lik samo komad odjeće koji sam prethodne večeri objesila na vješalicu i zakvačila je na policu. I još nekoliko minuta da mi pod sleđenom kožom normalno prokola krv.

No u prvim danima nije bilo nikakvih naznaka da bi L. moj rad po bilo čemu bio sumnjiv. Naoko je bila potpuno zadovoljna službenom verzijom: naglas snimam odlomke i od njih ću uskoro početi pisati svoju skrivenu knjigu.

Malo-pomalo, nakon naših razgovora počela sam praviti sitne bilješke na *post-itovima*, nesigurnim, grozničavim rukopisom. Poslije bih ih lijepila u bilježnicu da ih L. ne nađe ako mi uđe u radnu sobu dok mene nema. Sutradan bih se s pomoću tih orijentira lakše sjetila što mi je L. povjerila i to naglas formulirala. Na tom sam ih stupnju i dalje teško povezivala, nalazila smisao, misao vodilju. Iz dana u dan visjela sam nad diktafonom i nastojala uvesti red među raspršene elemente koje bi mi L. pristala povjeriti i koji su za mene još bili nepovezani, uvjerenā da će mi njihova povezanost jednog dana sinuti.

Prvi put nakon duga vremena uspjela sam držati kemijsku u ruci, svaki dan sjesti za radni stol, napisati nekoliko riječi: napredovala sam.

Vratila mi se nada. Uskoro će od škripca u kojem sam mjesecima živjela, od tjelesne nesposobnosti da pišem i mučnine pred računalom, ostati samo ružna uspomena.

Ušle smo u treći tjedan – i jedva sam se pomalo mogla oslanjati na longetu – kad sam jednog jutra začula L.-in krik. Krik užasa. I jedna i druga netom smo krenule na posao. Nekoliko sam sekunda ostala skamenjena. Dok danas prepričavam taj trenutak, moja mi je reakcija čudna. Nisam pojurila u pomoć L., nisam refleksno pošla k njoj, ostala sam nepomična, ukopana, osluškivala sam svaki šum. Onda sam čula L.-ine užurbane korake i nisam ni shvatila da ide prema mojoj radnoj sobi, već je stajala preda mnom, rumena i zadihana, u nevjerojatnoj panici. Zatvorila je vrata za sobom i govorila sto na sat, o miševima u podrumu, najmanje dva, sigurna je, sad će naći put do kuhinje, čula ih je jedne večeri i nije htjela povjerovati, ali sad više nema ni najmanje sumnje, u kući su miševi. L. nije mogla doći do daha, nije se mogla smiriti, nikad je nisam vidjela u takvu stanju, tako ranjivu. Ustala sam da joj prepustim svoje mjesto. Svalila se na stolicu, pokušavala je doći do daha, šake su joj se splele u nekakav čvor tjeskobe, prsti su joj se tako stiskali da su pobijeljeli.

Počela sam joj govoriti tihim glasom. Vrata podruma zatvaraju se nepropusno, nema načina da miševi uspiju ući u kuću, stavit ćemo mišolovke ili mišomor, nazvat ću Françoisisa da ga pitam za savjet, neka se ona ne brine.

Nakon nekoliko minuta ipak se smirila. Tad joj je pogled pao na žuti *post-it* prilijepljen u bilježnici koja mi je ostala otvorena na stolu, *post-it* na kojem sam prethodne večeri prije spavanja napisala:

Pokušaj doznati više o tome kako je otišla od oca.

Vrati se na posljedice Jeanove smrti.

Vidjela sam L.-in pogled na *post-itu*, u desetinki sekunde, i ono neprimjetno lecanje njezina tijela, jedva vidljivu točku udara u visini prsne kosti. Digla je pogled prema meni, u nevjerici.

Sigurno je vidjela. I sigurno je shvatila što radim.

Nije ništa pitala. Kroz uzdah me zamolila da odem zatvoriti podrumaska vrata. Bila je u takvoj panici da ih je ostavila otvorena, a sad se nije u stanju onamo vratiti.

Nisam imala izbora. Uzela sam štake i odskakutala do kuhinje.

Zatvorila sam vrata i pozvala je, nastojala sam zvučati vedro: teren je siguran, nema miševa na vidiku, može se vratiti.

Više ne znam jesmo li se uspjele vratiti na posao ili smo se motale po kuhinji do ručka.

L. je u ranim popodnevnim satima uzela auto i otišla u tjednu nabavu. Ja sam se smjestila u dnevnoj sobi blizu kamina u kojem je ona prije odlaska zapalila vatru, u namjeri da čitam. No nisam se mogla usredotočiti. Nakon nekoliko redaka, misli bi mi odlutale prema mogućim scenarijima i nisam imala mira iako sam izbjegavala one najgore. Ako je shvatila, brzo ću doznati i dovoljno je dobro poznajem da se mogu bojati njezine burne reakcije. Ako je samo sumnjičava, vratit će se na tu temu i ispitati me.

Malo-pomalo se smračilo i za stabla su se hvatale krpe magle. L. nije bilo tako dugo da mi je palo na pamet da me napustila bez upozorenja, ostavila me samu i bez auta.

Vratila se oko 19 sati. Kroz prozor dnevne sobe vidjela sam kako nasmiješena izlazi iz auta. Ušla je u kuću ruku punih paketa, pitala me jesam li se zabrinula. Nekoliko me puta neuspješno pokušala dobiti na mobitel. Mobitel mi je mrežu uglavnom hvatao samo izvan kuće pa to nije bilo nikakvo čudo. Dok je pospremala kupljenu robu, ispričovijedala mi je svoju ekspediciju: u hiper-marketu nije našla sve što je tražila pa je svratila u drogeriju u centru i ondje dobila upute za istrebljenje miševa. Pobjedonosno je preda mnom otvorila vrećicu koju je donijela punu mišolovki i otrova kojima bi mogla potamaniti nekoliko kolonija glodavaca. Prodavač joj je objasnio kamo treba postaviti otrov i zamke, u što se ona smjesta upustila, iako me zamolila da ja preuzmem podrum jer ona više onamo ne može kročiti. Štake sam odložila na vrhu kamena

stubišta pa sam sišla stubu po stubu odgurujući se o postrane zidove. Trebalo mi je sto godina jer su mi nakon nekoliko tjedana mirovanja atrofirali mišići.

S vrha stuba L. mi je dobacila zamke i kocku otrova da ih postavim na mjesta koja mi je naznačila.

Polako sam se popela natrag, boljelo me stopalo.

Kad sam se vratila u kuhinju, L. mi je objavila da ima iznenađenje. Okrenula se prema meni, nikad prije kod nje nisam vidjela taj izazivački nastup.

– Uvijek se nađe povod za slavlje, ne? Početak knjige, kraj priče...

Sagnula se i mašila zatvorene kašete koju je odložila na pod, a ja je nisam primijetila. Oprezno ju je otvorila i izvadila dva živa jastoga, posljednje primjerke iz neke izvrsne pošiljke koja je stigla iz Bretanje, objasnila mi je, kupljene u ribarnici hipermarketa. Gledala sam njihove divlje i smetene kretnje.

Otvorila sam bocu koju je kupila L., vrhunsko vino, uzela je nekoliko boca jer više nije dolazilo u obzir da otvaramo podrumaska vrata. Sjela sam za kuhinjski stol i usitnila nekoliko komada povrća dok se ona pripremala za kuhanje rakova.

L. je prvo pripremila bujon kojemu je dodala nekoliko glavica luka. Kad je voda uzavrela, uzela je jastoge jednog po jednog i bez imalo oklijevanja žive ih gurnula u lonac. Tad sam joj vidjela izraz lica i onaj zadovoljni osmijeh kad im je obiračom pritisnula glave da ostanu pod vodom. Učinilo mi se da čujem kako im pucaju oklopi.

Večeralo smo, bio je to banket u L.-inoj režiji.

Prepuštila sam se tom trenutku stanke, bilo je to jedno od onih razdoblja zatišja koja često prethode dramama i koje bi mi bilo sumnjivo da sam bila u normalnu stanju. Ne znam mogu li način na koji se tjeskoba povukla, to smirivanje koje sam osjetila i povratak samopouzdanja pripisati samo alkoholu. L. je u meni uspjela uspavati sve zabrinutosti i navesti me da povjerujem da bih mogla pobijediti.

Naime, te sam večeri i dalje vjerovala da ću pobijediti strah, sumnju, mučninu – sve što me mjesecima paraliziralo i nije mi dalo da pišem.

Pile smo bijelo vino dokasno u noć.

Koliko se sjećam, L. je donijela nešto za desert iz slastičarnice, neku tortu s jagodama od koje smo pojele i repete. Vladao je mir i prijateljsko raspoloženje. Činilo se da je sve normalno.

Dok smo poslije pile biljni čaj, L. mi je sama od sebe ispričovala što se jednog dana dogodilo s onim prvim susjedom. Prethodnih je dana to već jedanput-dvaput natuknula, ali do tog je trenutka uzimala pred pričom.

Kad sam iscrpljena legla, srce mi je bilo na mjestu.

Mislim da sam se jednostavno uvjerala da L., u paničnom stanju u kojem mi je uletjela u radnu sobu, nije vidjela *post-it*, ili da ga je vidjela, ali ga nije primijetila.

Sutradan ujutro, iako sam bila silno umorna, neobično umorna, sjela sam za stol da snimim ono čega sam se sjećala od našega sinoćnjeg razgovora.

Datoteku sam našla u računalu, to je posljednja koju sam uspjela prebaciti.

AUDIODATOTEKA OD 12. STUDENOGA

L. se vratila na priču o susjedu. Vratila se na nju iako ja nisam ništa pitala, kao da mi duguje to pojašnjenje, kao da je red da dobijem tu dodatnu informaciju.

Dogodilo se to u drugoj kući, u kući u kojoj su živjeli nakon požara.

Susjed je bio otac dječčića kojeg je L. povremeno čuvala poslije škole. Bio joj je ljubazan, imao je nježan pogled. Kad bi došao po sina, još bi nekoliko minuta razgovarao s L. ako joj oca nije bilo kod kuće. S njim se smijala.

Jednog je dana pozvonio usred popodneva, dok je L. bila sama.

Bez riječi se stisnuo iza nje, stoječke, blizu zida. Onda mu je ruka skliznula u njezine hlače, ispod gume gaćica. Onda su mu prsti – prvo jedan, pa više njih – ušli u nju i zaboljelo ju je.

Kad je susjed izvukao ruku, bila je krvava.

L. nikad nije ništa rekla.

Moram upamtiti pojedinosti te priče, kako je surova.

Kad sam dovršila snimku, osjetila sam da sam izmoždena. Bila sam umorna *kao prije*, u doba kad sam mogla satima pisati da ne dignem glavu i kad sam ustajala teturava, zgrčenih mišića. No u radnoj sam sobi provela tek dvadesetak minuta i samo sam naglas izgovorila nekoliko elemenata.

Nebo je bilo vedro i sjela sam vani na kamenu klupicu. Trebalo mi je svjetla. Da osjetim sunce na licu, da mi ta toplina malo-pomalo ugrije kožu. Ostala sam ondje nekoliko minuta, u nadi da će sunce naposljetku otjerati unutarnju drhtavicu koja me tresla.

Malo poslije ručale smo u kuhinji, kao obično. Potom sam tako klonula da sam otišla prileći u svoju sobu. Čitala sam i drijemala.

Za večeru je L. pripremila riblju juhu. To ne volim, ali nisam je htjela naljutiti jer sam je čula u kuhinji i znala sam da je ondje provela dio popodneva.

Tijekom večere, L. je bila govorljiva i radosna. Pripovijedala mi je o Ziggy, svojoj prijateljici iz mašte. Mislim da mi je pričala i druge priče koje sam zaboravila.

Uopće se ne sjećam trenutka kad sam se vratila u svoju sobu. Ni kad sam legla. Kad sam se usred noći probudila, bila sam sva u jednoj vodi i posteljina mi se lijepila za tijelo. Na sebi sam imala samo gaćice, osjećala sam kako mi žile kucaju pod površinom kože, kosa mi je bila mokra i kao da je bila puna gela. Iznenada sam se nagnula preko kreveta i povratila.

Htjela sam ustati da isperem usta i umijem se, ali nisam mogla stati na noge. Ponovno sam legla. Sjetila sam se riblje juhe i još jednom povratila.

L. me valjda čula. Ušla je u sobu i prišla mi. Pomogla mi je da ustanem iz kreveta, pridržavala me do kupaonice i ondje me posjela na stolčić da začepi kadu i pusti vodu. Tijelo su mi potresali grčevi, cvokotala sam svim udovima. Kad se kada napunila, pomogla mi je da se pridignem. Vidjela sam kako mi oštrim pogledom prelijeće ramena, grudi, noge. Uхватила me ispod pazuha da mogu ući u vodu pa mi je

pridrжала slomljeno stopalo da ostane položeno na rubu kade. Longetu je omotala ručnikom da je zaštiti. Kad je bila sigurna da sam stabilna, otišla je u kuhinju po čašu hladne vode i pružila mi je s dvjema tabletama. Rekla mi je da gorim i da treba spustiti temperaturu. Popila sam tablete i ostala u vodi dok mi je ona užurbano mijenjala posteljinu i vraćala se svake dvije minute da provjeri je li sve u redu.

Osjetila sam da me opet obuzima san. Težak, nezadrživ san. Mislim da sam zaspala u kadi. Kad sam otvorila oči, voda je bila hladna, a L. je sjedila na stolčiću i gledala me. Bez riječi je otišla po ručnik za kupanje. Pomogla mi je da iziđem iz vode i vratim se u krevet. Mislim da mi je ona navukla pidžamu. Smrzavala sam se.

Ujutro mi je u neko doba zazvonio telefon. Prepoznala sam Françoisovu melodiju. Tražila sam mobitel oko kreveta, ali nisam ga našla. L. je ušla u sobu, uzela je mobitel koji je stajao na stolu izvan mog domašaja. Čula sam da je L. nekoliko puta ponovila “halo, halo” i onda je otišla u vrt.

Poslije mi je rekla da je razgovarala s Françoisom i da mu je rekla da sam bolesna, da sam se najvjerojatnije otrovala hranom. Zabrinuo se, ali ona ga je smirila. Obećala mu je da će mu se javljati sve dok ne budem mogla sama.

Od tog sam trenutka izgubila svaki pojam o vremenu. L. bi mi donijela čaj ili mlako mlijeko, katkad bistru juhu. Držala bi mi glavu da popijem. Prestala sam povraćati, ali ostao mi je metalan okus u ustima. Između L.-in的角度 sam posjeta spavala. Bili su to teški sati protiv kojih se nisam mogla boriti. Utonula bih u taj debeli, gusti, gotovo bolni san. Kad bih se probudila, ustanovila bih da je dan, ili noć, katkad bih se znojila, katkad cvokotala, a L. bi gotovo svaki put bila kraj mene, nepomična i brižna. Ustala bih da odem na zahod prekoputa u hodniku, ali držala bih se za zid da mogu hodati. Jedne večeri nisam imala snage ustati. L. mi je promijenila mokru posteljinu.

Zamolila sam L. da obavijesti Louise i Paula da se ne brinu što im se ne javljam. Rekla mi je da je to već učinila.

Vrijeme je postalo neodgonetljivo.

Ni dan-danas ne znam koliko je to trajalo: dva dana, četiri dana, šest dana?

Jedne sam se noći probudila i potražila mobitel. Gledala sam svuda oko sebe, nije ga bilo.

U tom sam trenutku shvatila da ga L. drži uza se i da je stoput stigla preslušati snimke. Kopirala sam ih u računalo da ih pohranim, no nisam ih izbrisala iz telefona.

Preplavio me val jeze.

Naravno da je L. znala.

Naravno da je shvatila.

Ali bilo je prekasno. Prekasno za sve.

Više joj nisam imala snage objasniti kakvu knjigu želim napisati, nisam imala snage da je uvjerim, a još manje da se ispričam.

Jedne sam večeri u polusvjesnu stanju čula zvono na ulaznim vratima. Netko je uspio proći kroz dvorišna vrata i doći do kuće. Zvono je odjeknulo nekoliko puta, čula sam L.-ine korake na hodniku, točno pred svojim vratima, ostala je ondje nekoliko minuta i nije otvorila.

Možda je François javio nekom prijatelju ili susjedu. Netko se zabrinuo. Netko je došao vidjeti. Zacijelo je pogledao kroz prozor. Vidio bi znakove naše prisutnosti.

Osim ako L. nije zatvorila sve drvene kapke.

Te večeri nisam uspjela popiti juhu koju mi je L. donijela. Bilo mi je tako mučno da nisam mogla gutati. Bila je uporna pa sam počela plakati, molila sam je, ne mogu, mora mi vjerovati, nije da neću. L. se dala umilostiviti.

Tijekom noći osjetila sam da sam manje ukočena. Kad sam ustala da odem na zahod, iskoristila sam priliku da popijem vode. Iz slavine je tekao mlaz, nekoliko sam minuta držala usta na otvoru.

Probudila sam se rano ujutro i ustala prije L.-ina dolaska. Bila sam malo stabilnija na nogama. Vježbala sam hodati kraj kreveta. Sitnim koracima. Sad sam se mogla bezbolno osloniti na longetu. Kad sam čula da se L. približava, ponovno sam legla u krevet. Malo mi se vrtjelo u glavi. Ušla je u sobu s pladnjem. Položila ga je preda me i ostala sjediti na krevetu. Popila sam samo nekoliko gutljaja tople čokolade pod izgovorom da mi se od nje diže želudac. Rekla sam da me boli trbuh. U L.-inim sam očima primijetila onu sjenu ljutnje. Zamolila sam je da ostavi šalicu kraj mene, obećala sam da ću popiti čim budem mogla.

Malo poslije, čula sam kako L. razgovara na telefon i iskoristila priliku da izlijem čokoladu u zahod. Uspjela sam dio jutra ostati budnom.

Tad sam postala sigurna da me L. truže.

Cijeli sam dan odbijala progutati što bi mi donijela. Pretvarala sam se da sam preslaba da se uspravim i da spavam cijelo popodne. Sklopljenih sam očiju u glavi tražila izlaz. Sjetila sam se da François u ladici u kuhinji drži druge ključeve i da ću među njima naći ključ od dvorišnih vrata. Samo moram donde dospjeti. No kako ću pobjeći da me ona ne vidi? Da me ne uhvati.

Navečer je L. opet došla s pladnjem. Skuhala je krem-juhu od buče. Pridigla me da me nasloni na jastuk. Tonom čija nježnost nije skrivala prijetnju tražila je da se potrudim. Jednom je rukom držala duboki tanjur, drugom me pokušala hraniti.

Spretnim, točnim pokretom ustima mi je prinijela žlicu kao da hrani maleno dijete. Tad sam primijetila da se opet služi desnom rukom. Komediji je došao kraj.

Više nismo bile dva slična bića s nizom srodnosti, s podudarnim pričama, više nismo bile prijateljice koje pokreće isti polet i geste im se stapaju. Ne. Bile smo dvije različite osobe, jedna na milost i nemilost drugoj.

Kao da mi čita misli, prošaptala je.

– Dala sam sve od sebe da ti pomognem. Ti si sve pokvarila.

Progutala sam žlicu-dvije juhe pa sam rekla da više ne mogu. Više nisam otvarala usta. L. je pogledala ukrug oko sebe kao da traži čime bi mi mogla razdvojiti zube. Sigurna sam joj da joj je palo na pamet da mi zarije žlicu u usta, a zacijelo i da me ispljuska. Bijesno je uzdahnula, uzela tanjur i izišla. Mislila sam da će se vratiti s kakvom slasticom ili biljnim čajem, ali te je večeri više nisam vidjela.

L. neće dugo trpjeti moje odbijanje. Ako nastavim, naći će drugo rješenje da me oslabi. Na tu me pomisao preplavila provala užasa.

Nisam mogla čekati.

Morat ću nekako izići iz kuće.

Morat ću se nekako dokopati dvorišnih vrata.

Kad uspijem izići na cestu, zaustavit ću prvi auto.

Odavno je pala noć kad je počela kiša. Jaka, srdita kiša koja je bubnjala po staklima. Iz svoje sobe čula udare vjetra i pljusak guma koje su prolazile kroz lokve u daljini. Nisam znala sanjam li te automobile ili ih čujem. Nisam znala jesam li u stanju prijeći udaljenost koja nas dijeli od sela. Sklopljenih sam očiju zamišljala kako se moj promočeni lik pomalja nasred ceste podignutih ruku na svjetlu automobilskih farova. Zamišljala sam trenutak kad će neki auto zakočiti, kad će se otvoriti vrata, kad ću biti spašena.

Zaspala sam protiv svoje volje.

Kad sam se opet probudila, sva su svjetla bila pogašena. Nisam imala pojma koliko je sati, no mislila sam da je L. otišla na počinak. Kao i prethodnih noći, vrata svoje sobe ostavila je otvorena da čuje i najmanji šum.

Vjerojatnost da ću uspjeti ustati i otići do kuhinje da je ne probudim bila je zanemariva. To sam znala. Longeta je lupala, a štake su mi nestale.

Vjerojatnost da ću uspjeti uzeti ključ iz ladice, izići iz kuće i otvoriti vrata da se ona ne probudi bila je nikakva. No nije mi bilo druge.

Preko majice koju sam imala na sebi navukla sam pulover. Pri ruci nisam imala nijedan drugi komad odjeće. Kovčeg u kojem smo donijele moje stvari nestao je. L. je sve uzela.

Sjela sam na krevet i tako ostala nekoliko minuta, takoreći sam prestala disati. Nisam se usudila ni progutati slinu. Zatim sam skupila svu snagu i ustala.

Stigla sam do kuhinje, otvorila ladicu, uzela ključ. Čula sam vlastito disanje, zadihano i bolno.

Izišla sam, osjetila sam ledenu kišu na bedrima, longeta se zarivala u šljunak željeznom škripom. U roku od nekoliko sekunda kosa mi se posve smočila i šibala mi lice, teško sam hodala protiv vjetra. Pokušala sam potrčati, ali previše me boljelo.

Stigla sam do visine vrata. Tek sam tada primijetila da L.-ina auta više nema. Naslonila sam se na zid da dođem do daha. Nalet vjetra digao je vrbino lišće u silnu lepetu. Poput slapa staklenih krhotina.

Nisam se vratila prema kući, nego sam otvorila dvorišna vrata, šepavo izišla na usku cestu i krenula prema selu.

L. se sigurno negdje zaustavila, ugasila motor i vrebala me. Bila sam sigurna da ću svaki čas čuti kako joj auto kreće, da ću vidjeti kako daje gas i kreće na mene.

To joj je bio plan. Pustit će me da polugola pobjegnem, zarobiti me u svjetlu farova i srušiti poput cunja.

Hodala sam cestom unatoč bolovima koji su svakim korakom bili sve jači. Nisam ništa vidjela od kiše, samo se daleko u tami isticao neki osvijetljeni prozor.

Bila sam samo nekoliko metara od prve kuće u selu kad sam pala u rov koji su iskopali za kanalizaciju uz rub ceste. O tom trenutku nemam nikakvu sliku, samo osjet blata i odrona. Izgubila sam svijest.

Vrlo se zbrkano sjećam kako su me prevezli ambulantnim vozilom. Danas mi je ostala još samo slika onoga zlaćanog i ljeskavog pokrivača za spašavanje pod rotirajućim svjetlom. Osjet nosila pod leđima. Brzina kombija.

Probudila sam se u sobi bolnice u Chartresu. Nedugo potom ušla je medicinska sestra. Ispričovijedala mi je što se dogodilo. Rekla mi je da mi je *muž* na putu, bolje rečeno, leti ovamo, netko mu je javio.

Našao me neki radnik s komunalnog radilišta kad se počelo daniti. Liječnik mi je rekao da sam zacijelo pala malo prije nego što me našao, inače ne bih preživjela. Bila sam opasno pothlađena.

Nisu me ništa pitali o tome kako sam onamo dospjela u gaćicama i puloveru nekoliko sati prije zore. Rekli su mi da si dam vremena da o svemu razmislim. Dali su mi tablete protiv bolova i tablete za spavanje. Longetu na stopalu zamijenili su plastičnom udlagom. Nabavili su mi nove štake. Do Françoisova sam dolaska gotovo cijelo vrijeme prespavala.

Sutradan ujutro ugledala sam ga kraj svoga kreveta, umorna i zabrinuta izraza lica. Stisnuo me u zagrljaj. Moram se odmoriti. Bitno je da sam tu, živa i zdrava.

Poslije sam doznala da su mi na toksikološkim pretragama našli tragove nekoliko sredstava za spavanje i mišomora.

Nakon toga, kad su procijenili da je došlo vrijeme da me pitaju što se dogodilo, shvatila sam da je sve medicinsko osoblje – a zacijelo i François – uvjeren da sam tu mješavinu progutala sama. Pa me uhvatila panika i izišla sam usred noći da nađem pomoć.

L. je otišla prije nego što sam izišla iz kuće. L. me ostavila samu, dala mi je mogućnost da pobjegnem, ali i da zaspim i više se nikad ne probudim.

L. je iz mog života nestala kao što se u njemu pojavila. Posve sam svjesna da takva rečenica zvuči kao nešto što smo već negdje pročitali. Navodi na pomisao da je priča dovršena, da je od nje ostala samo uspomena. Da je kroza svoj tijek našla svojevrstan smisao – ako već ne i rasplet. Činjenica je da je L. nestala i da za sobom nije ostavila nikakve tragove.

Trebalo mi je nekoliko tjedana da pristanem na povratak u Courseilles. Čekala sam da mi bude bolje, da počnem opet normalno hodati. Da budem u stanju svladati strepnju koja bi me obuzela pri samoj pomisli da trebam proći kroz dvorišna vrata.

Kad se François prvi put onamo vratio, dok sam još bila u bolnici u Chartresu, kuću je zatekao u savršenu redu. Posuđe u perilici bilo je oprano, kuća je bila pospremljena. Sve je bilo besprijekorno. Složeno, spremljeno, na svome mjestu. L. si je dala vremena da isključi vodu, isprazni kante za smeće, zavrne radijatore. Organizirala je svoj odlazak, pazila je da za sobom sve ostavi uredno. U sobi u kojoj je spavala madrac je bio svučćen. Posteljina je bila oprana, osušena i spremljena u ormar, kao i ručnici. Sanitarije su bile čiste.

Tragova našeg boravka bilo je samo u mojoj sobi: rasporemljen krevet, prazne i prljave zdjelice, odbačena majica na podu.

François nikad nije našao moj kovčeg, ni telefon, ni bilo što od stvari koje sam donijela.

Kad sam ga zamolila da mi točno ispriča što mu je L. rekla one večeri kad se javila na moj telefon umjesto mene, vidjela sam da nema povjerenja u moja sjećanja. Čula sam obziran ton kojim mi je objasnio da nikad nije telefonski razgovarao s L., ni te večeri ni poslije. Onaj ton prepun opreza kojim pokušavaš urazumiti luđake.

François mi je ispričao da me jednom doista cijeli dan pokušavao dobiti, a ja se nisam javljala niti sam davala ikakav znak života. Poslije je smjesta dobio moju sekretaricu, mobitel mi je bio isključen. Zabrinuo se. Nikad ne bi prošao dan da se ne čujemo. Navečer je nazvao svog prijatelja Charlesa koji stanuje na drugom kraju sela i zamolio ga da ode provjeriti. Kad se Charles popeo preko dvorišnog zida, u vrtu nije bilo auta, u kući nije gorjelo nijedno svjetlo, a svi su kapci bili zatvoreni. François je zaključio da smo se vratile u Pariz (što je L. je zacijelo i željela da pomisli). Nešto poslije palo mu je na pamet da možda imam ljubavnika. Onda ga je onog jutra kad su me našli nazvala općinska tajnica i sjeo je u prvi avion.

Nekoliko dana nakon tog razgovora, François me pitao da mu opet objasnim kako sam upoznala L.

Još sam mu jednom prepričala onu večer nakon Sajma knjige, kod Nathalieine prijateljice, i kako mi je ta žena prišla.

Françoisu je bilo čudno što je nikad nije upoznao. Kako je moguće da nikad nije sreo L. sve ono vrijeme dok smo se družile u Parizu i dok je stanovala kod mene?

Činjenica jest da sam inače iz raznih razloga ja češće išla k njemu nego on k meni. A u razdoblju kad je kod mene bila L., uredila sam da ne dođe ni jednom.

Opet me pitao da mu objasnim zašto sam onako hirovito odlučila poći s njom u Courseilles, zašto nekomu drugom, nekoj bližoj, pouzdanijoj prijateljici nisam predložila da pođe sa mnom. Koji auto vozi, zašto se ondje našla, kako se uspjela istog časa osloboditi obveza? Zašto smo živjele tako, zatvorenih kapaka? Zašto bi mi isključila mobitel?

Pod krinkom tog nastojanja da me ne uvrijedi i ne ozlovolji, naposljetku sam prepoznala sumnju.

Samo sam Françoisu pokušala sve objasniti, možda zato što je on mogao zamisliti posve drukčiju vrstu izdaje. Od početka. Kako sam upoznala L., kako sam se vezala za nju. Što je ona za mene učinila, što je učinila umjesto mene. Što je znala prije nego što joj se kaže, što je tako dobro razumjela. Što je mislila o mojim knjigama, što je od mene očekivala. Morala sam priznati komediju i laži. Tjedne tijekom kojih sam sve uvjerala da pišem punom parom, a zapravo sam danima lutala ulicama ili među policama u Monoprixu.

Objasnila sam kako mi je na Hitnoj u Bolnici Saint-Louis sinula zamisao da pišem o L., da se nadahnem njezinim životom. Kako mi je ta zamisao bila očita, neodoljiva i prvi put nakon duga vremena, vrijedna truda. Zato mi se boravak iza zatvorenih vrata s njom u Courseillesu učinio kao bogomdan. To mi je bila nenadana prilika! Ne, nisam se bojala. Potreba da pišem i uvjerenje da napokon imam knjigu prevladali su svako nepovjerenje. No L. je otkrila čime se bavim i sve je krenulo po zlu.

François je preda mnom imao onaj zbunjeni izraz lica koji mi je bio dobro poznat. Osjetila sam da pola moje priče ne shvaća ozbiljno.

Nekoliko me puta, tobože u šali, pitao nije li L. muškarac. No prije svega bih rekla kako je u biti mislio da sam se nekako snašla da sama pobjegnem u Courseilles u želji da se izoliram, da se odsiječem od svega.

Mislim da se poslije, iako mi to nije priznao, složio s liječnicima. Prošla sam kroz razdoblje teške depresije. Lijekovi koje sam uzimala izazvali su stanje smetenosti, čak i halucinacije, što može dobrim dijelom objasniti ono što se dogodilo. U nekakvoj noćnoj krizi koje se izobličeno sjećam, polugola sam izašla iz kuće i pala u kanalizacijski iskop. Imala sam stare psihijatrijske dijagnoze.

Istina je bila posve drukčija: L. me pokušala otrovati. Oslabiti me. Ugrozila mi je život.

Mogla sam je tužiti ili je barem pokušati naći.

Nisam to učinila. Nisam imala snage. I onda bih morala odgovarati na svakakva pitanja, opisivati je, sve opetovano prepričavati, davati pojedinosti, dokaze. A nisam bila sigurna da imam dokaze.

Kad sam se vratila kući u Pariz, nakon tri dana na promatranju u bolnici, uključila sam računalo. Pokazalo se da sam točno naslutila: L. je izbrisala sve poruke koje smo jedna drugoj slale u prvim mjesecima našeg odnosa. Sve. Nije joj promaknula ni jedna jedina.

Koliko je vremena iz dana u dan provodila za mojim uređajem u doba kad je stanovala kod mene, bilo je vremena napretek da sve pročešlja, isprazni sve koševe za smeće i da za sobom ništa ne ostavi.

Ništa mi nije ostalo: nikakav trag. S druge je pak strane ostavila sve mejlove koje je napisala umjesto mene: nosili su moj potpis i nije bilo nikakva dokaza (osim moje riječi) da pisac nisam bila ja.

Tako sam našla i nekoliko poruka ohrabrenja, potpore, nježne misli koje su mi prijatelji uputili nakon što su primili L.-in mejl u kojem sam ih ja (ona) zamolila da se više ne javljaju. Naravno, L. je dobro pazila da ništa ne otkrijem.

Nekoliko dana nisam izlazila iz kuće. Vani sam se bojala. A bojala sam se i sama u stanu.

Prijatelji su doznali da sam bolesna pa su me došli posjetiti. Bilo im je drago što me poslije toliko vremena opet vide. I meni je bilo drago. Sa mnom su razgovarali posve nježno.

Jedne sam noći sanjala L. Vukla se po podu u kuhinji u Courseillesu, slijepa od krvi, glava joj je bila napola ulubljena. Pokušavala je doći do ulaznih vrata i dozivala Ziggy. Gledala sam je, nisam joj bila u stanju priskočiti u pomoć.

Probudila sam se u znoju, sjedeći u krevetu. Strah me držao do jutra.

Nakon tjedan-dva opet sam malo-pomalo počela izlaziti.

Čim bi mi netko hodao iza leđa ili me slijedio malo preblizu, prešla bih na drugi pločnik. Znalo mi se dogoditi da osjetim nekoga iza sebe (kad bi mi šal okrznuo kožu jakne ili bi zazveckala kopča pojasa) pa da se naglo okrenem, a kad tamo – ništa. Bilo mi je kao da me netko uhodi, slijedi, prlja. Trzala sam se na najmanji šum, osjećala sam kako su mi svi mišići napeti do krajnjih granica. Cijelo mi je tijelo bilo u stanju uzbune. Bila sam sigurna da mi prijete neka neposredna opasnost, a nisam znala u kojem obliku, nisam znala vreba li u meni ili izvan mene.

Koje god doba bilo, vrata stana otvarala sam sa strahom u utrobi, sigurna da ću jednog dana zateći nekoga tko me čeka, sjedi na mom kauču ili mi se skriva pod krevetom, nekoga tko je došao da se sa mnom obračuna.

Louise i Paul često su dolazili kući da me posjete. François je odlučio ostate u Parizu, ja sam odgodila sve planove za pisanje.

Vratila sam se u Bolnicu Saint-Louis na kontrolni rendgen. Skinuli su mi plastičnu udlagu. Isprva se nisam usudila stati na nogu. Nakon dvije-tri rehabilitacijske terapije opet sam hodala bez šepanja.

Još sam nekoliko tjedna na stubištu znala čuti škripu ili čudne šumove. Nekoliko sam puta na dan kroza špijunku provjeravala prisluškuje li tko na vratima. I dalje sam i danju i noću navlačila zastore čim bih se vratila kući. Palo mi je na pamet da mi je L. u stanu mogla sakriti kamere i mikrofone. Sve sam prepipala, ispod stolova, ispod jastuka, u svjetiljkama i po svim zakutcima. Da provjerim.

Te je znakove moguće shvatiti kao posljedice psihičke traume ili kao pogoršanje postojeće sklonosti paranoji. Ja o tome nemam nikakvo mišljenje.

Kako god bilo, malo-pomalo vratila sam se u takozvani *normalan život*.

Naravno, mislila sam na L. Mislila sam na nju kao na kakav ružan san ili pomalo sramnu uspomenu kojom se čovjek radije ne bavi. Kako je to razdoblje ostajalo sve dalje iza mene, sjećanje na L. ovijala je neka neprozirna opna. Pitala sam se nastojim li ga tako očuvati netaknutim, zaštititi ga od svjetla da se ne pokvari, možda u namjeri da ga jednog dana raspišem, ili, naprotiv, da iščezne. Danas znam odgovor.

U travnju sam prihvatila poziv na književni festival u Chalonu-sur-Saône. Pred širom sam se publikom trebala sastati sa skupinom čitatelja koji su tijekom godine pročitali sve moje knjige. Prihvatila sam poziv jer je izbornik festivala, i sâm pisac, bio moj stari znanac.

A osim toga, zacijelo sam se htjela iskušati, dokazati sebi da to mogu izvesti sama.

Kad sam se iskrcala iz vlaka, ostavila sam stvari u hotelu. Legla sam na pola sata. Volim taj trenutak, kad se kao teleportacijom nađem u nekoj nepoznatoj sobi, u gradu koji ne poznajem, u tomu zaštićenom vremenu koje prethodi izlaganju. Malo poslije pješice sam otišla do kazališta. Kratko sam porazgovarala s čitateljskim kružokom dok je publika malo-pomalo zauzimala mjesta. Kružnim sam pogledom preletjela veliku dvoranu, nečujni je radar šarao po mnoštvu ne zadržavajući se na licima. Kad mi se pogled vratio u središte, shvatila sam što činim. Tražila sam L. Ili bolje rečeno, provjeravala sam da L. nije u dvorani. Kad sam se uspokojila, duboko sam udahнула i razgovor je počeo.

Čitateljska su se pitanja ticala svih mojih knjiga i veze između njih. Ugođaj je bio topao. Dobronamjeran. Bilo mi je drago što sam ondje. Sjetila sam se da volim susrete s čitateljima, volim čuti kako čitaju i govoriti o svom radu. Volim tražiti sliku, osjećaj, iskru na ishodištu svojih knjiga, volim se propitivati o pisanju i naglas tražiti odgovore koji mi se čine najtočnijima.

Onda su krenula druga pitanja, iz publike. Uglavnom su se ticala mojega najnovijeg romana. Nijedno mi pitanje nije bilo posve nepoznato. No odavno nisam odgovarala. A to je međuvrijeme promijenilo moj odnos prema tekstu. Crte su mi se pomaknule, dobila sam odmak. Daleko je ostao dan kad sam na prvom predstavljanju romana pred dvadesetak knjižara briznula u plač. Poslije me bilo sram što nisam uspjela suzbiti suze. Što sam napravila predstavu.

No te mi se večeri u Chalonu činilo da sam se napokon udaljila koliko treba.

Nakon nekoliko pitanja i odgovora, neka žena iz prvog reda uzela je riječ u ime djevojke po imenu Léa koja se nije usudila progovoriti, ali je bila u dvorani.

– Léa bi zapravo željela znati jeste li iskreni. Dok je čitala vašu knjigu, katkad nije bila sigurna, pitala se ima li tu izmišljenih stvari. Je li to što vi pripovijedate istina? Je li sve istinito?

Načas sam Léi poželjela odgovoriti da je pogodila kao prstom u pekmez. Ma naravno da je sve to puka izmišljotina, ništa se od cijele moje priče nije dogodilo, baš ništa, uostalom, draga Léa, dok ja ovdje razgovaram s vama, mati mi se valja u travi negdje u Creusi, nije mrtva, ni najmanje, nosi kaubojske čizme i ljeti i zimi, i haljine od zlatnog satena, živi sa starim govedarom koji je ludo zaljubljen u nju i slični Ronaldu Reaganu, još je onako lijepa i duhovita i zaguljena, u velikoj kući prepunoj biljaka i nereda udomila je desetak ilegalnih doseljenika sa svih strana svijeta, čita Baudelairea i gleda *The Voice* na televiziji.

Umjesto toga, pokušala sam objasniti do koje sam mjere pokušala biti iskrena u njezinu smislu riječi, da, koliko god se može, i to je zacijelo naštetilo knjizi jer mi danas u oči upadaju nepotrebne pojedinosti,

besmislena pojašnjenja, imena koja sam trebala promijeniti, parazitske točnosti, sav onaj danak za koji sam mislila da ga moram platiti stvarnosti, a zapravo sam ga se trebala osloboditi. I onda sam pokušala objasniti, kao već nekoliko puta na susretima te vrste, koliko mi se stvarnost čini nedostupnom. Pokušala sam objasniti ideju na koju sam se vječno vraćala: da što god pišeš, nužno pišeš fikciju.

– Čak i ako se stvar dogodila, čak i ako se dogodilo nešto slično, čak i ako su činjenice potvrđene, uvijek si pripovijedamo priču. *Pričamo si priče*. I zapravo je možda baš to bitno. Te sitnice koje se ne poklapaju sa stvarnosti, koje ju preobražavaju. Mjesta gdje se kopirni papir odljepljuje po rubovima, u kutovima. Jer ma koliko se mi trudili, sve se gužva, uvija, mulja. I možda vas je knjiga upravo zato dirnula. Slažem se da smo svi voajeri, no u biti nas stvarnost možda manje zanima i opčinjava od načina na koji je oni koji nam je pokušavaju pokazati ili ispričati preobražavaju. To je filter na objektivu. U svakom slučaju, ako roman nosi pečat stvarnosti, ne znači da je bolji. To je moje mišljenje.

Neki je čovjek uzeo riječ. Imao je snažan glas, nije trebao mikrofona.

– Griješite. Nije tako. Nama se u vašoj knjizi sviđa upravo nota istine. Osjećamo je, prepoznajemo. Notu istine ne treba objašnjavati. Ma što vi rekli, upravo je u tome snaga onoga što ste napisali.

Čovjek je čekao da se složim. Što sam na to mogla odgovoriti? Ja sam najmanje mjerodavna kad treba odrediti što se u mojoj knjizi ljudima sviđa, a što ne. No htjela sam staviti točku na notu istine.

– Ja ne vjerujem u notu istine, gospodine. Ne vjerujem nimalo. Gotovo sam sigurna da vi, mi, svi čitatelji koliko god nas ima, možemo nasjesti na knjigu koja se predstavlja kao *istina*, a zapravo je puki izmišljaj, parodija, plod mašte. Mislim da to svaki sposobniji autor može izvesti. Namnožiti efekte stvarnosti da ljudi povjeruju kako se ono što pripovijeda stvarno dogodilo. I izazivam nas – vas, sebe, bilo koga – da razlučite istinu od laži. To, uostalom, može biti i književni projekt: knjiga koja bi se čitala kao *istinita priča*, knjiga koja bi tobože bila *nadahnuta stvarnim događajima*, ali gdje bi sve, ili gotovo sve, bilo izmišljeno.

Dok sam govorila, glas mi je gubio sigurnost, opet je počeo drhtati. U jednom sam trenutku bila sigurna da će se s drugog kraja dvorane pojaviti L. No nastavila sam.

– Nisam sigurna da bi ta knjiga bila manje iskrena od neke druge. Možda bi, naprotiv, bila silno iskrena.

Dvoranom se razlegnuo žamor.

Čovjek je ponovno uzeo riječ.

– Vi meni govorite o prijevari. No čitatelji ne vole kad ih varaju. Žele da pravila budu jasna. Mi želimo znati na čemu smo. Ili je istina, ili nije, točka. Ili je autobiografija, ili je čista fikcija. Vi s nama sklapate ugovor. No ako čitatelja prevarite, zamjerit će vam.

L.-in je parfem lebdio u zraku nedaleko od mene, miris mi se približavao, vrtio se oko mene. Proučavala sam lica pred sobom, više se nisam mogla usredotočiti na razgovor.

Nisam odgovorila. Kroz dvoranu se razlegnuo razočarani žagor, a ja sam iskapila svoju čašu vode.

Kad sam navečer legla, sjetila sam se izraza *čista fikcija* koji je čovjek uporabio, a onda sam ga i ja ponovila. Po čemu je fikcija čista? Čega je lišena? Nije li u fikciji uvijek prisutan neki dio nas, našeg sjećanja, naše intime? Govorimo o *čistoj* fikciji, ali nikad ne spominjemo *čistu* autobiografiju. Znači da nismo posve lakovjerni. No možda, na kraju krajeva, ne postoji ni jedna ni druga.

Tad sam se sjetila jedne slike: kako su u kuhinji kuće u Pierremontu moje nespretne dječje ruke nad posudom razbijale jaja da odvoje bjelanjak od žutanjka. One škakljive, precizne geste koju mi je opetovano pokazala baka Liane, geste kojom prebacuješ žutanjak iz jedne polovice ljuske u drugu da bjelanjak bez primjesa iscuri u zdjelu. Jer bjelanjak mora biti čist da od njega možeš istući snijeg. No često se odvoji kapljica žutanjka ili trunčić ljuske. Kad jedanput padne u posudu i izgubi se u prozirnu bjelanjku, krhotina klizi pod prstima, bježi žlici, više je ne možeš uhvatiti.

Sklopila sam oči i čula kako mi bakin glas, onaj pjevuckavi glas čiju uspomenu pobožno čuvam, kaže:

– Zlato moje, u laži je pola istine.

Prestala sam se trzati na svaki šum i neprestano provjeravati slijedi li me tko, više nisam imala osjećaj da me netko neprestano promatra. Prestala sam svugdje viđati L. – u redu u pekarnici, ispred ili iza sebe u kinodvorani, na drugom kraju vagona u metrou, prestala sam se pribojavati svake plavokose glave i svih sivih automobila koji bi mi ušli u vidno polje.

Opet sam počela zvati prijatelje, javila sam se ljudima koje odavno nisam vidjela. Krenula sam u razdoblje *resocijalizacije*, tako sam ga nazvala da se s time mogu šaliti. Pristala sam surađivati na pisanju nekog scenarija. Nekoliko mi se tjedana činilo da skupljam krhotine, popravljam namještaj, ponovno uspostavljam postolje. To sam vrijeme prihvatila kao vrijeme oporavka.

Četiri ili pet mjeseci nakon L.-ina nestanka, jednog petka navečer stigao mi je uredničin SMS:

Primila sam tvoj rukopis. Kakvo iznenađenje! Pod hitno čitam i zovem te za vikend. Možeš misliti kako se veselim...

Prvo sam pomislila da je promašila primatelja, mogla sam zamisliti u kakvoj žurbi greškom možeš poslati SMS pogrešnoj osobi. Zatim mi je na pamet pala paranoična verzija (da nije riječ o nespretnoj zabuni, nego je to podmukla strategija kojom mi hoće dati do znanja da drugi autori i dalje pišu i čak predaju rukopise). Onda sam se vratila na prvu pretpostavku i nisam se potrudila odgovoriti. Urednica će sama primijetiti svoju pogrešku.

No u noći s nedjelje na ponedjeljak opet sam od nje primila SMS:

Upravo sam dovršila. Riskantno je i sjajno. Bravo. Zovem te ujutro.

Pomislila sam da je sad otišla malo predaleko. Ta mogla bi pripaziti komu što šalje.

Vagala sam različite odgovore, od najjednostavnijeg (“*pogrešan primatelj*”) do najubojitijeg (“*sad je kasno, već sam potpisala s ugovor s drugima*”), no naposljetku nisam odgovorila. Neki je autor napisao *riskantan* i *sjajan* tekst koji je moju urednicu oduševio... Ljutila sam se na sebe što osjećam zavist, ljubomoru, bilo je to jedno i djetinjasto, ali doista sam se tako osjećala. Drugi su pisali *riskantne* i *sjajne* stvari i mene je to žalostilo.

Tijekom jutra, urednica me nazvala. Nisam stigla ni riječ reći, upustila se u oduševljenu, dirnutu, zanesenu tiradu, nije mogla doći k sebi, tekst je inteligentan, pročitala ga je u jednom dahu, nije ga mogla pustiti iz ruke, uznemiruje i plijeni, nema dvojbe da je to najbolje što sam ikad napisala, tako da sve moje zabrinutosti i strah da sam se iscrpila nemaju smisla, naprotiv, ona zna sigurna je, ovo je početak novog ciklusa.

Naposljetku sam je uspjela prekinuti da joj izivciranim glasom kažem kako ja nisam napisala tekst o kojem govori. I da sve bude posve jasno, dodala sam:

– Nisam ti ništa poslala, Karina, razumiješ? Ništa. Ne ja.

Iznenadeno se nasmijala – taj smijeh dobro poznajem i jedan je od razloga zašto sam joj privržena.

– Ma da, shvaćam, uostalom, upravo to u tvom tekstu uznemiruje, razmišljanje između redaka o autoru i njegovim dvojnicima, o likovima iz romana kojima prepuštaš sraz...

Ostala sam zabezegnuta. Kakav to tekst ima u rukama, majku mu? Namjerno sam glasu dala najodlučniji mogući ton i ponovila joj da već tri godine nisam NIŠTA napisala i da joj nisam poslala nikakav rukopis. Opet je prasnula u smijeh i nježno mi odgovorila.

– Mislim da nam to u medijima neće proći, ali ako hoćeš, možemo još razgovarati. U svakom slučaju, samo da znaš koliko sam optimistična. Pročitat ću ponovno pa se vidimo čim budeš htjela. Dobro je, stvarno dobro...

Poklopila sam joj slušalicu. Istog me časa ponovno nazvala i ostavila mi toplu i ohrabrujuću poruku. Shvaća da mi nije lako, tekst je hod po žici, igra se s vatrom, ali u tome mu i jest snaga.

Ne znam koliko sam dugo ostala nepomična na kauču. Skamenjena. Gledala sam u prazno, nisam mogla pomaknuti noge ni pružiti ruke, umotati se u deku koja je ležala kraj mene. Dovoljno dugo da primijetim kako mi se tijelo postupno ohladilo. Sleđene prste.

Hladnoća me trgnula iz obamrlosti. Ustala sam ukočenih leđa, utrnutih nogu. Lupala sam stopalima po podu da odagnam žmarce.

I onda mi je odjedanput sinulo.

L. je taj tekst napisala umjesto mene i poslala ga.

L. je napisala *sjajan* i *riskantan* tekst koji je moju urednicu ushitio kao ništa prije.

L. je preuzela moj identitet da napiše neusporedivo bolji tekst od svih koje sam ja ikad napisala.

Da barem mogu opisati Françoisov izraz lica kad sam mu pokušala objasniti da je moja urednica primila rukopis koji bi željela objaviti najesen, čiji sam autor tobože ja, ali da ja nisam napisala ni riječ.

Onih nekoliko sekunda u kojima se pitao u kakvu se to gabulu uvalio (nije mu bio prvi put). Onaj trenutak sumnje, možda i obeshrabrenja, prije nego što mi je postavio pitanje kojim je sve rekao:

– Ma kakve su to priče?

Mislim da su se moja urednica i on slučajno sreli tjedan dana poslije i da ga je ona definitivno uvjerala kako je dobila izvrstan rukopis, a prema njezinu mišljenju nema dvojbe tko mu je autor. Pretpostavljam da su raspravljali o razlozima zašto se pretvaram da nisam napisala taj tekst, da su spominjali koliko sam od objavljivanja prethodnog romana postala krhkom, pa anonimna pisma koja sam primala, kako sam se izolirala i povukla u sebe, moje fobične, čak paranoične poglede, moje mušice i kako mi pomisao da ću se ponovno naći na meti vjerojatno ulijeva strah. Na kraju krajeva, sve je to istina. Odatle je nužno slijedio zaključak da mi treba dati vremena dok ne budem u stanju preuzeti odgovornost za taj tekst, podmetnuti leđa.

Onog dana kad sam Françoisu objasnila da je L. imala pristup mom računalu, mom dnevniku, svemu što sam dotad napisala i da je zacijelo ona napisala roman koji je urednica primila, složio je izraz lica kao kad mi želi ići niz dlaku.

Iz obzirnosti mi je postavio nekoliko pitanja o L. (uglavnom, sve što me već pitao kad su me pustili iz bolnice). Svako je pitanje skrivalo sumnju.

Tad sam si zabila u glavu da nađem L.

Da dokažem da je ona napisala taj rukopis, da shvatim zašto je to učinila u moje ime. Je li to bila klopka? Dar? Je li me tako molila da joj oprostim?

L.-in je broj mobitela bio izvan uporabe.

Ponovno sam otišla pred zgradu gdje je stanovala prije nego što se doselila k meni i gdje sam bila one večeri kad je slavila rođendan. Šifra na ulaznim vratima promijenjena je. Čekala sam desetak minuta da netko uđe. Popela sam se na L.-in kat i pozvonila. Otvorila mi je neka mlada žena, dvadesetogodišnjakinja. Rekla mi je da je uselila prije nekoliko mjeseci, nije imala pojma tko je tu prije stanovao. Kroz poluotvorena sam vrata prepoznala L.-in stan, razlikovao se samo po tome što je ovaj put doista izgledao kao da netko u njemu živi. Djevojka mi je dala adresu agencije koja je iznajmljivala stan. Bila je u mojoj četvrti pa sam usput otišla onamo. Agent koji je vodio taj sektor nije bio u uredu. Bila sam uporna pa je njegov kolega pristao baciti pogled na spis. Agencija je nedavno preuzela stan, prva im je stanarka žena koju sam vidjela. Kolega mi nije htio dati vlasnikov broj. Kad sam sutradan nazvala agenta i molila ga da mi barem da ime, samo mi je poklopio slušalicu.

Nazvala sam Nathalie da mi da adresu prijateljice koja je priredila tulum na kojem sam upoznala L. Morala sam joj navesti niz pojedinosti da se sjeti o kojem tulumu govorim. Nathalie se uopće nije sjećala žene koju sam joj opisivala, koliko se sjeća, otišla je prilično rano i ne pamti da me vidjela da s bilo kim razgovaram. Zatim sam nazvala Hélène, Nathalieinu prijateljicu koja se mutno sjećala da sam bila na njezinu tulumu, ali nije znala tko bi među gostima mogla biti ta sofisticirana plavojka L. koju sam joj opisivala. Bila sam uporna. Dala sam sva moguća pojašnjenja: L. i ja smo ostale među posljednjima. Pile smo votku u

kuhinji, sjedile smo za stolom. H el ene se nije sjećala. Uop ce.  enu je zacijelo netko doveo, ali tko?

Nekoliko dana poslije nazvala sam Lionela Duroya da ga pitam poznaje li neku L. koja je pisac u sjeni i s kojom se više puta našao u konkurenciji, primjerice za knjigu G erarda Depardieua. Lionela moje pitanje nije pretjerano začudilo, nije on jedini pisac u sjeni, no u jednu je stvar bio siguran. U G erardovu slučaju nijedan drugi pisac osim njega nikad nije dolazio u obzir. Jedanput su se našli na večeri i te ga je noći glumac nazvao i pristao. Tu ženu nije poznavao, nikad nije čuo za nju.

Zatim sam napisala pisamce Agn s Desarthe da je podsjetim da smo bile zajedno na pripremnoj godini i da je pitam sjeća li se djevojke po imenu L. iz našeg razreda (nažalost, nije na fotografiji), i ako se sjeća, zna li što je s njom dalje bilo. Trenutak prije nego  u poruku umetnuti u omotnicu, crvenom sam kemijskom dodala *post scriptum* da istaknem kako mi je pitanje hitno i važno. Ako je još u vezi s bilo kim iz tog razdoblja, bit  u joj veoma zahvalna bude li pitala i njih. Agn s mi je za dva dana odgovorila da se ni ona, ni Claire ni Nathalie ni Hadrien, s kojima još prijateljuje, ne sjećaju neke L.

Jedne sam se noći sjetila gimnazije u Toursu kamo je otišla umjesto mene. Ustala sam i uključila računalo da na em L.-inu prepisku s knjižničarkom uoči i nakon "mog" posjeta. No začudo, iako su te poruke bile napisane u moje ime, u računalu nije bilo nijedne. L. ih je sve izbrisala. Nisam se sjećala imena gimnazije, no uz malo sreće na internetu  u na i trag "svog" posjeta, ili čak L.-inu fotografiju među učenicima. Gimnazije takve uspomene rado objavljuju na svojim blogovima.

U toj sam pretrazi naišla na svoj stari intervju objavljen u školskim novinama neke gimnazije u Reimsu, u kojem sam među filmovima koji su mi bili bitni u životu spomenula filmove *Normalni ljudi nisu ništa osobito* i *Kako se ljudi snalaze*, kao i *Veliku Malenu* Sophie Filli eres.

Tako mi je palo na pamet da čudne, nevjerovatne podudarnosti koje su povezivale L. i mene vjerojatno baš i nisu tako čudne.

L. je prije svega bila odlično obaviještena.

Na internetu nisam našla ništa o L.-inu gostovanju u Toursu. Sutradan sam nazvala nekoliko gradskih gimnazija. U drugom su me telefonskom pozivu spojili s profesoricom knjižničarkom koja me pozvala. Već mi je iz prvih riječi bilo jasno da mi se žena nevoljko javila. Ton joj je bio leden. Kad sam pitala sjeća li se “mog” posjeta prije nekoliko mjeseci, suho se nakašljala i onda me pitala zajebavam li je. Nije rekla “šalite se?” ili “vi se meni rugate?”. Ne, bezizražajnim glasom u kojem nije prikrivala žestinu rekla je: “Vi mene zajebavate?” Naime, ne samo da nisam došla, nego nisam ni javila da ne dolazim. Za susret se pripremalo stotinjak učenika, pročitali su moje knjige, nestrpljivo su čekali taj dan. Poslala mi je željezničke karte, čekala me na peronu na ciči zimi. A ja nisam došla. Nisam se udostojala ispričati, a ni odgovoriti na bijesno pismo koje mi je poslala.

Poklopila sam slušalicu. Izmicalo mi je tlo pod nogama, to nije bila puka slika, parket se nečujno nagnuo, vukle su ga crte nedogleda u kutovima prostorije.

L. me prevarila.

L. je nestala, isparila je.

L. nije ostavila nikakav trag.

Sljedeći su mi dani donijeli samo vrtoglavicu i pomutnju.

Svaka pojedinost, svaka uspomena za koju sam mislila da se za nju mogu uhvatiti, svaki dokaz za koji sam se nadala da ću njime moći mahati bili su stvarni samo u mom sjećanju.

L. nije ostavila nikakav otisak. Nikakav dokaz svog postojanja.

Sve to vrijeme uspijevala je stvari izvesti tako da ne sretne nikoga iz moje okoline. A ja sam joj bila pomagač bez premca. Nisam je upoznala

ni s djecom ni s Françoisom, ni s prijateljima. S njom sam živjela u odnosu koji je isključivao sve druge, bez svjedoka. Odlazile smo na napućena mjesta gdje nije bilo razloga da nas itko upamti. Nije počinila nikakav prijestup koji bi zahtijevao potragu za bilo kakvim tragovima ili DNK-om. Kad bi mi palo na pamet da nakon šest mjeseci na policiji objašnjavam da mi je tablete za spavanje i mišomor čije su mi tragove našli u krvi netko dao bez mog znanja, mislili bi da sam luda.

Ja sam romanopisac i više sam puta u životu očitovala opasne znakove poremećaja, osjetljivosti, pa i depresije.

Cijele sam noći širom otvorenih očiju tražila neki trag, pukotinu.

Jedne večeri, dok sam pokušavala Françoisu objasniti tjeskobu koja bi me s vremena na vrijeme spopala tako da nisam mogla disati, dok je stoti put ispočetka slušao kako prepričavam cijelu priču, dodajem pojedinosti, dogodovštine, sjećanja iz razgovora, izrekao je ovu rečenicu, valjda u nadi da će mi pomoći da okrenem novi list.

– Možda si je izmislila da možeš o njoj pisati.

Tad sam shvatila da se uzalud trudim i da se borim s vjetrenjačama.

Naravno da sam željela pročitati rukopis. Nekoliko sam se dana domišljala kako da dođem do njega, ili barem doznam o čemu je, a da pritom ne pobudim nove sumnje u vlastito duševno zdravlje. Nekoliko sam se dana premišljala oko toga da urednici dam zeleno svjetlo da taj *riskantan* i *sjajan* roman da u rad i objavi ga, makar bih se tako izložila opasnosti da me L. javno raskrinka kao varalicu. Barem bi se ponovno pojavila, a ja bih dokazala da je nisam izmislila.

Zamisao je bila zamamna. Gotova knjiga, ključ u ruke, spremna za uporabu. I to dobra. Potresnija, moćnija knjiga od svih koje sam ja u stanju napisati.

Tom sam se mišlju bavila nekoliko dana, možda i nekoliko tjedana.

A onda sam jednog jutra pozvala urednicu da se nađemo u kafiću. Zabrinula se što me vidi tako umornu. Najozbiljnije moguće zamolila sam je da baci ili spali tekst koji ima kod sebe. Neopozivim sam tonom ustvrdila da ga nikad neću objaviti.

Kad me pitala, priznala sam da ga nigdje nemam pohranjena u digitalnom obliku. No ako joj je i dalje stalo do našeg odnosa, ako misli da bih jednog dana bila u stanju napisati novu knjigu, molim je, preklinjem, da ovu baci.

Uzdrmala ju je moja odlučnost, a zacijelo i tamni podočnjaci s kojima sam izgledala kao da me netko pretukao pa mi je obećala da će to učiniti.

Nisam blesava. Znam da je tekst na sigurnome negdje u njezinu uredu.

Jednog sam jutra u poštanskom sandučiću našla novo pismo.

Delphine!

Zacijelo misliš da ćeš se tako izvući. Da možeš krenuti dalje. Čvršća si nego što bi se reklo. No nisi se izvukla. Vjeruj mi.

Ovaj put pismo je bilo potpisano.

I prije mi je palo na pamet da je pisma možda pisala L. No prevarila sam se. Nisu bila njezina. Bilo bi mi draže da jesu.

To je posljednje pismo koje sam primila.

Nekoliko tjedana poslije toga, Paul se vratio kući. Jednog jutra dok smo razgovarali o nekoj knjizi koju je upravo pročitao i koja ga je duboko kosnula, znači, jednog jutra dok sam sa sinom razgovarala o tome kako ima tekstova koji nas progone danima, pa čak i tjednima, pred Paulom sam spomenula prvi roman Davida Vanna, *Legendu o samoubojstvu*, nakon kojeg nekoliko noći zaredom nisam mogla spavati, i onu famoznu 113. stranicu koji čitatelji te knjige pamte kao vrtoglavi šok (tu roman sklizne u dramu koju predosjećaš od početka, ali u isti mah strašno i posve neočekivano). Ustala sam da nađem primjerak u svojoj knjižnici. Knjiga je krajnje crna pa baš i nisam htjela da je Paul pročita, no tražila sam potvrdu jezive uspomene na tu stranicu. Dok sam mu ukratko sažimala priču i pripovijedala što sam naknadno doznala o razlozima koji su Davida Vanna naveli da napiše taj roman, pred njim sam otvorila

svoj primjerak na 113. stranici koju sam bila obilježila uhom. Krenula sam pogledom po redcima i zamuknula.

Opis pred mojim očima bio je takoreći od riječi do riječi L.-in opis muževa samoubojstva. Kako sam dalje čitala, bilo mi je očito da to ne može biti podudarnost, iako se na prvi pogled moglo učiniti: L. je iskoristila tu knjigu, te riječi, da mi ispriповijeda Jeanovu smrt. Izolacija, snijeg, kolibica koja im je bila sklonište, hitac, povratak u kolibu i strahovita slika koju mi je opisala u autu, sve je bilo na broju.

U panici sam knjigu bacila na pod.

Pošli smo u šetnju. Groza koju sam osjetila držala me cijelo popodne.

Kasnije te večeri neka me maglovita slutnja držala budnom pa sam stala pred svoju knjižnicu i kao nekoć L. naglas čitala naslove tijesno zbijenih knjiga. Sve. Policu za policom.

Kad sam otišla u krevet, dok sam ležala na leđima, osluškivala svaki šum i nisam mogla zaspati, shvatila sam: sve što mi je L. o svom životu ispriповijedala, svaka dogodovština, svaka priča, svaka pojedinost, sve je došlo iz neke knjige u mojoj knjižnici.

Navukla sam pulover i traperice, upalila sva svjetla u dnevnoj sobi i navukla zastore. Do zore sam metodično radila: prisjetila sam se svega što mi je L. povjerala, jedne po jedne tajne.

I onda bih pustila da mi prsti klize po hrptovima knjiga i našla.

L. je uzimala odasvud pomalo, bilo iz francuskih ili iz stranih romana, nije birala žanrove. Tekstovima koji su je nadahnuli zajedničko je bilo da su djela suvremenih autora. Prizor majčine smrti bez imalo je dvojbe došao iz romana Véronique Ovaldé. Opis očeva karaktera uvelike se oslanjao na roman Gillian Flynn. Strašni sam susjedov posjet gotovo od riječi do riječi našla u prvom romanu Alicije Erian. Priče o jutru kad se probudila suha grla i nije mogla pisnuti te o tome kako joj se glas vratio, gotovo su se navlas podudarale s istim pojavama koje je u romanu

opisala Jennifer Johnston. A susret s mužem jedne večeri u doba štrajka u javnom prijevozu bio je prepisan iz knjige Emmanuèle Bernheim.

Tijekom narednih tjedana i dalje sam otkrivala veze između pojedinih L.-inih priča i moje knjižnice.

Priča o prijateljici iz mašte Ziggy bila je čudan spoj jedne Salingerove novele i romana Xaviera Mauméjeana koji je Paul obrađivao u višim razredima osnovne škole, a ja sam ga, tko zna zašto, spremila sa svojim na police u dnevnoj sobi.

Dok sam slušala kako se L. prisjeća pojedinih uspomena, nešto mi je bilo čudno, poznato. Odjeknule su u meni pa sam mislila da dijelimo nešto duboko prisno. Nešto što se ne da objasniti. Nekakav otisak iz nekoga drugog vremena. Tek mi je sad jasno o kakvu je odjeku riječ.

Ni dan-danas ne znam zašto me tako veslala. Kakav joj je to izazov bio, kakav bijeg od istine. No ja sam romanopisac pa sam nanizala različite pretpostavke.

L. se namjerno hranila mojim štivima i mojim knjigama da mi ponudi verziju svog života koja bi se sastojala od upečatljivih prizora koje nije birala nasumce, nego promišljeno, u uvjerenju da će mi se uvući u podsvijest kao moćni poticaji koji će mi dati želju za pisanjem moje vlastite priče. L. je krenula od postavke da su mi te knjige drage (jer ih čuvam) pa bi podsjećanje na njih moglo naći odzvuk u mojoj vlastitoj priči, a prije svega u priči skrivene knjige.

Ili me L. iz vica izazvala. Posve svjesno. Potrudila se da mi prepriča, katkad od riječi do riječi, priče koje sam već pročitala. U izazovu je išla sve dalje i dalje. Izlagala se opasnosti da ću otkriti prijevaru i reći joj: ali ja sam sve to čitala! Svoje je izlaganje načičkala odlikama fikcije da vidi jesam li se u stanju sjetiti. Možda mi je htjela dokazati da su me se te knjige dojmile tek maglovito, mutno, izbrisivo. U tom se slučaju prevarila. Ja sam se tih knjiga sjećala, a nekih čak i vrlo dobro. No iskazala sam joj povjerenje i njezinu riječ nikad nisam dovela u pitanje.

Pomislila sam i da mi je L. postavila drukčiju klopku, u koju sam se pak zaletjela kao grlom u jagode. L. je znala da će mi, ako tako u meni nesvjesno oživi duboki trag pročitanih tekstova, uliti želju da o njoj pišem. Mislila sam da sam je izdala, no ona je upravo to i željela. Da mi postane temom. I da me tako, protiv moje volje, navede da plagiram autore koje volim.

Svaku sam od tih postavki prihvatila na nekoliko sati. Istini za volju, nijedna me nije istinski zadovoljila.

Možda je L. *stvarno* proživjela sve te prizore. Možda su te zajedničke točke između L.-ina života i knjiga iz moje knjižnice samo neobična podudarnost. U tom slučaju, ne samo da stvarnost nadilazi fikciju, nego je obujmljuje, sabire... U tom slučaju, stvarnost doista ima *muda* za zabavu.

Jednog jutra, dok smo bili u Courseillesu, François je u ribnjaku našao uginulu ribu. Od Djobe je ostala samo glava i središnja kost, a na njoj nekoliko komadića mesa. Na površini su plutale sedefaste krljušti. Djobi je pucao od zdravlja. Pitala sam Françoisu je li Djobi pojeo Djobu, a on me uvjeravao da nije. No nakon nekoliko dana, nakon što je istražio stvar na internetu, priznao je da to nije nemoguće.

Jednog dana, malo prije ljeta, kad mi je već bilo mnogo bolje i kad sam se prestala svake noći buditi s pomišlju na L., na terasi nekoga kafića prepoznala sam onoga veoma lijepog mladića koji joj je pomogao preseliti stvari. Hodala sam pločnikom prekoputa. Ne znam što mi je u njegovoj fizionomiji privuklo pogled, ali stala sam kao ukopana.

Prešla sam ulicu i prišla mu. Bio je na piću s djevojkom svojih godina. Prekinula sam ih.

– Dobar dan, oprostite, bili ste kod mene prije nekoliko mjeseci s nekom četrdesetogodišnjakinjom u rano jutro, pomogli ste joj nositi stvari. Selila se k meni, imala je dosta prtljage. Sjećate li se?

Momak me pogledao, imao je blag osmijeh.

– Ne, ispričavam se, ne sjećam se, gospođo. Gdje je to bilo?

– U jedanaestom arondismanu, u Ulici La Folie-Méricourt. Šesti kat bez dizala. Sigurno se sjećate te žene? Zove se L., visoka je, plavokosa, rekla mi je da ste joj vi prijateljičin sin.

Momak mi je objasnio da je neko vrijeme radio za neku tvrtku koja nudi pomoć u kući. Obavljao je sitne popravke, nosio namještaj, čistio podrum. Mutno se sjeća nekoga zaguljenog posla na šestom katu bez dizala, ali to je sve. Veoma mu je žao, ali uopće se ne sjeća ni L. ni mene. Tvrtku je osnovao neki njegov prijatelj i veoma je brzo propala.

Prije nekoliko mjeseci s Paulom sam ponovno gledala *Privedite osumnjičene*, kulturni film iz devedesetih godina za koji sam odavno željela da ga on pogleda. Kad je počela završna špica filma, shvatila sam zašto mi je to bilo toliko važno. Legendarni prizor kojim završava film izazvao je neobičan odjek.

Okosnicu scenarija čini ispitivanje Verbal Kinta, jedinoga preživjelog iz krvavog pokolja koji se dogodio dan prije. Verbal je šepav i bogalj, ima iskrivljenu ruku i priglup je, glumi ga Kevin Spacey. Nakon nekoliko sati ispitivanja, čini se da je sporedan sukrovac, i sâm žrtva spletke kojoj nije dorastao. Jamčevina mu je plaćena pa ga puštaju na slobodu. Pokupit će svoje stvari i napustiti policijsku postaju. Nakon njegova odlaska agent Kujan neko se vrijeme zadrži u istom uredu, koji nije njegov. Pogled mu automatski prelijeće ploču na zidu na kojoj su izvještene tjeralice, kartoni, fotografije, izresci iz novina. U tom času shvaća da sva imena i pojedinosti koje je Verbal Kint tijekom ispitivanja spomenuo potječu s te ploče ispred koje je Kint sjedio. I da je ime navodnog pomagača kojeg je Verbal odao zapravo ime proizvođača posuđa s njegove šalice za kavu. U istom času faksom stiže fotorobot famoznoga Keysera Sôzea, legendarno okrutnoga kriminalca kojeg nitko nikad nije vidio... s crtama lica Verbal Kinta.

U paralelnoj montaži vidimo kako Kevin Spacey hoda ulicom, kako mu ruka postaje zdrava i kako prestaje šepati, koraci mu se ubrzavaju i pali cigaretu.

Upravo se to meni dogodilo onog dana kad sam se pred svojom knjižnicom prisjećala one nemilosrdne pjesme koju je L. voljela recitirati

i shvatila da je sve izmislila. Bila sam kao agent Kujan koji prekasno shvaća da su ga preveslali.

Kad se danas sjetim L., prvo mi sijevne ta slika: noge Verbala Kinta u krupnom planu, kako se šepanje pretvara u normalan hod, pa u onaj brzi, sigurni korak koji ga vodi do auta koji ga čeka.

Znam da je L. negdje, nedaleko. Drži se po strani.

Znam da će se jednog dana vratiti.

Jednog dana, na suprotnom kraju kavane, u polumraku kinosvorane, usred grupice čitatelja koji su me došli čuti, srest ću njezin pogled, vidjet ću kako joj oči blistaju poput crnih pikula koje mi je bio san osvojiti na dvorištu osnovne škole u Yerresu. L. će mi jedva primjetno mahnuti, u znak mira ili dosluha, ali s onim pobjedničkim osmijehom koji će mi rasporeti utrobu.

Za svaku priču koju mi je povjerila naposljetku sam našla knjigu koja ju je nadahnula. Samo je jedna ostala bez izvora, iako ju je ispriopovijedala u tančine. Možda je iz neke knjige koju ja nisam čitala. Na policama ih imam nekoliko. Kupila sam ih ili mi ih je netko darovao. Treba mi nešto u pričuvi.

Kad jednog dana počnem čitati jednu od tih knjiga, možda naidem na taj prizor.

L. ima četrnaest godina. Pohađa osnovnu školu u nekom gradu u pariškom prigradu. Sinoć joj je otac pola noći prigovarao. Ne može to tako, ne valja, nešto je krivo. Loše se drži, sva je pogrbljena, plašljiva, nije ženstvena, vječno se duri. Sumnjiva mu je, mutna i točka. Uostalom, to svi živi vide (ponavlja *svi živi*, uporan je, kao da je on u vezi s cijelim svemirom), ljekarnik i čovjek iz osiguravajućeg društva rekli su mu doslovno istu stvar: kći vam je čudna. Nije kao druge curice. Druge su barem vesele, radosne, okej su sa sobom. Mile su.

Kad ujutro dođe u školu, drži se povučeno. Zna da su joj oči crvene, ne želi da je ispituju.

Katkad sanja da bježi. Ili da je netko došao po nju. Katkad si kaže da će unatoč svemu postati žena. Žena koju gledaju, koja je drugima lijepa. Čije se rane ne vide.

Nakon sata francuskoga, nastavnik traži da ostane. Kad ostali učenici iziđu, pita je kako je. Muči li je nešto kod kuće. Ne želi biti nametljivo radoznao, samo bi htio znati je li joj dobro.

Nastavnik stoji pred njom, odmjerava je. Traži neki znak. Ona obara pogled.

On joj kaže da bi, ako ne može govoriti, možda trebala pisati. Za sebe. Pa voli pisati, zar ne? Ona ne odgovara. Svom silom misli one riječi koje ne može izreći, misli svom silom da je on čuje, jesam li doista tako ružna, tako smiješna, tako drukčija, tako pogrbljena, s tako lošom frizurom, tako zločesta? Bojim se da ću poludjeti. Bojim se i ne znam je li to neki stvarni strah, ima li ime.

KRAJ*